ئەی رەقیب

لە نێوان جەستەی زمانو جەستەی نەتەوەدا

(چوار خوێندنەوەی جیاواز لە سەر بنەمای گفتوگۆو دانوستان)

عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

چاپی دووەم ٢٠١٤
بە راستکردنەوە و دەستکارییەوە

بێ کەس منم، کەسێ لە زوبانم بگا نییە
هەمدەم خودا نەناس‌و دەم پڕ لە یاخودا

(مەحوی)

فیکری راستەقینە دەسەلاتی خۆش ناوێت، نابێتە بابەتی ململانێ، بەڵکو دەبێتە بابەتی گفتوگۆ و دانوستاندن.

ئەدۆنیس-الكلام و النظام

ناوی کتێب: ئەی ڕەقیب لە نێوان جەستەی زمان و جەستەی نەتەوەدا

بابەت: لێکۆڵینەوە

نووسەر: عەبدولموتەلیب عەبدوڵلا

تایپ: نووسەر

چاپی یەکەم ٢٠٠٧ لە بڵاوکراوەکانی خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی وەزارەتی ڕۆشنبیریی-سلێمانی.

چاپی: دووەم (--) بە ڕاستکردنەوە و دەستکارییەوە.

چاپخانە:

تیراژ:

بەرگ:

ناوەڕۆک:

پێشکەشە:

پێشەکی:

دەروازە:

بەشی یەکەم

باسی یەکەم:

ستراتیژیی دەق.

باسی دووەم:

جیاوازییەکانی خوێندنەوە.

بەشی دووەم

باسی یەکەم:

(زمانی رەمزئامێزو زمانی هەڵچوونئامێز).

باسی دووەم:

(تیۆری پێشوازی، تیۆری وەرگر).

<u>بەشی سێیەم</u>

باسی یەکەم:

ئەی رەقیب لە نێوان واقیع و خەیاڵدا.

باسی دووەم:

ئەی رەقیب لە نێوان دەنگ و دەنگدانەوە.

باسی سێیەم:

ریتمی ناوەوە..

خوێندنەوەیەکی فۆنۆلۆژی ئەی رەقیب.

باسی چوارەم:

ئامادەیی شۆڕشگێڕانەو نائامادەیی هونەری.

پێشکەشە :

بە (دڵدار)و خەیاڵی داهێنەرانەی خوێنەرە جیاوازەکانی (ئەی رەقیب).

ئەبێ گوزەر کەین
ببینە هاوەڵی ئاسۆ دوورەکان
لە دەماری پیتێکدا دەوار هەڵدەین
ئەبێ گوزەر کەین
ناو بە ناویش
تووی سەر لقێك بخۆین

سوهراب

پێشەکی:

شادکردنی کەسێ مانای غەمبارکردنی کەسانی دی نییە.
(پاولۆ کۆیلۆ)

لە پشت ناونیشانی سەرەکی ئەو کتێبەوە دەشێ دوو بیرۆکەی سەرەکی خۆ یان مەلاس دابێت، یەکێکیان خۆی لە دەستەواژەی جەستەی نەتەوە هەڵدەگرێتەوە، ئەویدیکە بە جەستەی زمانەوە دەلکێت، دەشێ لە پشت جەستەی نەتەوە ئاگایی و هوشیاری وەکو پێداویستیەکی گرنگ خۆ یان بنوێنن، یان ئەو هوشیارییە لەوێوە بەرجەستە بێت کە نەتەوەبوونی لێدەکەوێتەوە، ئەو بە نەتەوەبوو نە لای کورد دوا یی شکستی ئیمپرتۆر یای عوسمانی لە جەنگی یەکەمی جیهانی زۆر بە جوانی لە سرودی (ئەی رەقیب) دەردەکەوێت، بەلام جەستەی زمان لە کۆی ئەو پەیوەندییا نەوە هەڵدەقوولێت، کە سیستەمی زمانی لێپێک هاتووە، هەر لەوێشەوە پەیوەندی بە ئاگایی و هوشیاری دەقەوە دەکات.

کەواتە گرنگی ئەو لێکۆڵینەوەیە لەوێوە دێت، کە لە رێگای خوێندنەوەی زمان کە بنەمایەکی سەرەکی پێکهێنەری نەتەوەیە، هەوڵی بەرجەستەکردنی جەستەی نەتەوە دەدا، واتە لە بەشەوە دەیەوێت گشت بەرجەستە بکات.

هەروەها بەدیوێکی دیکە ئەو لێکۆڵینەوەیە لە رێگای پشت بەستن بە خوێنەرەوە باز بە سەر و شەو چەمك و پەیوەندییە تێکچڕژاوەکانی هەردوو جەستەدەدا، بۆ ئەوەی (دڵدار) وەك بیرخەرەوە یەك دەست بخاتەدێو

گێڕانەکا نەوە، یان نە تەوەیبوون ئارا ستەکان د یاری د کات، کۆ مەڵێك خوێندنەوەی جیاواز بە هۆی لەیەکترازانی زنجیرە یەك لە دوا یەکەکانی و شەوە دەخەمە روو، بە مانایەکی دیکە لە لایەك هەوڵدەدەم نەتەوەیبوون نەبێتە گرفت بۆ ئازادیو فەزای خوێند نەوەکانو خوێند نەوەکان نە شێوێنێت، لە لا یەکی دی کە هەو ڵدەدەم بە خاوەنبوون لە نوو سەر د سێنمەوەو بیکە مە هاو شانی خوێنەر، بەڵام نەك بە مانا (بارت)ییەکەی کە مەرگی نووسەر بایی لەدایکبوونی خوێنەر بێت، یان بەرامبەر لەدایکبوونی خوێنەر بکەوێتەوە، بەڵکو لەوێوە کە ئەرزش دانانە بۆ پێدراوەکانی دیکە.

کەوا تە دە مەوێت لە م یانی رە شکردنەوەی م نی نوو سەرو م نی نە تەوە رەتکرد نەوەی م نی گ ێڕەڕەوەی دەقو لەناوبردنی بە شتبوونی دە قەوە جیاوازی یەکان بە شێوەیەکی رە ها پرۆسید سە د کەم، ئیتر لەوێوە خود لە بەر ئەنجامی وزەو هێزی دە ستکردەوە بترازێت شتێکی دیکە نییە، وەك چۆن دەق نەزۆك نی یە، تاکو بیر لە یادەوەریو بیر خەرەوە بکا تەوە، ئیتر نا بێ یادەوەریو نە تەوە بوون هیچ دە سەلاتێکی بە سەر دە قەوە هەبێت، چونکە ئەوەی لە رێگای بە نەتەوە بوونو بە بیر هێنانەوە بە دەست دێت هەرگیز نابێتە ئیبداعێکی شەخسی ئازاد، هەروەها دەق چەند و شەیەك نییە کەوتبێتە سەر کاغەز، بەڵکو ماناگەلێکی بێ کاتو شوێنە دەکەوێتە دەرەوەی بە خاوەنبوونو مانا و بنەما لەکارکەوتووەکانو یاسا و رێسا و سیستەمە دیاریکراوەکانەوە.

بەمجۆرە هەوڵ مداوە لە رێگای بەدوادا چوونی مەڵبە ندێتی سرووودی (ئەی رەقیب)و تەوەرەی راڤەکارانی یەوە، کە دە ستی زۆری د ێڕوانینی (کۆ)و دە سەڵاتی سیا سیانەی نە تەوەی تێدا یە، ئەو قود سیەتە تێکبشکێنم، کە بەو

سرووده دراوه، لەوێ شەوە كۆ مەڵێك هێڵ كاری بۆ خوێند نەوە جیاوازە كان دەكێشم‌و ئاماژە بە خەیاڵی داهێنەرانەی خوێنەران دەدەم.

ئیتر لە م یانی ئەو لێكۆڵیـ نەوەی بەردە ستتان‌و لە دەروازەدا ق سەم لە مەسەلەی هەڵبژاردن‌و ئاستەكانی خوێند نەوەو ز مانی دەق كردووە، وەك چۆن قودسیەتی سروودی (ئەی رەقیب)م بە یادەوەری‌و ژا نوژواری نا سیونالیانەوە بەند كردووە، بەر لەوەی بلكێنم بە ئاستی زمان‌و هونەری چیگوتنەوە.

لە بەشی یەكەمدا كە دوو باس لەخۆ دەگرێت لە با سی یە كەم كە دەكەوێتە ژ ێر ناونیـ شانی ستراتیژیی دەق هەوڵ مداوە بە پ ێی بۆ چوونی (كریـ ستیڤا) پێنا سەی دەق را ڤە بكەم‌و پێكها تەكانی بخە مە روو، وەك چۆن قسەم لە سەر لێكۆڵیـ نەوەو را ڤەكردن‌و جیاوازیـ یەكانی رەخ نەی رەخ نە كردووە، دوا جار چەمكی خوێندنەوەم وەك چەمكێك لە لە نێو خۆیدا هەڵگری جیاوازی جۆراو جۆرە خ ستۆتە روو، ئەو خوێند نەوە جۆراو جۆرا نەش لە وزەو ه ێزە دەلالەتئامێزە نەگوتراوو شاراوەكانی چیگوتن‌و چۆنگوتن دایە، هەر لەوێشەوە خۆی لە نێو زمان‌و ئاستە جیاوازەكانی رۆشنبیریی خوێنەراندا هەڵدەگرێتەوەو بە دینامیک یەتی خۆی فەزا یەكی رەن گا ورەنگ دەكێ شێت، هەر لەو فەزا رەنگا ورەن گەوە زەمە نەكان دەبڕێت‌و چاوەڕوانی تایبەت بە خۆی دەخا تەوە. كەواتە لە بەر ئەوەی خە سڵەتی چەمكی دە قی ئەدەبی بە زما نەوە بە ندە ئیتر لەوێوە دەشێ (یاریكردن) لە نێویدا كراوە بێت، دوا جار پرۆسیسەكردنی دەق بەو مانایەی كە یارییەكی كراوەیە چێژو جوانی لێدەكەوێتەوە.

لە با سی دووەم وا تە لە جیاوازیـ یەكانی خوێند نەوەدا پر سیاری ئەدەب چییەم لە ن ێو دوو پێنا سەدا خ ستۆتە روو، یەكێكیان ئەو پێنا سەیە كە بە كەشفكردنی دنیای مرۆڤەكانەوە بە ندەو سەر بە (سارتەر)ە، ئەویدیكە (میلان

کۆ ندێرا) به لایه نه پەنها نەکانی بوونی مرۆ ڤی دادەذ ێت. له ذ ێوان ئەو دوو پێناسەیه باس له تێڕوانینو جیهانبینی کراوەو هەروەها هەر یەك له چەمکی بابەتخوازیو گوتاری ئەدەبی خراوەته بەر باسو لێکۆڵینەوە، له سەر بنەمای ئەو دوو بۆ چوونه مانا کانی رەخ نەو رەخ نەی ئەدەبی سەرەڕای مەعرید فەو شەپۆله جیاوازەکانیەوە به دوو شێوه خراوه ته روو، یەکێکیان پەیوه ندی به مێ تۆدی د یاریکراو ده کات، ئەویدی کە له کۆی مەعرید فەی میتۆدەکا نەوە گفتو گۆو دانو ستاندن له گەڵ دەق ده سازێنێت، که دوا جار دەقێ کی دیکەی لێدێته بەرهەم، ئەو دەقه نوێیەش به پێی خوێند نەوەو خوێنەرە جیاوازەکان خۆی نما یان ده کات، لەوێوه گوتو مه ئیبداعو پەڕگیری هەرگیز به یه کەوه هەڵناکەن، چونکه پەڕگیری دەمارگیری بەرهەم دێنێت، بەڵام داهێنان ئەرزش بۆ هەمووان دەخا ته روو، هەر لەوێ شەوه دەڵێم پەیوه ندی ذ ێوان دەقو خوێ نەر پەیوەندی یەکی کراوەوه یەو له سەر دۆزی نەوه وه ستاوە، نەك پەڕگیریو حوکمکردن، به جوانی یەوه به ندە، نەك با بەت.... کەوا ته لەو لێکۆڵینەوەی بەرده ستتان هەوڵ دەدەم بڵێم ئەدەب بەردەوام لۆژیکەکان تێکده شکێنێتو لۆژیکی تای بەت به خۆی داده مەزرێنێت، لۆژیکی ئەدەبیش را ستەوخۆ به خەونو خەیاڵەوه بەندە.

له بەشی دووەمو له با سی یه کەم قسه له دوو جۆر له زمان کراوە، جۆری یەکەم زمانی رەمزئامێزەو جۆری دووەم زمانی هەڵچوونئامێزە، ئەوەشمان له رەخنەگری ئینگلیزی (رتشاردز) وەرگرتووە، مەبەست له زمانی رەمزئامێز ئەو زمانه یه که بۆ گەیشتن بەکار دێت، وا ته زمانێکی ئاماژەیەو تا که وەزیفەی ئا مانجی گەیا ندنی خودی گەیاند نە. بەدیووه کەی دیکه زمانێکه نزیکه له لۆژیکی عەقڵو قابیلی قبووڵکردنه ئەگەر دروست بکەوێتەوە، وەك چۆن قابیلی

نکۆڵیکردنی شه کاتێك نادرو ست خۆی نی شان دەدات، بەلاّم ز مانی هەڵچوونئامێز ئەو زمانە یە، کە ئا مانجی لە گەیا ندنی زانیاری یەکان کورت ناکرێ تەوە، بەڵکو ز مانێکی بار گاوی و جو لەئامێزەو دەمانخا تە ن ێو فەزای گومان و خەیاڵکردنەوە، هەرگیز خوێنەر لە رێگای را ستی و نارا ستییەوە پێی نا گات، بەڵکو زمانێ کە بلاّو دەبێ تەوە خەیاڵ و بیرکرد نەوە کێش دە کات، هەستەکان دەدوێنێت.

دەمەوێت (ئەی رەقیب) لە رووی دارشتنی زمانەوە لە سەر هەر دوو زمانی (رەمز ئامێز) و (هەڵچوونئامێز) بخە مە کار. وا تە (ئەی رەقیب) وەك زە مەن لە رێگای شتەکانەوە بەرەو و شەکانمان دەکا تەوە، لە رێگای زمانی رەمزی یەوە (کوردی) لە ن ێو م ێژوو رە نگ دە کات و بە شێوەیەکی لۆژیکی وێ نەکان دەکێ شێت و ما نەوەی کوردی بە رە مزو لۆژیکی هۆکار ئامێزەوە پەیوە ست دە کات. بە دیووە کەی دی کەش بەردەوامبوونی لەو بە یە کەوە گو نجان و خە سڵەتە هاوبە شانەوە هەڵدەگری نەوە، کە خەبات و تێکۆ شانی کوردی یان بەرجەستە کردووە. بەلاّم زمانی هەڵچوونئامێز لە سروودی (ئەی رەقیب)دا لە بەرجە ستەکردنی ژا نوژوارە کۆمەلاّ یەتی و سیا سی و رۆ شنبیرییەکانی منی (کوردی) و پەرچەکردارو دژبوونەوەکانی ئەویدیکە خۆی نابینێتەوە، بەڵکو بە جۆرێك لە جۆرەکان لە بەرجەستەکردنی نادیارانەی خودی (دڵدار) وەك تاك، کە خۆی تەماهی (کۆ) کردووە، دەردەکەوێت.

لە باسی دووەم هەوڵمداوە خوێند نەوەی سروودی (ئەی رەقیب) لە رێگای هەردوو زمانی رەمزئامێزو هەڵچوونئامێزەوە وەك ب نەرەتێك لە م یانی رێبازە نوێ یەکانی رەخ نەو بە هەر دوو رێ بازی بونیاد گەری و سیمیۆتیکادا گوزەر پێبکەم و دواجار لە رێبازی (پێشوازیکردن) و (وەرگرتن) درێژە بە خوێند نەوەی

بدەم، لەوێ شەوە لە فینۆمینۆلۆژ یاوە باس لە چەمکی (وەر گر) چەمکی (پێشوازی) دەکەمو پشت بە هەر یەك لە (هایدگەر) و (گادامێر)و (یاوس) و (هۆلا ند)و (ئیـ کۆ)و... دەبە ستمو کۆ مەڵێك چەمکی وەك (تێگەیـ شتن) بۆ (تەفسیرکردن)و (جێ بەجێکردن) کردەی پەرە سەندنی (درککردن)ی (گادامێر) خراوە تە روو، هەر وەك چۆنێتی پێ شوازیکردنی خوێ نەر بۆ ئەو بەرهە مەو چەمکی (وەلآمدا نەوەی خوێنەر) خراوە تە روو، ئەو پێشوازیکردنەش بە پێی خوێنەرەکان جۆراو جۆر خراوە تە بەر باسو لێکۆڵینەوە، هەروەها بە سوود وەر گرتن لە میـ تۆدە نوێ یەکانی رەخـ نە، بۆ خوێند نەوەی (ئەی رەقـ یب) دەسنیشانی پێنج جۆر لە خوێنەران دەکەم.

خوێ نەرێکی کوردی کە نا سیونالیزمانە بیر دەکا تەوەو لە گەڵ وزەو پەیوەندییە بەرجەستەکانی رەمزی ناسیونالیزمەوە دەکەوێتە دانوستانو چێژ وەرگرتنەوە. خوێنەرێکی ئاییـنی کە دە شیّ (ناکوردی) بێت، دەکەوێتە بەر لێ شاوی مۆدیلێکی دیـ کەی تـێڕوانینو دژ یابینیو بیرکرد نەوەی ز مانی دوای روو خانی ئیمپراتۆر یەتی ئیـ سلامیو هەمیـ شە لە گەڵ ز مانی (ئەی رەقـ یب) دژ دەکەوێتەوەو گرژبوونەوەو پەرچەکردار لە یەکەمی جیا دەکاتەوە.

خوێ نەری سێیەم کە چەپگەرایە و خاوەن بیروڕا یەکی جـ یاوازو تێڕوا نی جـ یاوازەو ناتواـ نێت لە بەدوادا چوونی ما ناو دەلالە تەکان بیر لە جـ یاوازی چینایەتی نەکاتەوەو بە چێژو خۆشی بگات.

بەلآم خوێنەری چوارەم، خوێنەرێکە هەوڵدەدات لە رێگای وێناکرد نەکانی ئیرۆسییەتی ناخی (دڵدار)و خورا فاتی مێژوویـیەوە ئەو فەزا نادـ یارو شێواوو شاراوەیە کەشف بکات، کە لە تەماهیبوونی (دڵدار) بەرەو وسبەلێکراوەکانمان دەبا تەوە، خوێ نەری چوارەم دە شیّ بەرووی دووە می خوێ نەری پێنـ جەم

پەیوەست بکەین، رەنگە یەکێك لە جیاوازییە دیارەکانی لەگەڵ خوێنەری پێنجەم لەوەدا بێت، کە وسبەلێکراوەکان بەر لەوەی بە نەستی (دڵدار)ەوە پەیوەست بکات، دەیلکێنێت بە(دەروونی گەل)ەوە، کەواتە خوێنەری چوارەم بۆ خوێندنەوەی سروودی (ئەی رەقیب) لە لایەك لە تەماهیبوونی (دڵدار) لەگەڵ کۆو ونبوونی دەسەڵاتی (دڵدار)، وەك مرۆڤ دەردەکەوێت، لە لایەکی دیکە لە رێگای ئەو زمانە میللیە ئامێزە لە پەیوەندی لەگەڵ فۆلکلۆردا دەتوانێت بناغەیەکی بەهێز بۆ نزیکبوونەوەمان لە هەستە دەستە جەمعیەکان و فۆلکلۆر نیشان بدات، لەوێشەوە بەردەوام وەك ناسنامەیەك مەیلی کوردانەی خۆی بڵاو دەکاتەوەو تەنانەت پارێزگاریش لە هەندێك دابونەریتی کوردانە دەکات. کەواتە خوێنەری چوارەم لەوێوە (ئەی رەقیب) وەك (فۆلکلۆری) کوردی تەماشا دەکات، کە هەڵگری زمانێکی میللی و دەنگدانەوەو تێڕوانینی رابردووە.

خوێنەری پێنجەم، خوێنەری خوێنەران، ئەو خوێنەرەیە، کە هەوڵدەدات خوێندنەوەیەکی سایکۆلۆژیانە بۆ ئەو فەزا نادیارو شێواوو پەنهانە بکات، کە دەکەوێتە نێوان بێدەنگی (دڵدار)و سپێتی لاپەڕەوە.

بەشی سێیەم، چوار باس لەخۆ دەگرێت، کە هەر یەك لەو باسانە دەشێ لە ژێر کاریگەری کۆی ئەو بۆچوونانە بن، کە لە بەشی دووەم خراونەتە روو، یان بە مانایەکی دیکە لەو بەشەدا بە شێوەیەکی پراکتیکی بەشی دووەم نمایان کراوە، چوار خوێندنەوەی جیاوازم لە سەر ئەو بنەمایە خستۆتە بەر دیدەی خوێنەرانەوە. باسی یەکەم لە ژێر ناونیشانی ئەی رەقیب لە نێوان واقیع و خەیاڵدا، باسی دووەم ئەی رەقیب لە نێوان دەنگ و دەنگدانەوەو باسی سێیەم ریتمی ناوەوە، خوێندنەوەیەکی فۆنۆلۆژی (ئەی رەقیب)، باسی چوارەم بونیادی جەستە لە ئەی رەقیبدا.

لە بەر ئەوەی بڕوام بە جیاوازی خەیاڵو بیرکردنەوەو بۆچوونو وێناکردنی جۆراوجۆر هەیە، بۆیە وای بە باش دەزانم لێرەو لەو پێشەکییە کورتە قسە لە هیچ یەك لەو خوێندنەوا نەی خۆم نە کەم، تاکو خوێنەر نەکەوێتە دوو توێی ئاراستەکردنو بیر خستنەوەو ئازادی بیرکردنەوەو خەیاڵی لە قالب نەدرێت.

کەواتە لە میانی ئەو لێکۆڵینەوە یە شیکارئامێزەو بە پێی هەر دوو تیۆری (وەرگر)و (پێشوازیکردن)و بە پشت بە ستن بە کۆمەڵێك مەعریفەی مۆدێرنەوە هەوڵما نداوە لە رێ گای ز مانی (ئەی رەقیب)ەوە هە ستی نا سیونالی کوردی بەرجەستە بکەم، بەو مانا یە ئا مانجی ئەو خوێندنەوە یە وەك گو تمان لە لا یەك خ ستنە رووی خوێند نەوەی ج یاوازە، لە لا یەکی دی کە نما یان کرد نی ئەو دەنگانەیە کە لە بێدەنگی و شەوە دەکەوێتەوە، هەر لەوێشەوە ئەو بۆشاییەی نێوان دەنگو بێدەنگی کە تەعبیر لە شاراوەکانو چەپێنراوەکانی شاعیر دەکات قسەو باسی لێکراوە.

لە لایەکی دیکە دەمەوێت بڵێم کۆی ئەو وتارا نەی کە لە سەر ئەو سروودە نوو سراونو من بە شێکم لە پەراوێزی ئەو خوێندنەوە یەدا خستۆتە روو جگە لەوەی کە نەیانتوانیووە بە شێوەیەکی مەعریفی قوڵ د یاردەی ناسیونالیستی بە م ێژووی کوردیو دەرکەو تەکانی م ێژووی کوردی یەوە گرێ بدەن، نە شیانتوانیووە رەنگدا نەوەکان لەو سروودە بدۆز نەوەو بیکە نە با سی گفتوگۆ یەکی ت ێرو تە سەلو لەوێوە بە جیهانبینی یەوە پەیوە ستی بکەن، بۆ یە گرفتی سەرەکی بەدوادا چوونی من خۆی لە کورتبینی ت ێڕوانینو بۆ چوونی رەخ نەی تەقل یدی کوردی یەوە هەڵدەگرێ تەوە، کورتبینی ئەو ت ێڕوانینو بۆچوونەش بە پەرگیری رەخنەگرانو دەمارگیری ناسیوناليستانەوە بەندە. بۆیە

ئەوەی من لەو خوێندنەوە یەدا وەك پێویست بیرم لێكردۆ تەوە بیركرد نەوەو خەیاڵو بۆچوونی جیاوازە كە خوێنەران لە ڕێگای خوێندنەوە دەیخەملێنن.

كەوا تە ئەوەی دوا جار دە مەوێت ر ێزی خۆمی بۆ بەیان بکەم ئەو فەزا ئازادەیە كە خوێنەران دروستی دەكەن، هەر لەوێشەوە دەشێ ئەو خوێند نەوەی بەر دەستتان لە لایەك ئەو فەزایە رەنگاورەنگتر نیشان بدات، وەك چۆن دە شێ دەستی لە بەرهەمهێنانی دژە خوێند نەوەی جۆراو جۆرو دانوستانی دیكە شدا هەبێت.

کارێکی ئاسان نییە، خۆت بە سەر چەتەکانی ئەدەبدا بسە پێنیت.

(ڤۆڵتێر)

دەروازە:

دەشێ یەکێك لە پرسیارەکانی خوێنەر لە دوو توێی ئەو لێکۆڵینەوە یەدا بە پرسیاری هەڵبژارد نەوە بە ند بێت، پرسیاری هەڵبژاردن پرسیارێکە لە لا یەك پەیوە ندی بە دەق و ئا ستی هو نەری و ز مان و یادەوەری دەق و دذ یابینی دەقەوە یە، لە لا یەکی دی کە ئەو پر سیارە بێ نینی خۆی بۆ سەر پرۆژەی خوێندنەوەکان دەگوازێتەوە، یان بە مانایەکی دیکە لە دوو تەوەردا کار دەکات، یە کەمیان بە ز مانی دە قەوە بە ندە، دووەم یان بە ئا ستی مەعریفی ڕاڤەکردنەکانەوە دەلکێت.

من لەم نووسینەدا دەمەوێت بڵێم ئەگەر بەشی زۆری ئاستی سروودی (ئەی ڕەقیب)[1] بەیادەوەری ((کۆ))و خول یای نا سیونالیزمییەوە بە ند بێت، لەوێوە پانتاییەکی گەورەی بۆ ماناو دەلالەتەکان خۆش کردبێت، لەم حاڵە تەدا دە شێ بە شێکی زۆری قود سیەتەکەی بەر لەوەی پەیوە ندی بە ئا ستی هو نەری پر سیارکردن و ئا ستی ما نا و چێژو دەلالە تەوە، یان ((جە ستەی ز مان))ەوە هەبێت، پەیوە ندی بە ژانوژوارە کانی گەلی کورد ((جە ستەی نە تەوە))ەوە دەکات.

کەواتە (ئەی ڕەقیب) بەشێکە لە جەستەی ڕۆشنبیریی و ئاگایی و هو شیاری نەتەوە یەك، ئە گەر بەراوردی بکەین لە گەڵ نەتەوە یەکی دی کە، دەبینین لە زۆر ڕووەوە ج یاواز دەکەوێ تەوە، ئەو جیاوازی یەش بە م ێژووی کوردو شێوازی ژیان و نۆر مەکانی کوردەوە بە ندەو تەعبیر لە کۆی ئەو واقیع و بە سەرهاتانە دەکات، کە کاریگەری بە سەر ژیانیاندا هەبووەو لە یادەوەریا ندا بە زیندوویی

[1] -بڕوانە: عەبدولخالق علائەدین، هـ. س،پ، ل١٧٤.

ماوه‌ته‌وه، هه‌ر له‌ میانی ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ ئاڵوگۆڕییه‌ی نێوان ده‌ق و کۆمه‌ڵگا (ئه‌ی ره‌قیب) توانیوویه‌تی رۆشنبیرییه‌ك وێنه‌ بکات، که‌ کۆمه‌ڵگا له‌ کۆده‌کانیدا به‌شداره‌، هه‌ر له‌وێشه‌وه‌ جۆرێك له‌ سێنترالیه‌ت بۆخۆی بسازێنێت.

به‌ڵام من ده‌مه‌وێت قسه‌ له‌ هونه‌ری نووسین بکه‌م، هونه‌ری نووسینیش هونه‌رێکی گشتی نییه‌، هونه‌رێکه‌ به‌ داهێنه‌ره‌وه‌ به‌نده‌، هونه‌رێکه‌ ته‌عبیر له‌ دنیابینی و ئیستێتیکاو چێژ ده‌کات، ته‌عبیر له‌ ره‌هه‌نده‌کانی ده‌لاله‌ت و مانا جیاوازه‌کان ده‌کات، هه‌موو ئه‌وانه‌ش به‌ ئازادی تاك و خودی تاکه‌وه‌ به‌نده‌، هه‌روه‌ها خودی سه‌ربه‌ست و ئازاد له‌ تاکه‌وه‌ له‌دایك ده‌بێت، ئه‌و مێژووه‌ تایبه‌ته‌ی که‌ ته‌عبیر له‌ ئاستی رۆشنبیریی و گه‌یشتن و ئاره‌زووه‌ چێژئامێزو هه‌ڵایساوه‌کانی تاك ده‌کات، واته‌ داهێنان به‌ر له‌وه‌ی په‌یوه‌ندی به‌ ((کۆ))و باری چینایه‌تیه‌وه‌ هه‌بێت، له‌ مه‌عریفه‌و ئه‌زموونی داهێنه‌رانه‌وه‌ هه‌ڵده‌قووڵێت، نه‌ك هه‌ر هێنده‌ش به‌ڵکو ئه‌سڵه‌ن ناتوانین له‌ دووتوێی مانا دیاریکراوه‌کانی کۆو باری چینایه‌تییه‌وه‌، به‌ ئاسانی به‌ دوای خودی تاك و سه‌ربه‌خۆی تاکدا بڕۆین.

واته‌ ئه‌گه‌ر نه‌توانین سێنترالییه‌تی سروودی (ئه‌ی ره‌قیب) به‌ ئاسته‌کانی شیعرییه‌ت و پرس و دنیابینییه‌که‌یه‌وه‌ په‌یوه‌ست بکه‌ین، نه‌توانین له‌ ئیبداعه‌وه‌ هه‌ڵگرینه‌وه‌، ده‌کرێت له‌توێی جه‌سته‌ی نه‌ته‌وه‌، یان ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌ڵایه‌تی و ئایدیۆلۆژی و سیاسییانه‌وه‌ سه‌یری بکه‌ین، که‌ له‌ نێوان ده‌ق و عه‌قڵانییه‌تی کۆمه‌ڵگا، ده‌ق و بیرکردنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ دێته‌ ئاراوه‌. به‌ مانایه‌کی دیکه‌ مه‌ڵبه‌ندێتی (ئه‌ی ره‌قیب) له‌و حاڵه‌ته‌دا ده‌شێ ته‌عبیر له‌و ژانو ژوارو په‌رچه‌کردارانه‌ بکات، که‌ له‌ هه‌ناوی نه‌ته‌وه‌و کۆمه‌ڵگادان، یان له‌ توانه‌وه‌ی تاك له‌ نێو ((کۆ))دا خۆی ده‌دۆزێته‌وه‌، به‌و مانایه‌ش ده‌ق له‌ ده‌قێکی ئیبداعی و فه‌ردانییه‌وه‌ بۆ ده‌قی ((کۆ)) خۆی ده‌گوازێته‌وه‌، مه‌ڵبه‌ندێتی ده‌قی ((کۆ))ش

لەوێوە دێ، کە دە شێ بە شێوەیەکی تایبەتی تەعبیر لەبەیە کەوە گونجان و هاو تەبایی عەقڵی و رۆ شنبیریی و نە تەوەیی و ئایینی و فیکری و مەعریفی و دێتنی بکات، هە ست و نە ست و جیاوازی شێوازی ژیان و کلتوورو نۆرمی نە تەوەی کورد بخا تە روو، لەوێ شەوە هەر یەك لە تا کەکانی کۆمەڵگا لە دەلالەت و ژانوژوارو پەرچەکردارەکانی ئەو دەقەدا بەشدارە.

لێرەدا ژیانی ئەو دە قە دەبێتە ئاوێنەی قۆ ناغێکی دیاریکراوی دەلالەت و ژانوژوارە کانی کۆمەڵگا، وەك چۆن کۆمەڵگاش بۆ هەمان قۆناغی دیاریکراو دەبێتە ئاوێنەی دە قی ناوبراو. هەر لە سەر ئەو بنەما یە دە توانین بڵێین مەڵبەندێتی سروودی (ئەی رەقیب) بەر لەوەی بە تاکی شاعیرو خەیاڵ و ئازادییەکانی نوو سین و خودەوە بەند بێت، را ستەوخۆ لە بینینی ((کۆ))و راڤەکردن و شیکردنەوەی دنیای واقیعی و دنیای رۆحی و ئەو وێنەو دەلالەت و پاشماوانەی، کە گەل و نەتەوە پارێزگاری لێدەکات خۆی دەنوێنێت، ئەگەرچی رەنگە بە پێی بەرەوپێشچوونی دنیا هیچ بەشێك لە پێشکەوتنی بەر نەکەوێت، بەڵام وەك پاشماوەو هە ست و نە ست و نۆرمی کوردی پەیوەندییەکی توو ندو قووڵی بە منی کوردییەوە هەیە.

کەواتە ئەگەر یەکێك لە مەرجەکانی قودسیەتی سێنترالییەت پەیوەندی بەو دەلالەت و یادەوەری و وێنەو ماناگە لەوە هەبێت، کە بە ((دەورو بەر))، وا تە راڤەکار[2] و راڤەکرد نە رۆ شنبیریی و کۆمەلا یەتی و سیا سییەکانەوە دەلکێت.

---

[2] –لێرەدا دەتوانین کۆمەڵێك لە راڤەکارە تەقلیدییەکانی شیعری دلدار ریز بکەین، تەقلیدی بەو مانایەی کە نەیانتوانیووە خوێندنەوەیەکی بەرهەمهێنەرانە بخەنە روو، خوێندنەوەیەکی قووڵ کە ذهێنی جوانکاری و ئیبداعی هونەری و مانای شیعری و شیعرییەت بەرجەستە بکات. من هەر تەنها چەند نموونە یەك دەخەمە روو، دە شێ خوێنەر لە رێگەی

ئەویدیکه پەیوەندی بەو شاراوە مەعریفیو رۆشنبیرییەوە هەیە، کە لە پێشتر ماوە تەوە، یان بۆ مان ماوە تەوە. بەڵام خاڵی سێیەم لەوێوە پەیوە ندی بە قودسییەتەوە نییە، کە لە خودی خۆیدا خاڵێکی نادیارو پەنها نە، دەشێ هیچ وجودێکی لە دنیای واقیعو حەقیقەتدا نەبێت، وەك چۆن دەشێ پەیوەندی بەو وزە شاراوەو تایبەتەوە هەبێت، کە پاسەوانی رۆحی شاعیر دەکات. ئەو خاڵە پەنهانە دەشێ راستەوخۆ لە خەیاڵدانی جۆرێك لە خوێنەران هەبێو ئەسڵەن

سەرچاوەکانەوە بە دوای نموونەی دیکەدا بچێت:- ١-رەفیق حیلمی دەڵێت: ئەو شیعرانەی کە باس لە هەندێ لایەنی کۆمەڵایەتی و نیشتیمانی ئەکا و چارەسازی ئەمان پێشان ئەدا هەروەکو لە لایەن بیرەوە پوختن و بە کەڵکن لە نیگای ئەدەبیشەوە پەسەندن. (بڕوانە-گۆڤاری گەلاوێژ ژمارەی ئەیلول /١٩٤٣). ٢- عەزیز گەردی دەڵێت: دڵدار کە هەنا سەی هەڵدەکێشا، هەوای سەربەستی ئە چووە دەمارەکانیا، کە ئەیدا یەوە گڵپەی ئاگرێکی لە نا خەوە ئەها تە دەرەوە، دوژمنی دە سووتاند، هاونیشتیمانی لە خەو رائەپەراند.(بڕوانە/گۆڤاری هەولێر ژمارە -٥،٤- ساڵی یەکەم ١٩٧١ ل١٨). ٣-دکتۆر مارف خەزنەدار دەڵێت: ئەی رەقیب بووە سروودی مارسێلێزی کورد. (بڕوانە کۆیەو شاعیران- کەریم شارەزا ل ٨٠).٤-مەتازی حەیدەری دەڵێت: دڵداری شاعیر هەڵبەستەکانی وێنەی ژیانی میللەتەکە یەتی، دڵسۆزی خۆی بۆ گەل ئەنوێنێ، سروودی سەرکەوتنی بۆ ئەڵێ. (بڕوانە/دەفتەری کوردەواری/ژمارە١٣). ٥- کەریم شارەزا دەڵێت: دە توانم بڵێم دڵداری شاعیری نیشتیمانپەروەر یەکەم کەس بوو کە مەشقی خەباتی نیشتیمانی و کوردایەتی بۆ دادام. (بڕوانە/بیرەوەرییەکانم لەگەڵ دڵداری شاعیرو تێکۆشەر/ رۆژنامەی هاوکاری ژمارە – ٣٠٥-ی ١٩٧٦/٢/٢٠). ٦- کەمال غەمبار دەڵێت: دڵدار دێتە سەر ئەو باوەڕە کە خەیاڵ هەرچەندە دوورکەوێتەوە لە سنوری واقیع دەرناچێ، کەواتە جەوی فانتازی هیچ شتێك لە واقیعەکە ناگۆڕێ و دەرگاکانی کۆمەڵ دەست نیشان ناکات، دەبێ شیعر بۆ نەتەوەکەی بڵێ .(بڕوانە/ رۆژنامەی پاشکۆی عیراق/ژمارە-٢- ل٦)._هێڵەکانی ژێر ستەکان لە لایەن ئێمەوەیە.

((پا شماوە))و ((دەوروبەر)) کەمتر بە لا یدا بچن، وەك چۆن نە پا شماوە بیری لێدەکا تەوە، نە دەورو بەر بیری لێدەکا تەوە، نە هەوڵی کەشفکردنێ شیان لا مەبەستە. من بە پێی توانا هەوڵدەدەم لەم نووسینەدا پەنجەرە یەك بە سەر ئەو خاڵەدا بکەمەوە.

لە لا یەکی دی کە لە بیر مان نە چێت خوێنەرو ڤەکارانی سروودی (ئەی رەقیب) بەر لەوەی وەك هونەرو زمان قسە لەو سروودە بکەن، وەك وێنەی لە خا چڕاوی نە تەوەو درو شمی نە تەوەیی و ئاوێنەی ژانوژوارە کانی کۆ مەڵگا و ئالأی نەتەوە بەرزیان کردۆتەوە.

بە کورتی ئەوەی لەو چەند دێرە مەبە ستمە ئەوە یە، کە لە هەڵ بژاردنی سروودی (ئەی رەقیب) لە لایەك دەمەوێت قسە لە سەر مەڵبە ندێتی سروودەکە بکەم، بەو مانایەی کە بەگشتی ((کۆ)) دە ستی لە بەرجە ستەکردنیدا هە یەو بە تایبەتیش را ڤەکارە ناسیونالیستو ئایینی و چەپەکان و دژە کانی دی کە، لە لایەکی دیکە مەبەستمە وەك سیستەمی زمان بەدوای هونەری نووسین و ئا ستی نوو سینەوەیدا بچم. بە شی یە کەمیان لەو بڕوا یەوە دێت، کە (د ڵدار)[٣]

---

[٣] – (دڵدار)،ناوی (یونس)ی کوڕی مەلا رەئوف کوڕی مەحموودی کوڕی مەلا سەعدی خادم الا سجادەین لە رۆژی ٢٠ی شوباتی ١٩١٨ لە شاری کۆ یە هاتۆ تە دنیاوە..دایکی ناوی زەهوەی کچی خورشید ئەفەندییە، فەمیلیای دایکی عەلەم زادەن و لە زەهاوەوە هاتوونەتە قەراغ زێی کۆیە، حاجی قادری کۆیی لەو فامیلیایەیە. لە بەر ئەوەی کە ئەم ولأتە لە دەستی تورکەکان دەینالأند و حکومەتە نەخۆشەکەی تورکیاش بە هۆی ئەوەوە کە لە شەڕی یەکەمی جیهانی شکابوو، ئیتر هەموو لا یەکی خەڵکی کورد ستانیش گیرۆدەی دە ستی شەڕو ماڵوێرانی ئاوارەیی تالأن و بێگاری و نەخۆشی. ببوەوە. لە تەمەنی سی(٣٠) ساڵیدا لە رۆژی١٢/١١/١٩٤٨ لە شاری هەولێر کۆچی دوای دەکات. بڕوانە:– دڵدار شاعیری شۆڕگێری کورد–عەبدولخالق علائەدین/ه.س.پ.ل١٣/١٤.

نەیتوانیووە هونەری پرسیارکردن بە جۆرێك بەرجەستە بکات، کە بێتە هونەری بیرکردنەوەی بەردەوام، ئەوەش بەشی زۆری پەیوەندی بەوتێڕوانین و حەقیقەتە ناسیونالیستەوە هەیە، کە رووی هەرە دیاری سروودەکەی لەخۆدا گرتووە. بەشی دووەمیان وەك خوێنەرێك بە پێی توانا هەوڵدەدەم لە رێگای ((وەستان)) و خاڵە (نادیار)ەکانییەوە قسە لە سیستەمی زمانی (ئەی رەقیب) بکەم، دوو جۆر بێدەنگی دەستنیشان بکەم کە راستەوخۆ بە حاڵەتی نووسین ((هەستی دەروونی)) و سپێتی لاپەڕە ((وەستان))ەوە بەندە.

بۆ ئەو مەبەستە دەتوانین بڵێین:- بێدەنگی وەستانە لە دەربڕین، چ بە ناچاری، چ بە رەزامەندی، بە مانایەکی دیکە بێدەنگی دەکەوێتە بەرامبەر دەسەڵاتی دەنگ. کاتێك دەڵێین دەکەوێتە بەرامبەر دەربڕین، یان گوتن، یان دەسەڵاتی دەنگ، دەبێ بزانین کە (گوتن هەر تەنها رەهاکردنی کۆمەڵێك دەنگ نییە، بەڵکو بازاڕێکە بۆ بەرهەمهێنانی مانا، ئەوەش بۆ دەسەڵاتە کۆمەڵایەتیە جۆراو جۆرەکان دەگەڕێتەوە)[٤].

کاکەی فەلاح لە بارەی (دڵدار)ەوە دەڵێت: بە پێی شیعرەکانی ناو دیوانە چاپکراوەکەی، سەرەتا لە سەر پێودانی شیعری کلاسیکی و یەکێتی کێشی عەروزی شیعری چنیووە. بەلای منەوە زۆرتری ئەو چەشنە شیعرانەی بە شێوەی هۆنراوە واتە نظم هۆنیوەتەوە، تێکرا شێوە راستەوخۆی خیتابی و ئامۆژگاری کردن و رێگا پێشاندانی زەق و چاوکردنەوەیان پێوە دیارە. لەو شیعرانەدا زۆرتر پەیڕەوی (حاجی قادری کۆیی) کردووە، کە تەنها مەبەستی دەربڕین و کارتێکرنی بیروباوەڕەکەی بووە، بێ ئەوەی گوێ بداتە شێوەو زمانی شیعرەکان. (بڕانە کاروانی شیعری نوێی کوردی بەرگی یەکەم ل١٠٢-بەغداد ١٩٧٨).

[٤] -بڕوانە: ابراهیم محمود/ جمالیات الصمت في اصل المخفي و المکبوت- مرکز انماء الحضاري-دیمشق/ط١٢٠٠٢-ل١٧٤.

لێرەدا قسە لە ((داخران)) ناکەم، چونکە هیچ کارێك کە لە زمان دێتە بەرهەم داخراو نییە، وەك چۆن هیچ دەقێك نییە هەموو ئەوەمان پێبڵێت کە دەیەوێت. دەق لەوێوە داخراو نییە، کە زمان هەڵگری ماناو دەلالەتو مێژووو یادەوەریو خەیاڵی خۆیەتی، هەروەها گرنگ دەست خستنە سەر مانا مەجازییەکان نییە، بەڵکو گرنگ ئەوەیە پشت ئەو ماناو گوتارو پشت ئەو شانە ببینین، لە پشت ئەوانەوە دەق دەیەوێت چی بڵێت.

بەڵام لە بیرمان نەچێ ((کرانەوە)) لە رووی ئەدەبییەوە هەڵگری کۆمەڵێك ئاستو جیاوازی جۆراو جۆرە، ئەو رستەیەش بەرەو دوو جۆر لە نووسینمان دەکاتەوە، یەکەمیان: (یەکە) ئامادەکراوەکانی زمان لەخۆ دەگرێت، تێڕوانینی سیاسیو کۆمەلاّیەتی کۆو ماناباوەکانی لەخۆدا هەڵگرتووە. دووەم یان داهێنەر بە شێوازی تایبەتی خۆیەوە ئەو (یەکانە) بەرهەم دینێتو هەڵگری کۆمەڵێك رەهەندی مەعریفیو ئاستی ئیستێتیکیو دەلالی جیاوازە.

یەکە ئامادەکراوەکان لەوێوەدا خراو نین، کە لە هەناوی ((کۆ))ەوە ئامادەکراون، وەك چۆن بەرهەمهێنانی یەکەکانیش لەوێوە وەك کاری ئیبداعی تەماشا دەکرێن، کە لە شێوازێکی تایبەتییەوە هەڵقوڵاونو لە جیاوازییەوە خۆیان بەرجەستە دەکەن.

کەوا تە ئەو نێودژی یەی کە دەکەوێ تە ن ێوان (بەدوادا چوون)و (بەدوادانە چوون) لە لای من، لە لا یەك پەیوە ندی بە ئا ستەکانی نوو سینو چەمکی نووسینەوە هەیە، لە لایەکی دیکە لەوێوە دێت کە بڕوام بەوە نییە (ئەی رەقیب) لە ناخی خۆیەوە خاوەنی ئازادی گوتنو ئا ستی بەرزی جوانگوتن بێتو لە رێگای درەوشانەوەوە سنورەکانی بڕیبێتو ما ناو دەلا لەتی دیکەی نوێی بەر هەم هێنابێت. ئەو ر ستەیە لەوێوە د ێت کە داهێ نان ((تاك))

پێهەڵدەسێ، نەك ((كۆ))، داهێنان لە ئازادی بیركردنەوەو هەڵبژاردنی تاكەوە هەڵدەقوولێت، نەك لە ژێر دەلالەتە تۆتالیتێرەكانی دەسەڵاتی سیاسیانەی نەتەوەو تێڕوانینی كەڵەگایانەی كۆمەڵگاوە.

بەدیووەكەی دیكە لەم نووسینەدا هەوڵدەدەم لە رێگای بەدوادا چوونی مەڵبەندێتیو تەوەرەی راڤەكارانییەوە، كە دەستی زۆری تێڕوانینی ((كۆ))و دەسەڵاتی سیاسیانەی نەتەوەی تێدایە، ئەو قودسیەتە تێكبشكێنم، كە بە سروودی (ئەی رەقیب) دراوە، ئەو هەوڵەش بەرا ڤەكردنو لێكدانەوە جۆراوجۆرەكانەوە پشتراست دەكەمەوە، واتە بەر لەوەی وەك درو شمو پرۆپاگندە ئەو تێكشكانە بەرز بكەمەوە، لە میانی ئەم نووسینەدا هەوڵدەدەم ئیشكالەكانی خوێندنەوە دەستنیشان بكەم.

زمان قسان دەكات نەك نووسەر، نووسین گەیشتنە بەو پنتەی كە زمان بێ ـتە ـگۆ، نەك من.

مالارمێ

بەشی یەکەم

باسی یەکەم

ستراتیژیی دەق

دەق بە پێی باکگراوە ندی فیکریو فەلسەفی هەڵگری کۆ مەڵێك پێنا سەی جیاوازە. (ژۆلیا کریستیڤا) دەڵێت:- دەق بە گشتی نا چێتە سەر رە چەلەکی زمان، بەڵکو لە مە سەلەی ئە سڵی زمان خۆی دەر باز دە کاتو لە مەیانی پانتاییەکانی دەقدا بە هەڵکۆڵینی هێلێکی ستوونی هەڵدە ستێت، لەوێشەوە بە نموو نەی دەلالە تەکان دە گات، کە زمان لە حاڵەتی وێ نەگرتنو گەیا ندن نەیتووانیووە بیگەیەنێت، ئەگەرچی وا ناونراوە[٥].

لێرەدا نەچوونە سەر ئەسڵی زمان بەو مانایە دێت کە دەق بەردەوام لە ذێو زما ندا لە کە شفکردندا خۆی هەڵدەگرێتەوە، لەوێوە دە شێ هەموو ئەو ما ناو دەلالەتا نەی لەخۆ حە شار داب ێت، کە وەك باکگراوە ندی مەعریفیو سۆ سیۆلۆژیو دەروو نیو مێژووی خۆ یان دە نوێنن. کەوا تە ئە گەر لە لا یەك نەچوونە سەر ئەسڵی زمان تەعبیر لە داروو‌تانی زمان بکاتو لەوێوە (داهێنان)

[٥] . جولیا كريستيفا-علم النص- ترجمة:فريد الزاهي/مراجعة:عبدالجليل ناظم/دار توبقال للنشر ل٨.

زمان بدوێنێت، ئەوە بە دیوە کەی دیکە نە چوونە سەر ئەسڵی زمان خۆ لادانە لەو باکگراوە ندە، نەك لە پێ ناو لەبیر کردن بەڵکو لە پێ ناو دوو بارە بەبیر هێنانەوەو چێژ. کەواتە خۆلادان لێرەدا بە قەد ئەوەی مانای بەبیر هێنانەوەو چێژو بونیادنانەوە یەکی دیکەی جیاواز دەنوێنێ ئەوە ندە لایە نە نێگەتیفە کە جێبەجێ ناکات.

هەر لێرەوە دە توانین بڵێین نە چوونە سەر رە چەلەکی زمان وەك چۆن بەبیر هێنا نەوەی باکگراوە ندی زما نە، بە دیوە کەی دیکەش سەرەتایەکی دیکەی دەستپێکردن وازی دەکات. بەو مانایە دەشێ هەر دوو رووەکەی نە چوونەوە بۆ سەر رە چەلەکی ز مان تەعبیر لە ناکۆ تایی جیاوازی یەکان دەکات ئەو جیاوازییانەی کە پێکهاتەیەکی بێ سنور دەنەخشێنێن، یان بە مانا یەکی دیکە دەشێ بڵێین دەق هەڵگری ئەزموونی زما نە، لەوێشەوە پرس و گوما نە باوە کان تێکدەشکێنێت و راڤەکردنێکی دیکەی جیاواز بە پەیوەندییەکان دەبەخشێتەوە.

کەوا تە زمان لە دە قی ئەدەبیدا لە رێگای زە مەن و شوێن و مێژووەوە وەك بوو نەوەرێکی جولاو دێتە ناوەوە، هەر لەوێشەوە داهێنەر دەتوانێت زە مەن و شوێن و مێژووی تایبەت بەخۆی بخاتەوە، بەو مانایەش هەر چەندە زمان قووڵتر خۆی بنوێنێ و ئەزموونداتر بێت، ماناو دەلالەتەکانی زێترو بەرفرەوانتر دە بن. بەڵام ئە گەر باکگراوە ندی ز مان جۆر ێك لە ((جێگیر بوون)) لەخۆ بگر ێت نووسەری داهێنەر لەوێوە ((جێگیر- نەبوون)) پراکتیزە دە کات کە داهێنان لە دڵەڕاوکێ نابێتەوە.

کەواتە قسەکردن لە سەر داهێنان بەشێکی زۆری قسەکردنە لەسەر دەلالەتە جێگیر نەبووەکانی ز مان، لێرەدا دە توانین بڵێین دەق لە دەنگدا نەوەی ئا ستە پەنهان و جیا جیاکانی گوتندا خۆی هەڵدەگرێتەوە، یان بە مانا یەکی دیکە لە

دەستکاریکردنی گوتن خۆی وازی دەکات، بەڵام کاتێك گوتن دەتوانێ دەق وێنە بکات، کە دەربڕی ئازادیيەکانی خۆی بێت، کە بتوانێت نەگوتراوو ئاستە جیاوازییەکانیان بەرجەستە بکات، ئەوەش راستەوخۆ بە پرۆسەی خزینی زمانمان پەیوەست دەکات و دەکەوێتە دەرەوەی گەیاندن و دەلالەتکردنەوە، بەڵام نەك بەو مانایەی کە ذکۆڵی لە گوتراوەکان بکرێت، لەو حاڵەتەدا گوتراوەکان دەبنە بەشێك لە یادەوەری دەق و چینێك لە چینەکانی ماناو دەلالەت، لێرەدا دەق وەك (بارت) دەڵێت: نە کۆنترۆڵکردنەو نە ئیستهلاککردن، بەڵکو هەوڵدانە بۆ خۆ والاکردن[٦].

کەواتە دەقی ئەدەبی بونیادێکی کراوەیەو قابیلی چێژو دامەزراندنی بەردەوامە، یان بە مانایەکی دیکە لەبەر ئەوەی کراوەیە بۆیە دەشێ هەڵگری خوێندنەوەی بەردەوام بێت، بەڵام وەك گوتمان ((کرانەوە)) ئاستی جیاوازو رەهەندی جیاواز لەخۆ دەگرێت، چونکە ئەگەر یەکەمین کەرەسەی دەقی ئەدەبی زمان بێت و لەوێوە ((کرانەوە)) بتوانێت بە جۆرێك لە جۆرەکان خۆی بسەپێنێت، دووەمین کەرەسەی دەقی ئەدەبی جوانگوتنە، وەك چۆن ئاستی سێیەمیش میکانیزمی کارکردنە، یان چیگوتن. چیگوتن ئەو بونیادەیە، کە ئاست و چینی دەمەتەقێئامێزی لەخۆ گرتووە، هەر لەوێشەوە بە خوێنەران دەگات.

چیگوتن هەڵگری خوێندنەوەو لێکدانەوەو راڤەکردنی جیاوازەو خوێنەرو ئاستی خوێندنەوەی جیاواز لەخۆ دەگرێت، بە مانایەکی دیکە پانتاییەکی کراوەیە بۆ دەمەتەقێ و ئاڵوگۆڕکردنی جیاوازییەکان، ئەو ئاڵوگۆڕکردن و

٦. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا، ئاگایی زمان زمانی ئاگایی– چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی /١٩٩٩.ل ٦١.

قبوولْكردنەش ئەگەر بەشێكی پەیوەندی بە زمان بكات، بەشێكی پەیوەندی بە چۆنگوتن وجوانگوتنەوە هەیە، وەك چۆن بە شێكی دیكە شی لە سەر ئەو بونیادە دەوەستێت كە داهێنەر دەیخاتەوە.

نابێ لە بیرمان بچێت بەتەنها مەدلولی زمان ناتوانێت هەڵگری پێناسەكانی دەق بێت، ئاستە جیاوازەكانی دەق بنەخشێنێ، بەو مانایەش لەوێوە قسە لە مەدلولی زمان دەكەین كە بە هەڵكۆڵینی هێلێكی ستوونی هەڵدەستێ، ئەو هێلەش كەشفی ماناو مەدلولی رۆشنبیریی و چێژو جوانیی و دنیابینیی و ئاستی بەرز گوتن دەكات، لێرەدا ئەگەر چی چیگوتن و چۆنگوتن گرنگی تایبەتی خۆیان لە فرەرەهەندی و بەرزگرتنی ئاستی زمان و دەلالەت و دەسەڵاتی خوێندنەوەو جیاوازییەكاندا دەنوێنن، بەڵام لە بیرمان نەچێت هەرگیز ئەوە مەرجی هاتنەوە لەگەڵ راستییەكان ناخاتەوە، بەڵكو مەرجی گومان و پرسیارە جۆراوجۆرەكانی لەخۆدا حەشارداوە، دەلالەت لەوە دەكات كە چەند توانای تەجاوزكردنی شتە باوەكانی پێیە، بە دیوەكەی دیكەش چەند دەتوانێ هەڵگری ئاستە بەرزەكانی زمان و ئیستێتیكاو چێژو مەعریفە بێت، ئەوەش هەروەك چۆن دەشێ بە شێوازی گوتن و پێكهاتەی رستە و ئاستی فیكری و مەعریفی و دەلالەتەوە پەیوەستی بكەین، بە دیوەكەی دیكە دەشێ بە نواندن و چێژو دروستكردن و داهێنانەوە بەند بێت.

واتە ئەگەر دەقی ئەدەبی خۆی لە نێو وزەو هێزە دەلالەتئامێزە نەگوتراوو شاراوەكانی چیگوتن و چۆنگوتن حەشاردابێت، لەوێوە بتوانێت خۆی لەنێو زمان و ئاستە جیاوازەكانی رۆشنبیرییدا بدۆزێتەوە، و بە دینامیكیەتی خۆی فەزایەك بێنێتە ئاراوو بتوانێت لەو فەزا رەنگاورەنگەدا بە شێوەیەكی بەرجەستە خۆی بنوێنێ، ئیتر هەر لەوێشەوە دەتوانێت زەمەنەكان ببڕێت و بە

ستوونی دابەزێت و ئاسۆیەك لە چاوەڕوانی تایبەت بەخۆی بخاتەوەو ئا مادەگی خۆی بەرجەستە بکات.

لە نێوانی چیگوتن و چۆنگوتن، لە نێوانی زمان و ئاستەکانی خەیاڵ و فیکرو مەعریفە، لە نێوانی ئیستێتیکاو چێژ، دەشێ ئا ماژە بە ژانرەکان بدەین، وەك چۆن لە نێوان دەسەڵاتی رۆشنبیریی و دەسەڵاتی خوێنەردا دەشێ ئەو چاوەڕوانییە بخوێنینەوە کە دەق دەیخولقێنێ، بەڵام وەك چۆن مەرجی چیگوتن و چۆنگوتن بە ئاستەکانی زمان و رۆشنبیریی و فیکری و مەعریفییەوە بەندە، بە هەمان شێوەش مەرجی ئەو فەزا رەنگاو رەنگەی کە دەق لە چاوەڕوانی خوێنەردروستی دەکات، ئاستی هوشیاریی و ئازادیی و جیاوازییەکانی خوێنەری لەخۆدا هەڵگرتووە.

لێرەدا دەکەوینە دوو توێی سیانەی مەرجەعو بونیادو بۆچوونی فەلسەفیەوەو هەر لەوێوە دەشێ چەمکی دال ومەدلول دیاری بکەن.

ئەگەر وایدابنێین کە دەق بەر لەوەی بە خوێنەر بگات، یەکەیەکی فیکریی و ئیستێتیکی و مەعریفی سەربەخۆی لەخۆ حەشار داب ێت، لەگەڵ شتنی بە خوێنەر یەکەیەکی فیکری و مەعریفی و ئیستێتیکی نوێ بە ناوی فەزای خوێندنەوەدا بمەزرێنێ، ئەوەنووسین لەرووی دەربڕینەوە نوێنەرایەتی سیستەمی مەعریفە دەکات. هەروەك ئەو فەزایەی کە بۆ خوێنەریش دروست دەبێ فەزایەکە هەڵگری کۆمەڵێك ئاست و دەریچەو خەیاڵ و یەکەی مەعریفی جیاوازو فرەرەهەند، فەزایەکی دەمەتەقێئامێزە، دواجار توانای قبووڵکردنی خوێنەرو خوێندنەوەی جیاوازو ماناو بیرو بۆچوونی جیاوازو ئاستی مەعریفی جیاوازی پێیە، فەزایە کە قابیلی تەقینەوەی جۆراو جۆری ماناو خەیاڵ و ئیستێتیکاو پرشنگی جۆراوجۆری زمانەوانی و فیکری و مەعریفی چێژئامێزە.

بەو مانایەش رەهەندی نووسین و خوێندنەوە رەهەندی ئا ماژەو ما ناو رەهە ندی سیمەی جیاوازە، هەروەها هەر لەوێوە دە توانین لە رێگای تانوپۆکانی دە قەوە چەمکە (دەلالی-ئاماژەیی)و (مەدلول-سیمە)ەکانی دیاری بکەین، وەك چۆن لە رێگای خوێنەرو خوێند نەوەوە دە شێ بە شداری لە داهێنانی یە کەکانی ئەو دەقەدا بکەین.

ئە گەر بتوانین بلێین مەر جەع لە تێگەی شتنی زمانەواندیدا پانتای یەکی بەرفرەوان لە رستەو دە ستەواژەو چەمکە فیکریەکان دادە مەزرێنێ و لەوێشەوە پێناسەی مەعریفی بۆ دەق دەخاتەوە، ئەوە هەر لە سەر بنەمای ئەو مانا یەوە دەشێ بلێین مەرجەع لە دە سەلاتی دە قدا (رەنگدا نەوەی) پێکها تەی مەعریفی و فیکری و کۆمەڵێك چەمك و پەیوە ندی و خەیاڵ و بۆچوونی ئەو نووسەرەیە کە نوێنەرایەتی بەرهەمهێنانی دەکات[٧].

لە بەرامبەر ئەوەش سیستەمی (بۆماوە) لە دە سەلاتی خوێنەردا، یان بە مانا یەکی دی کە خەزینی رۆ شنبیریی خوێ نەر رەنگدا نەوەی هەمان ئەو چەمکگەلەیە کە خوێنەر لە خوێندنەوەو راڤەکردن و لێکدانەوەدا دەیخاتەوە.

لێرەدا دەبینین بۆ تێگەیشتنی دەق دەکەوینە پرۆ سەیەکی بەرامبەرکێوە، یان بە مانایەکی دیکە پرۆسەی (دان)و (خواستن) خودی پرۆ سەی ناوبراویش نوێنەرا یەتی بە یەکگەی شتنی خوێ نەرو دەق دە کات، ئەو بەریەك کەوتن و بەیەکگەی شتنەش لە م یانی چۆنیەتی و ئا مادەیی تەواوی حاڵەتەکا ندا ئەتمۆ سفێرێکی هاو بەش بۆ خوێند نەوە دادە مەزرێنێ، وەك چۆن بوونی

---

[٧] . عەزیز ئەل تەمیمی، (سیستەمی خوێند نەوەو دە سەلاتی ئەزموون) رۆژنا مەی (الزمان) ژمارە ١٥٦٨ دوشەممە٢٨/تەممووزی ٢٠٠٣.

خۆی شی لەو ئەتمۆ سفیرە سەربەخۆیەدا هەڵدەگرێ تەوە، هەر بەو مانا یەش چەمکەکانی (خوێنەر-دەق) لە بەیەکداچوونی فیکرو خەیاڵ و چێژو مەعریفەوە مەرجەعیەتێك بە تە سەوری خوێند نەوە دادە مەزرێنێت، بەڵام لەبیرمان نە چێت وێ ستی ئازادا نەی خوێ نەر لە رێ گای چەمکی جیاوازی یەوە کار لە هەڵوەشانەوەی بۆچوونی مەرجەعی و (ژینگە-دەوروبەر)ی دەق و شیکردنەوەی چەمکە رەفتار ئامێزە فەلسەفیەکان دەکات.

لە خوێند نەوەدا هەموو تانوپۆ یەك لە تانوپۆ کانی دەق لە ئا مادەیی و تە سەوری د یاریکراوی خوێ نەردا بە شداری خۆی دەنوێنێت. ئەوەش ئە گەر بە شێکی بۆ مەرجەع یەت بگەڕێ تەوە، بە شێکی بۆ ئا مادەیی (دەورو بەر)و حا ڵەتی دەروو نی و هو شیاریی و ئا گایی و خەیاڵ و ێرای ئەوا نەش جەر بەزەیی و سەرکێ شییەکانی خوێ نەر دەگەڕێ تەوە، یان بە مانا یەکی دیکە ئە گەر سەر چاوەی مەعریفی لە تۆ مارکردنی چەمك و پەیوەندی یە سیا سی و مەعریفی و کۆمەلا یەتی و دەروو نی و رەفتارئامێزە کان بە شداری بکات، دە شێ هەموو ئەو بەهاو دەستەواژانە لە خۆبگرێت کە باکگراوە ندی مەعریفی دەقیان لە سەر بونیاد نراوە، لەوێ شەوە دە توانین ئا ماژە بە کرۆ کی دە سەلاتی دەق بکەین، وەك چۆن گوتمان بەشێکی دەبێتە کرۆ کی دە سەلاتی خوێنەریش، ئەو دەسەلاتەش لەوێوە دەست پێدەکات کە پەیوەندی بە رێبازەکانی خوێند نەوەوە دەکەین و دەکەوینە دووتوێی تیۆری وەرگرو تیۆری پێشوازیکردنەوە.

لە لا یەکی دیکە پۆرتریتی چەمکی دە قی ئەدەبی لە رێگای زما نەوە خۆی نما یان دە کات، ئیتر دە بێ بە جۆر ێك لە جۆرە کان بڕوا مان بەوە هەبێت، کە خەسڵەتی سەرەکی ز مانی ئەدەبی بە ما نا تازە کەی ئەوە یە کە (یاریکردن) لە نێویدا کراوەیە، هەر لەوێشەوە خەسڵەتی دەق بە ما نا (بارت)ییە کەی بە چێژو

ئی ستێتیکاو دنیابینی یەوە بە ندە[8]، و ێرای ئەوەش یاریکردن لە ن ێو ئەو بۆ شاییەی کە خوێ نەرو دەق بەیە کەوە دەگە یەنێت بە کراوە یی دەمێنێ تەوە، چونکە وەك گوتمان فەزایەکە ئازادی رەنگ دەکات، ئەو فەزایە ئازادەش دە شێ بە خەیاڵ بچوێنین لەوێوە کە سنورەکان بوونی خۆیان لە دە ست دەدەن، وەك چۆن دەسەلاّت بە هەموو ماناکانەوە بوونی تەواو دەبێت، لێرەدا یاریکردنی نێو دەق دە شێ یاریکردنی ن ێو خەیاڵ ب ێت، لە یاریکردنی ن ێو خەیاڵیش هیچ مەعریفەو زانستێك جێی متمانەو پشتپێبەستن نین، لەوێوە براوەو دۆڕاوی تیا دەرناکەوێت، ئیتر دەگەینە ئەوەی کە ئەو جۆرە یاریکردنە نە هەڵگری بیرۆکەی ئامانجی مێژووییەو نە واقیع، نە بڕوای بە تاك مانایی و تاکە راستییەك دایە نە حەقیقەتێکی رەها.

زمانی دەقی ئەدەبی لەوێوە دەردەکەوێت کە هیچ مەعریفەو زانستێك جێی متمانەو پشت پێبەستن نین، لەوێوە بڕوای بە بردنەوەو دۆڕان لەق دەبێت، کە تەواوی دوالیزمەکان تەجاوز دەکات، وەك چۆن لەوێوە وەك دیاردەیەك بەردەوام دەگۆڕێت و بەردەوام لە واقیعێکەوە بەرەو واقیعێکی دیکە هەنگاو دەنێت، کە زە مەن پەر ست نی یە، بەڵکو لە گوما نەوە را ست دەبێ تەوە. کەوا تە ئەگەر چی دە قی ئەدەبی بون یادێکی کراوە یەو قابیلی دامەزرا ندنی بەردەوا مە، بەلاّم دەمەوێ ئەوە بە بیر خوێنەر بهێنمەوە کە لە زمانی دە قدا را ستی رە ها شوێنی

---

[8] . بارت پێیوا یە دەق دوورە لە دەسنی شانکردن و د یاریکردن، نزی کە لە دە ستلێدان و بەریەککەوتن، هەر لە بەر ئەوەش دەق بە سروشتی مەجازی دەمێنێتەوە (دە ستیش لە بری ئەوەی پێناسەی دەق بنووسێتەوە، پرۆسیسەکردنی وێنە دەکات، هەروەها گو تار دەربارەی دەق بوونی نی یە، هەر دە بێ دەق ب ێت). بڕوا نە:-ئا گایی ز مان ز مانی ئا گایی/ ه.س.پ. ل١٠٥/١٠٦.

نابێتەوە، وەك چۆن تەواوی دەسەلأتی دیکتاتۆرییانە بەتالّ دەبێتەوە، هەر لە دیکتاتۆرییەتی ما ناو سەر چاوەو زەمەنو دەلالەتەوە تا دیکتاتۆرییەتی نوو سەرو خوێنەرو کلتوور، لەو حالّەتەدا زمانی دەق هەلّگری تەواوی جیاوازییەکان دەبێت، بەو مانایەش چەمکی دەق لە جیاوازی خوێندنەوەکانو پڕشنگی خەیالّی خوێنەرەوە دێتە بەرهەم، لێرەدا ئەگەر بە شێکی چەمکی کرانەوە پەیوەندی بە جیاوازییەکانەوە بێت، بە شێکی پەیوەندی بەو هێلە نادیارانەوەیە، کە لەوێوە زمان بە دنیامان دەبەستێتەوە. وەك چۆن ئەگەر بەشێکی تێگەیشتنمان بۆ دەق بە ئاستی رۆشنبیریی و پرسو خەیالّەوە بەند بێت، ئەوە بەشێکی دیکەی پەیوەندی بەوەدایە کە دەق زەمەن ناپەرستێت، وەك چۆن ئامانجێکی دیاریکراویش ناپەرستێت، بەڵکو لە پرسی بەردەوامدا یارییەکانی خۆی درێژە پێدەدات، هەر بەو مانایەش پرۆسەی خوێندنەوەو رەخنە پەیوەندی بەو فەزا ئازادەدایە کە دەقی ئیبداعی لە چاوەڕوانی خوێنەر دەیخاتەوە.

باسی دووەم

جیاوازییەکانی خوێندنەوە

ئەدەب چییە؟ هەڵبەتە ئەو پرسیارە دەشێ بەردەوام تێڕوانین‌و جیهانبینی جیاواز بخاتەوە، ئەگەر (سارتەر) ئەو پرسیارە لە کەشفکردنی دنیاو مرۆڤدا کورتبکاتەوە، ئەوە یەکێکی وەك (میلان کۆندیرا) بە هەوڵی کەشفکردنی لایەنە پەنها نەکانی بوونی مرۆ ڤی دادەنێت[٩]. بەو مانا یەش ئەدەب چییە دوو جیهانبینی نیشان دەدات، یەکێکیان پەیوەندی بە بابەتخوازییەوە یە، ئەویدیکە بە سەربەخۆیی گو تاری ئەدەبیەوە، یەکێکیان پەیوە ندی بە حەقیقەتەوە یە، ئەویدیکە بەحەقیقەتی خودی ئەدەبیەوە، لە نێوان حەقیقەت‌و حەقیقەتی خودی ئەدەبی، لە نێوان بابەتخوازی‌و خودێتی، دنیا یەك لە ئاڵۆزی‌و پرسی جیاوازو سنوری جیاوازو رەهەندی جیاواز هەیە، دنیا یەك لە تێپەڕاندن‌و تێنەپەڕاندن، دنیایەك لە دەنگ‌و دەنگدانەوە.

ئەگەر بابەتخوازی دەنگدانەوەی دنیای دەرەوە بێت، ئەوە خودگەرایی دەنگدانەوەی و سبەلێکراوەکانی ناوەوە یە، ئەگەر بابەتخوازی ئاشکراکردنی حەقیقەت بێت، ئەوە خودگەرایی گێڕانەوەی حەقیقەتە، لە نێوان ئاشکراکردنی

---

[٩] . : تزفيتان تودوروف– نقد النقد– ترجمة:– د. سامي سويدان/مراجعة:د.ليليان سويدان بغداد ١٩٨٦،ص،٩.

حەقیقەتو گێڕانەوەی حەقیقەت، تێپەڕاندنو تێنەپەڕاندن هەیە، ئەدەب (وەك ئیبداع) بەردەوام کار لە سەر جوانکردنی پەیوەندی نێوان تێپەڕو ئەبەدیی دەکات، بەردەوام کار لە سەر پرسو گومان دەکات، بەڵام ئاشکراکردنی حەقیقەت، (راستی)و (هەڵە)مان نیشان دەدات. ئەگەر راستی خۆی لە ئاوێنەی واقیعدا هەڵگرێتەوە، هەڵە زێتر خۆی لە وەهم و خەیاڵدا دەبینێتەوە، ئەگەر راستی پەیوەندی بەدیدو بۆچوونێکی دیاریکراوەوە هەبێتو هەڵگری واقیعێکی تایبەت بە خۆی بێت، ئەوە هەڵە لە نادیار راست دەبێتەوە، یان وەك ئەدەب خۆی لە رەنگاو رەنگیدا هەڵدەگرێتەوە، ئەدەب رەنگاو رەنگی نمایان دەکات، ئەدەب بەشی زۆری وەهمو خەیاڵو فەنتازیایە، بەڵام نەك بەو مانایەی کە ئەدەب دوورە لە راستی، بەڵکو بەو مانایەی کە ئەدەب بڕوای بە یەك رووی راستیی نییە، نەك بەو مانایەی کە ئەدەب بڕوای بە واقیع نییە، بەڵکو بەو مانایە کە ئەدەب روویەکی دیکەی واقیعمان نیشان دەدات کە ئێمە لە بەرامبەری نابینایین.

ئەگەر راستی بە شێوەیەکی ئاسۆیی لەگەڵ واقیع رێدەکاتو زەمەنێکی تایبەت بە خۆی دەسازێنێت، ئەوە ئەدەب بە ستوونی دادەبەزێتە نێو واقیعەکانو لە هەموو زەمەنەکان بوونی خۆی دەسەپێنێت، لێرەوە کاتێك (سارتەر) دەڵێت ئەدەب کەشفکردنی مرۆڤو دنیایەو (میلان کۆندێرا) دەڵێت ئەدەب هەوڵێکە بۆکەشفکردنی لایەنە شاراوەکانی و جودی مرۆڤ،[10] دوو بۆچوونی جیا دەخەنەوە، یەکێکیان بەرەو دیاردە رۆشنبیرییەکان دەچێت، ئەو دیاردانەی کە ژینگەی ئەدەبیو کۆمەڵایەتی دروست دەکەنو دەشێ لەوێوە

[10] – تزفیتان تۆدۆرۆف–نقد النقد– ه.س.پ.

ده ستی له که شفکردنی مرۆڤو دنیادا هەبێت، ئەویدی که بەرەو بونیادە خودییەکانی ئەدەب شۆڕ دەبێتەوەو لەوێوە دەکرێ لایەنە وسبەلێکراوەکانو خەفەکراوەکانی وجودی مرۆڤ کەشف بکات.

له سەر بنەمای ئەو دوو بۆچوونە دەتوانین بڵێین رەخنە سەرەڕای ناونانە جۆر بەجۆرەکانییەوە، سەرەڕای شەپۆلە مەعریفییە جیا جیاکانی، له لایەك کار له سەر توێکاری دەق دەکاتو بە پێی میتۆدێکی دیاریکراو راڤەکانی خۆی دادەڕێژێت، لەلایەکی دیکە بە مانا نۆێیەکەی لەگەڵ دەق دەکەوێتە دانوستانو بە پێی بۆچوونە جیاوازە کانی خوێنەرو ئاستە جیا کانی خوێنەر دەقێکی دیکەی لێدەکەوێتەوە، واتە لەلایەك بۆ ئاسۆکانو مێژووو مەرجەع دەگەڕێتەوە، له لایەکی دیکە بە دابەزینی ستوونییەوە پەیوەست بە چێژ دەبێت.

له نێوانی ئەو دوو دیدە پرسیاری رەخنە چییە؟ رەخنە دەبێت چی بکات؟ ئەگەرچی وەك دوو پرسیاری کۆن دەکەونەوە، بەڵام له کاتێکدا دەڵێین رەخنە زانستە، بەو مانایە دێت کە ئەدەب هەڵگری مێژووی ئەدەبە، بەو مانایە کە رەخنە مەعریفەیەو بە درێژایی مێژوو هەوڵی پۆلینکردنو ئاشکراکردنو پرۆسیسەکردنو جێبەجێکردنی گریمانکراوە مەعریفییە دیاریکراوەکانی دەدات، کە دەڵێین رەخنە زانستە بەو مانایە دێت کە سیستەم شوێنی ئاژاوە دەگرێتەوە، بەو مانایە دێت کە لۆژیکی ئەدەبیو حەقیقەتی دەقو بەهای ئەدەبیو هونەریو شێوەو وەزیفەکان دیاری بکرێن! له رووییەکی دیکەش کە دەڵێین رەخنە زانستە راستەوخۆ پەیوەندی بە هەڵەی مەعریفیو هەڵەی میتۆدییەوەش هەیە، چونکە بەردەوام میتۆدەکان له سەر ئیشکالییەتی میتۆدی بەر لەخۆیان دادەمەزرێن، لێرەوە بەیەکلکاندنی زانستو رەخنە دابڕانی مەعریفیشی لێدەکەوێتەوە، لەوێشەوە میتۆد خوازی دەبێتە کاری

ئەكادیمیاو ئەكادیمی یەكان، بەڵام ئی بداع بەردەوام كار لە سەر جوانكردنی پەیوەندییەكانی نێوان تێپەڕو تێنەپەڕ دەكات، ململانێی ئەكادیمیاو ئیبداعیش ململاذ ێی تەجاوزكردنو سنوردانانە، ململاذ ێی تێپەڕا ندنو بنبە ستبوونە، ململانێی گەڕانەوە بۆ مەرجەعو چێژ وەرگرتنی هەنووكەییە.

بەڵام ئەمڕۆ لە بەرامبەر رەخنە بە ما نا (كۆن)ە كەی[11] جۆرێكی دیكە لە دەركەوتنی خوێنەر دەبینرێت كە سنور بە ندی نانا سێت، جۆرێكی دیكە لە دیدو بۆچوونو گفتوگۆو دانوستان هەیە، كە بە میتۆدی دیاریكراوو مەعریفەی سنوردارو تاكا یەتیی پیرۆز كراوەوە بە ند نی یە، ئەویش (بە ما نا نوێیە كەی رەخنە بە –خوێندنەوە) ناسكراوە.

خوێند نەوە پرۆ سەیەكی هە ستپێكراوو د یارە لە رستێك گریما نەو خەونو خەیاڵو ئوم ێدو نائوم ێدی پێك هاتووە، بەو مانا یەش پرۆ سەیەكی بە نێویەكداچووو ئاڵۆزە، كار لە سەر بەرهەمهێنان دە كات لە حا ڵەتی شیانییەوە بۆ حا ڵەتی بەخ شش، لە حا ڵەتی شاردنەوەوە بۆ حا ڵەتی پراكتیزە بوون، لە حاڵەتی هەبوون بە هۆی هێزەوە بۆ حاڵەتی هەبوون بە هۆی كردەوە.

---

[11] –كە دەڵێم بە مانا كۆنە كەی دە مەوێت پە نجە بۆ ئی شكالیەتی پرۆ سەی خوێند نەوە درێژ بكەم، كە خوێنەر دەكاتە دوو بەش، یەكێكیان كە ئێمە لێرەدا جەختی لێدەكەینەوە پشت بە چێژ دەبەستێت، لە بەرهەمهێنانی چێژ دەگا تە ترۆپكی خۆشی، بە خوێنەری خوێنەرا نەوە ناو زەد كراوە. ئەویدیكە بە لێكدانەوەو راڤەكردن و كردەی هیرمۆنیتیكی یەوە هەڵدە سیۆ لە سەر بنەمای (شارەزاییە حەشاردراوەكانی بۆماوە) و (دەورو بەر) مامە ڵە لە گەڵ دەق دە كات، بە خوێنەری رەخنەگر ناو دەبرێت. بڕوانە:– زید الشهید/تأویل النص بین الثوابت و الدلالات المفترضة– پێگەی گوگول–٢٠٠٦/٦/١١.

کەواتە خوێندنەوەو ڕەخنە لەوێوە لە یەکتر جیادەبنەوە کە ڕەخنە بەردەوام کارکردن بووە لە سنورەکانی دەق، یان بە مانا یەکی دیکە ملکەچی دەسەلاتی دەق و نوو سەر بووە، بەلام خوێند نەوە گفتوگۆکرد نە لە گەڵ دەق و بە شداریکردنی خوێ نەرە لە پرۆ سەی ئیبداع یدا، خوێند نەوە نوێنەرا یەتی دە سەلاتی خوێ نەری هو شیارو شیکارئامێزو چێژخوازی لە خۆگر تووە، لە هەمان کاتدا بە گشتی هەوڵدەدا کە لە چوونە نێو چەمکی خوێنەری گشتگیر بە ما نا میتۆدگەرییە کە دوور بکەوێ تەوە، هەروەك چۆن کار لە هەڵوە شانەوەی هەموو ئەو چەمك و دە ستەواژانە دە کات کە دەکەو نە دوو توێی دە سەلاتی دامەزرێنەرا نەی دە قەوە، لە لا یەکی دیکە ڕەخنە جۆر ێك لە ئەرزش و پلە بۆ نوو سەرو دەق دادەن ێت، بەلام خوێند نەوە لە سەر ب نەمای چێژو بیروڕا گۆڕی نەوەو دانو ستان درو ست دەب ێت. ڕەخ نە دەکەوێ تە ژ ێر سێبەری دەق، خوێند نەوە لە ن ێوان داهێ نەرو خوێ نەری داهێ نەر داوا کانی یەك سانی بەرزکردۆ تەوە. ڕەخ نە کاری ب نەڕەتی خۆی لە ن ێوان بەرجە ستەکردنی ما ناو پەیامدا هەڵدەگرێتەوە. خوێندنەوە پرۆسیسەی چێژو ئیستێتیکا دە کات، کار لە سەر دۆزینەوەی مانا جیاوازەکانی دەق دەکات.

بە مانایەکی دیکە داهێنان ئەو کاتە دەردەکەوێت کە ئا مادەیی هو شیارانەی خوێ نەرو بیرکرد نەوەو چێژی خوێند نەوە بوونی هەبێت، داهێ نان بێ بە شداریکردنی خوێ نەر بوونی لەن گە، کەوا تە ئە گەر میتۆد خوازی خا نە بە ندکردنی ئەدەب و د یاریکردنی سنورەکانی هو نەر ب ێت، قسەکردن ب ێت لە سەر د یاریکردنی ما ناو پشتگوێخ ستنی ڕووە جیاوازە کانی دی کە ما ناو قسەکردن ب ێت لە سەر دەق لە م یانی مەعری فەو سنورە دیاریکراوە کانی مەعریفە، ئەوە میتۆدگەرایی لەوێوە بنبەستبوونی خۆی رادەگە یەنێت کە ژیان

بەردەوام لە کەشفکردن و چێژ بردن و گەشەکردن و پێشکەوتندایە، بەردەوام لە نوێبوونەوەدایە، دنیای دیکە دەخاتەوە، ئاوازی دیکە دەڵێت، شێوازی دیکە دادەهێنێت.

کەوا تە ئیتر قسەکردن لە سەر میتۆدو میتۆد گەرایی بە شێکی زۆری قسەکردنە لە سەر وەزیفە بە مانا بەرتەسکەکەیەوە، وەك چۆن قسەکردنە لە سەر خانەبەندکردن و پۆلینکردن. سەیرکردنی رەخنە بە پێی میتۆدەکان لە باشترین پێناسەدا پێ شێلکردنی ما فەکانی خوێنەری لێدەکەوێتەوە، سنوردارکردنی دیدو بۆچوونە جیاوازەکان و قۆرغکردنی فرە رەهەندی و چێژو رووە جیاوازەکانی مانا دەگەیەنێت.

لێرەوە خاڵی بەریەککەوتنی دەسەڵاتی خوێنەرو دەسەڵاتی دەق داهێنانی لێ لەدایك دەبێت، خوێنەر بەردەوام بە ئاگایی و جیهانبینی و خەیاڵبینی دۆزینەوەکانی خۆیەوە بەشداری لە داهێنان و چێژی داهێنان دەکات، هەر لە سەر ئەو بنەمایەش دەسەڵاتی نووسەر تەنها ئەو ساتە بوونی دەبێت کە لە پرۆسەی نووسیندایە، ئەگینا کە دەق لەدایك دەبێت نووسەر بە مانا (بارت)ییەکەی دەمرێت[١٢]، مەرگی نووسەر ساتەوەختی بەرهەمهێنانی چێژی خوێنەرە، مەرگی نووسەر مەرگی دەسەڵاتی نووسەرە بە سەر دەسەڵاتی خوێنەردا، ئەو دەسەڵاتەی کە رەخنە سەردەمێك لە سەردەمەکان کاری لەپێناو بە پیرۆزرا گرتنی دەکرد، هەروەها دەسەڵاتی دەقیش لەئامادەیی خوێنەری داهێنەرو بە ئاگاو شیارەوەیە، لەو ساتەی کە دەق توانای گفتو گۆو

---

[١٢] .بڕوانە: رۆلان بارت/ مەرگی نووسەر– گۆڤاری سەراب/ژ☹٣–٤) ، و: ئازاد بەرزنجی.

دانوستانی پێیه، له ده‌قی کراوه‌دایه، ئه‌و ده‌قه‌ی که هه‌ڵگری جیاوازییه به هه‌موو ماناکانییه‌وه.

دواجار ده‌مه‌وێت بڵێم (ئیبداع)و (په‌ڕگیری)ی هه‌رگیز به‌یه‌که‌وه هه‌ڵنا‌که‌ن، چێژگه‌رایی و میتۆد گه‌رایی هه‌میشه له ئیشکالدان. داهێنان هه‌میشه له جیاوازییه‌کانه‌وه خۆی بونیاد ده‌نێت، له بڕوا بوونی به جیاوازییه‌وه فه‌زا ره‌نگاو ره‌نگه‌کانی خۆی ده‌کاته‌وه، بێ بڕوابوون به جیاوازی‌و فره ره‌هه‌ندی‌و چێژو کرانه‌وه.... داهێنان کورتی دێنێت، بێ بڕوابوون به خوێنه‌ری جیاوازو خه‌یاڵبینی و چێژو دیدی جیاواز، ئیبداع له‌نگه.

لێره‌وه ده‌شێ دووباره ئاماژه به جیاوازییه‌کانی ره‌خنه‌و خوێندنه‌وه بکه‌ین، به‌و مانایه‌ی که ره‌خنه به پێی سیسته‌م‌و مه‌عریفه‌یه‌کی دیاریکراو کار ده‌کات، به‌ڵام خوێندنه‌وه هاوبه‌شیکردنی خوێنه‌ره له کاری داهێناندا، به‌و مانایه‌ش خوێندنه‌وه داهێنانی ده‌قێکی دیکه‌یه‌و پشت به خوێنه‌ری داهێنه‌ر ده‌به‌ستێت، چونکه وه‌ك (ئه‌دۆنیس) ده‌ڵێت: فیکری ئیبداعی که به نێو جه‌هلدا گوزه‌ر ده‌کات، به قه‌د جه‌هل بچووکده‌بێته‌وه.[13]

یه‌کێك له گرفته‌کانی (ئیبداعی کوردی) ئه‌وه‌یه که به نێو جه‌هلدا تێده‌په‌ڕێت، ئه‌و قسه‌یه‌ش له‌وێوه دێت که هه‌رگیز له نێو رۆشنبیریی کوردیی داهێنان وه‌ك هه‌بوویه‌کی سه‌ربه‌خۆ سه‌یر نه‌کراوه، به‌ڵکو به‌رده‌وام وه‌ك پاشکۆ ته‌ماشا ده‌کرێت، به بڕوای من ته‌ماشاکردنی داهێنان وه‌ك پاشکۆ له‌وێوه دێت که بڕوابوون به جیاوازی هیچ بنه‌مایه‌کی رۆشنبیریی و کۆمه‌ڵایه‌تی و سیاسی

[13] .بڕوانه: ئه‌دۆنیس ، کفتوگۆ له‌گه‌ڵ ئه‌دۆنیس-و:نه‌وزاد ئه‌حمه‌د ئه‌سوه‌د/ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلێمانی،٢٠٠.

له بەر دە ستدا نەبێت، لەوێوە کە بڕوا بوون بە تەجاوزکردنی بوذ یادی باو جۆرێکە لە خیانەت.

کاتێک وەک تاک بیروڕا یەکی ج یاوازت هە یە، ئیتر تۆ بە هەڵ گەڕاوە دەژمێردرێت، ئەوەش راستەوخۆ بە بوذیادی کۆنی ئایینەوە بەندە، وەک چۆن ئەوە بوذیادی کۆنی ئایینییە لە بوذیادی سیا سیی ئەمڕۆما ندا رەنگدا نەوەی دەبینرێت، بە دیوە کەی دیکەش ئەوە بوذیادی سیا سیمانە لە ذێو ئەدەب و هونەردا رەنگدەدا تەوە، کەوا تە کاتێک ئیبداع وەک پا شکۆ سەیر دەکرێت، لە بەرامبەر ئەوە بیروڕاو بۆچوونی جیاواز وەک کرێگرتەو خایین لە قەڵەم دەدرێت، ئەوەش هەمان دووالیزمییەتی ئیماندارو بێئیمانمان بیر دەخاتەوە.

*****

پەیوە ندی رەخ نە لە گەڵ رەخ نەدا دەکەوێ تە دو تویێی پەیوە ندی خوێ نەر لە گەڵ دە قدا، بەو مانا یەش ئەگەر چی خوێند نەوە پێوی ستە کاری بەرجە ستەکردنی چێژو ئیستێتیکا بێت و خۆی لە حوکمدان بەدوور بگرێت، بەڵام بە دیووە کەی دیکەش لە خولیا فیکری و مەعریفی و رۆ شنبیرییەکانی دیکە بەدەر نییە.

مەعری فە ئارا ستەی با بەت دەکر ێت، کە چی حوکم لە رەخ نە بە ناوە جیاوازەکانییەوە جگە لە رەخنەی بونیاد گەری بەزۆری ئارا ستەی ئەو کە سە دەکر ێت کە بە کاری بابەتە کە هەڵ ساوە، بەڵام پەیوە ندی دەق و خوێ نەر وەک گو تمان لە سەر دانو ستان دەوە ستێت، پەیوەندی یەکی ئیبداعی یەو دەقێ کی دیکەی ئی بداعی لێدەکەوێ تەوە، بەو مانا یەی کە دە قی ئی بداعی بە وی ستی ئازادا نەوە بەندە، کەوا تە لەدایکبوونی ئەو دە قە بە دەوری با بەت و حوکمدان ناخولێ تەوە، بەڵکو لە سەر گفتو گۆو لێکخ شانی فیکر یی و مەعریفی خوێ نەرو

دەق دەوە ستێت، لەوێ شەوە پڕ شنگەکانی چێژو ئیستێتیکا درێژە بە یاریەیە کراوەکان دەدەن، دووبارە لە چاوەڕوانییەکی دیکەدا خۆیان هەڵدەخەن.

دووبارە دەمەوێت بڵێم پەیوەندی خوێنەرو دەق پەیوەندییەکی کراوەیەو لە سەر دۆزینەوە وەستاوە نەك حوکم، بە ئیستێتیکاو چێژەوە بەندە نەك بابەت، بەو مانایەش زمانی ئەدەبی لە سەر درەو شانەوەی ناوەوەی خۆی رادەبێتەوە، زمانێکە بەردەوام لە نکۆڵیکردنی ماناوە درێژە بە ژیانی ئیستێتیکیانەی خۆی دەدات، چونکە خۆی وەك ئامرازی گوا ستنەوە ناخا تە روو، بەڵکو بەردەوام لە درە شانەوەی خۆ یدا پڕ شنگ دەدا تەوە، لە یرەوە ئەدەب لۆژیکەکان تێکدە شکێنێت و لۆژیکی تای بەت بەخۆی دادەهێنێت، لۆژیکی ئەدەبی پەیوەندی راستەوخۆی بە وەهم خەیاڵەوەیە، کەوا تە زمانی ئەدەبی دەکەوێتە ئەو دیو عەقڵەوە، دالێکی روو تە، لەو پەڕی درەو شانەوە و شەکانی بوونی خۆیان لە دەستدەدەن و شیعرییەت دەخەنەوە، شیعرییەتیش چێژ دەڕێژێت و چێژیش پەیوەندی تێپەڕو تێنەپەڕ بە جاویدانی دەسپێرێت، هەر لێرەشەوە دەتوانین ئاماژە بەوە بدەین وەك چۆن حەقیقەتی گشتگیر بوونی نییە، بە هەمان شێوە بڵێین خوێندنەوەی گشتگیریش دەکەوێتە دەرەوەی پرۆسەی داهێنانەوە، لە سەر ئەو بنەمایەش دە شێ خوێنەری گشتگیر بە میتۆدەکانی رەخنەوە پەیوەست بکەین، ئەو پەیوەستکردنەش لەوێوە دێت کە میتۆد وەك گوتمان هەڵگری مەعریفەیەکی دیاریکراوە، هەر لەوێ شەوە دەکرێت بە فۆرمێکی دیاریکراو و ئایدیۆلۆژیاوە بەندی بکەین.

هەولێر ٥/٤/٢٠٠٦

نووسین کلیلە بۆ ناسینی جیهان، نەك جیهان کلیل بێت بۆ ناسینی نووسین.

(بارت)

زمان ترسناکترین نیعمەتە.

(هیلدرین)

بەشی دووەم

باسی یەكەم

زمانی رەمزئامێزو زمانی هەڵچوونئامێز

هەموو و شەیەك كە دەدوێ هەڵگری دە نگو دەلالە تە بە پ ێی ناوكۆیی و دەر بڕینی ئازادا نەوە نەخشو ئیقاعو چڕییەكەی دەگۆڕ ێت، یان بە د یوێكی دیكە نەخشو چڕییەكەی بە پێی چیگوتنو جوانگوتن لە توێی جەستەی دەقدا دەردەكەوێت، خودی ئەو بەرجەستەكردنەش لەسەر كۆ مەڵێك ئا ستی جیا جیا دەوە ستێت بۆ نموو نە دە شێ مە سەلە سیا سی و كۆمەلا یەتی و رۆ شنبیری و سایكۆلۆژییەكان ..هتد، یان ئاستی زمانو ئیقاعو جوانكاریو چێژو مەعریفەو خەیاڵ، رۆڵی تایبەتی خۆیان بگێڕن.

خوێ نەری بە توا نا دەتواذ ێت موفارە قەكانی دە نگو نوو سین بگر ێتو پێكها تەكانی بخا تە بەر خوێند نەوە. ئەوەش دەكەوێ تە سەر بەدوادا چوونی ئا ستەكانی ز مانی چیگوتنو جواذ گوتن، یان بە مانا یەكی دی كە وەك لەم نوو سینەدا كاری لە سەر دە كەین دەكەوێ تە سەر كە شفكردنی دوو جۆر لە ز مان، جۆری یە كەم ((ز مانی رەمز ئامێزە)) جۆری دووەم ((ز مانی هەڵچوونئامێزە)) ئەو دوو جۆرە لە زمانمان لە رەخنەگری ئینگلیزی (رتشاردز) وەرگرتووە، لای (رتشاردز) مەبە ست لە ز مانی رەمزئامێز ئەو زمانە یە كە بۆ گەیشتن بەكار دێت، واتە زمانێكی ئاماژەییەو تاكە وەزیفەی ئامانجی گەیاندنی خودی گەیاندنە. بەدیووە كەی دیكە زمانێكە نزیكە لە لۆژیكی عەقڵو قابیلی

قبوولّكردنه ئەگەر دروست بكەويّتەوە، وەك چۆن قابيلى نكۆلّيكردنيشە كاتيّك نادروست خۆى نيشان دەدات[١٤].

بەلاّم ز مانى هەلّ چوونئاميّز ئەو زمانە يە، كە ئا مانجى لە گەيا ندنى زانيارى يەكان كورت ناكريّ تەوە، بەلّكو ز مانيّكى بار گاوىو جو لەئاميّزەو دەمانخا تە ذ يّو فەزاى گو مانو خەيالّكرد نەوە، هەرگيز خويّ نەر لە ريّ گاى را ستىو نارا ستييەوە پ يّى نا گات، بەلّكو زمانيّ كە بلاّو دەبيّ تەوە خەيالّو بيركردنەوە كيّش دەكات، هەستەكان دەدويّنيّت. بۆيە شيعريّك كە لە سەر ئەو زمانە هەلّچنرابيّت، هەستى خويّنەر بەرەو سەرگەرمىو نەشوە دەبات[١٥].

لە سەر ئەو بنەما يەى (رتّ شاردن) دە توانين ب لّيّين ز مانى رەمز ئاميّز لە سادەترين پيّنا سەيدا شتيّكمان بير دەخا تەوە كە ئا مادەيى لە ئيّستادا نيەيەو شتيّك لە برى ئەو دادە نيّين كە ئەويش ئامارە يە، ئا مارە هەميشە بەرەو ما ناو دەلالە تە كەلّە كە كراوەكا نمان دەكا تەوە، يان بە مانا يەكى دي كە بەرەو

---

١٤ – بەلاّم پۆل ري كۆر دوو شيّواز بۆ مامە لەكردن لە گەلّ رە مز ج يا دەكا تەوە، يە كەم مامەلەكردنە لەگەلّ رەمز وەك پەنجەرەيەك بۆ رووانينە سەر جيهانيّك لە مانا، لەم بارەدا رەمز ناوە نديّكى تەذ كەو ئا مارە بۆ ئەوديوو خۆى دە كات، شيّوازى دووەم، وەك را ستييەكى ساختەو نادروست مامەلّە لەگەلّ رەمزدا دەكات، پيّيوايە ناكريّت بڕوا بە رەمز بكريّت، بەلّكو پيّويستە لابدريّت بۆ گەيشتن بە ماناى شاراوەى پ شت را ستيە ساختەكان، لەم بارەدا رە مز ما نا ئا شكرا نا كات، بەلّكو دەي شاريّتەوەو لە ج ياتى ئەو مانا يەكى ساختە دەخا تە روو، ليّرەدا ئەركى راڤەكردن لابردنى ماناى ساختەو رووكەشە بۆ گەيشتن بە ما ناى را ستەقينەو ناوەكى. بۆ ز يّتر شارەزابوون بڕوا نە: ذ صر حا مد ا بو ز يد– ا شكالية ا لقراءة و التاو يل– المركز الثقافي العربي– ط٤–١٩٩٦/ الفصل الاول، ص٤٤.

١٥ – بڕوا نە: را مي ا بو شهاب/اللغة ا لحافز و ا لمؤثر، مجـ لة الجـ سور–٢٠٠٤. .www.arabicstory.net/

یادەوەری و مێژووی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و سیاسی کێشمان دەکات و بە شێوەیەکی گشتی شێوەی گێڕانەوەی لەخۆدا هەڵگرتووەو هەر لەوێشەوە گەشە مێژووییەکانی خۆی وەك ئەزموون دەخاتە روو، لەسەر ئەو بنەمایە جۆرێك لە سنووداری دەنەخشێنێت، بە مانا یەکی دیکە هەموو ئەزموونێك سنوری دیاریکراوی خۆی هەیە.

ئەویدیکەیان زمانی هەڵچوونئامێز، دەشێ بە جۆرێك لە جۆرەکان بە زمانی ساتەوەختی نووسین، یان بە زمانی رووداو، جولە، یان بە مانا یەکی دیکە لە عەفەوییەتی نووسین و ئازادی خەیاڵ هەڵیگرینەوە، واتە وەك چۆن سەرەتای دیار نییەو پەیوەندی بە حاڵەتی نووسین و ئازادییەکانی خەیاڵ و بیرکردنەوەی تاکەوە هەیە، بە هەمان شێوە کۆتایشی نادیارەو بەرەو جۆرێك لە شیعرییەتمان دەکاتەوە، کە دەڵێم کۆتایی نادیارە بەو مانایەیە کە ئەوەی بەرهەمی دەهێنێت لەگەڵ باو نامۆ دەکەوێتەوە، ئەو رستەیە پشت بە پێناسەی داهێنان وەك وشەو وەك چەمك دەبەستێت: وەك وشە، داهێنان بە مانای خەڵق کردن دێت، وەك چەمك واتە بەرهەمهێنانی شتێکی نوێ کە پێشتر بەم شێوەیە لە ئارادا نەبووە، ئەگەرچی رەگەزەکانیشی پێشتر هەبووبن..[١٦]

[١٦] –کاتێك دەڵێین ئەگەر چی رەگەزەکانیشی پێشتر هەبووبن واتە دەکەوینە جۆرێك لە ئاڵۆزی، چونکە ئەگەر داهێنان لە لایەك بە تاك و ئازادیەکانی تاکی رۆشنبیرەوە پەیوەست بکەین، لە لایەکی دیکە سوود وەرگرتنە لە کایە و سەرچاوەکانی دیکە. ئەو پێناسەیە بەرەو دوو جۆر لە بیرکردنەوەمان دەبات یەکەمیان نەستی (فرۆیدی) یە، ئەودیکەیان نەستی (کۆ) یە لای (یۆنگ). فرۆید نەستی تاك لە رێگەی پرۆسەی باڵاکردنەوە بە داهێنان لە قەڵەم دەدات، بەڵام یۆنگ نەستی تاك و نەستی پێشینان بە سەرچاوەی داهێنان دەژمێرێت. بڕوانە: عبدالحکیم محمود السید، الابداع و الشخصیه، دار المعارف/القاهره،١٩٧١ ص٢١.

بەلاّم (هاید گەر) دەلّ یّت:- کاری هو نەری خۆی رووداوە، یان جولەیە کە دە شێ هەموو ئەو شتانەی کە دە کرێ بکەو نە پێ شییەوە پەرتو بلاّو یان بکاتەوە. ئینجا دەلّێت:- بوونی بەرهەم یان فۆڕمە لە بوونی بەرهەم جولەیەکە کە پێ شتر نەکرابۆوە، ئەو جولە یە بە شێوازێك دێتە دی وای لێدەکات نەگۆڕ بێت[17].

دە مەوێت بە شێوەیەکی دیکە بڵێم، زمانی رەمزئامێز ئەو زمانە یە، کە لە شتەکانەوە بەرەو وشەکان دەگەڕێتەوە، وا تە زمانێکی گوا ستراوەیە، هەڵگری مێژووو عەقلاّنیەتێکی بۆماوەیە، لە واقیعو لۆژیك نزیکە.

بەلاّم زمانی هەلّچوونئامێز لە وشەکانەوە شتەکان رە نگ دە کاتو ئا مانجی گەیا ندنی زانیاریی یەکان نی یە، بەڵکو زمانێ کە لە پەیوەندیی یەکی شیمانەیدا وزە کانی خۆی لە رێ گای خەڵق کردنو دوو بارە خەڵق کرد ندا دەخا تە روو، بارگاویی یە بە لایە نە نە ستیو نادیارەکا نەوە، بۆ یە لۆژ یكو عەقڵ لە بەدواداچوونیدا هەمیشە کورتی دێنن، چونکە فەزایەکە سنورەکانی دیار نیینو بەدیووە کەی دیکەش بەردەوام لە گەڵ هە ستەکان خۆلێکخ شاندنو جۆر ێك لە نەشوەو چێژو دەمەتەقێی ئازادانەو بەبیر هێنا نەوەی ئازادا نە درو ست دە کات، هەر لەوێشەوە دەتوانین بڵێین زمانێکە لە گەیشتن نە شوە بە جە ستەی خوێنەر دەبەخ شێت، ئەو چێژو نە شوەیە لە سەر سامبوونو بەریەک کەوتنی دوو بیرکرد نەوەو دوو هە ستکردنو دوو تێ ڕوانینی ج یاوازەوە دێ تە بەر هەم، یە کەمیان هە ستو بیرکرد نەوەو تێ ڕوانینی باوە ئەویدیی کەیان نا باوە، بە مانا یەکی دیی کە ز مانی هەلّ چوونئامێز بەردەوام خۆی لە پەیوەندیی یەکی

---

[17] - بڕوانە: نصر حامد ابو زید- اشکالیة القراءة و التاویل- المرکز الثقافي العربي- ط٤- ١٩٩٦/ الفصل الاول، ص٣٣.

د یالێکتیکی ذ ێوان د یارو ناد یار هەڵدەگرێ تەوە، لە ئا ستی ئا مادەگی تاك‌و وذ بوونی کۆ، یان لە ذ ێوان داهێ نانی تاك‌و یادەوەری شیعریدا بەرجە ستە دەبێت.

ئەگەر بتوانین بونیادی زمانی رەمزئامێز بە عەقڵ‌و لۆژیك پەیوە ست بکەین، ئەوە بوذ یادی ز مانی هەڵ چوونئامێز لە سەر ((گرژی))و ((خاوی)) حاڵە تە نادیارەکانی نووسین‌و هەڵچوونی دەروونییەوە رادەبێتەوە.

لەم لێکۆڵینەوەیەدا دەمەوێت بڵێم (ئەی رەقیب) لە رووی دارِشتنی زما نەوە لە سەر هەر دوو زمانی (رەمزئامێز)و (هەڵچوونئامێز) کاری کردووە. وا تە وەك زە مەن لە رێ گای شتەکانەوە بەرەو و شەکانمان دەکا تەوە، لە رێ گای ز مانی رەمزیـ یەوە (کوردی) لە ذ ێو مـ ێژوو رە نگ دە کات‌و بە شێوەیەکی لۆژیکی وێ نەکان دەکێ شێت‌و ما نەوەی کوردی بە رە مزو لۆژیکی هۆکار ئامێزەوە پەیوەست دەکات. بۆ ئەوەش دەشێ نموونەی رەمزی (میدیاو کەیخوسرەو) بە هۆ یەکی لۆژیکی دەرکەو تەی کوردی، لەوێ شەوە وەك رووخ ساری هەبوونی کوردی‌و رە مزی بوونی کوردی‌و ما نەوەی کوردی سەیر بـکەین، ئەو سەیر کرد نەش بە پێی تێگەیشتن‌و شارەزایی خوێنەر مەبە ستەکان دەپێکێت. هەر وەك چۆن بە دیووە کەی دیـ کەش بەردەوامبوونی لەو بەیە کەوە گو نجان‌و خە سڵەتە هاوبە شانەوە هەڵدەگریـ نەوە، کە خەبات‌و تێکۆ شانی کوردیـ یان بەرجەستە کردووە.

بەڵام زمانی هەڵچوونئامێز لە سروودی (ئەی رەقیب)دا لە بەرجە ستەکردنی ژا نوژوارە کۆمەڵا یەتی‌و سیا سی‌و رۆ شنبیرییەکانی منی (کوردی)و پەرچەکردارو دژبوونەوەکانی ئەویدیکە خۆی نابینێ تەوە، بەڵکو بە جۆرێك لە جۆرە کان لە بەرجە ستەکردنی نادیارا نەی خودی (د ڵدار) وەك تاك، کە خۆی

تەماهی ((كۆ)) كردووە، دەردە كەوێت. لێرەدا دە مەوێت بڵێم وذ بوونی منی (د ڵدار) لە جە ستەی (ئەی رەقیب) بوونی خۆی لە ناد یاریو نەبوونیيەوە هەڵدەگرێتەوە، یان لە بۆشایی ئەو ماوە ونبووەدا هەڵدەگرێتەوە، كە دەكەوێتە نێوان نەستی چەپێنراوی (دڵدار)و سپێتی لا پەڕە. ئەوەش لەو بڕوا یەوە دێت، كە بوونی (دڵدار) وەك تاكێكی داهێنەر بە دیووە دیارەكەی پەیوەندی بە زمانی رەمزئامێزەوە توندە، مەبەستمە بڵێم (دڵدار) وەك رووە دیارەكەی ئامادەگی لە تەرجە مەكردنی مێژووو خەباتی كوردا هە یە، هەر لە رێگای ئەو تەرجەمەكردنەشەوە وەهمێكی ئایدیۆلۆژیمان بۆ دەنەحشێنێت. بەڵام لە بیرمان نە چێ بە دیووە كەی دیكە لە ((خاوبوو نەوەی)) زمانی هەڵچوونئامێزەوە بە شێوەیەكی زۆر جوان وزە تایبە تە شاراوەو نادیارە كەی دەردە كەوێت، دەركەوتنی ئەو وزە یە لە لا یەك پەیوەندی بەو (ماوە یە) هە یە، كە دەكەوێتە نێوان ((خاوبوونەوە))ی زمانو (دەرنەكەوتن)ی دەسەڵاتی دڵدار.

لە لایەكی دیكە ئەگەر شێوەی داڕشتنی (ئەی رەقیب) وەك گوتمان لە رێگای تەرجە مەكردنی ناوبراوەوە سەر بە وەهمی بەر هەمهێنانی ئا یدیۆلۆژیای كوردا یەتی بێت، ئەوە دە شێ خودی ئەو كوردایەتییە بە دیووە نادیارە كەی بێتە كۆدێك بۆ وزە تایبەتو شاراوەكانی ناوەوەی (دڵدار) لە سەر بنەمای ئەو گریمانە شەوە دەمەوێت بڵێم ((خاوبوو نەوە))ی زمان ئەگەر چی پانتای یەكی لەبارە بۆ دەركەوتن، بەڵام (دڵدار) لە بری ئەوەی هەوڵی دەركەوتن بدات، كار لە سەر ((وە ستان))ی شیعریی دە كات، وا تە كار لە سەر وە ستانێك دە كات، كە دەكەوێتە نێوان وشەو وشە، دڵدارو زمان، منو مێژوو.

باسی دووەم

تیۆری پێشوازی، تیۆری وەرگر

خوێندنەوەی سروودی (ئەی رەقیب) لە رێگای هەردوو زمانی رەمزئامێزو هەڵچوونئامێزەوە وەك بنەڕەتێك لە میانی رێبازە نوێیەکانی رەخنەو بە هەر دوو رێبازی بونیادگەری و سیمیۆتیکادا گوزەری پێدەکەینو دواجار لە رێبازی ((پێشوازیکردن)) و ((وەرگرتن)) درێژە بە خوێندنەوەی دەدەین.

هەڵبەتە ئەو دوو زاراوە یە لە یەك چەمکدا کورت ناکرێنەوە، وەك چۆن ناکەونە تاکە ژینگەیەکەوە. چەمکی ((پێشوازی)) لە رووی تیۆریزەکردنەوە سەر بە رەخنەی (ئەنگلۆ- ئەمریکی)یەو کۆمەڵێك رەخنەگری گەورەی لە پشتە، لەوانە (جۆناسان کولەر، نۆرمان هۆلاند، دیڤید بلیچ، مایکل ریڤاتێر..)، هەروەك تیۆری ((وەرگر)) لە ئەڵمانیا هاتۆتە بەر هەمو لە پێدراوەکانی (phenomenological-دیاردەگەرایی)و (hermeneutics- تەئویل)ەوە هەڵقولاوە، هەر یەك لە (ئایزەر، یاوس، فیش..) نوێنەرایەتی ئەو تیۆرە دەکەن[18].

---

[18] -پێدراوەکانی تیۆری (پێشوازی) بە شێوەیەکی دیار بەمجۆرە رەوتە مەعریفی و رەخنەیی و میتۆدییەکەی پرۆسیسە دەکرێت(جۆناسان کولەر- کار لە سەر توانای ئەدەبی دەکات. نۆرمان هۆلاند-نا سنامەی دەق. دیڤید بلیش-کاریگەری دەروونی لە تیۆری پێشوازیدا. مایکل ریڤاتێر- رۆلی ئاماژەکان لە تیۆری پێشوازیدا).

بەلام تیۆری (وەرگر) بەمشێوەیەیە (ولڤگانگ ئایزەر، کار لە سەر دەقێتی و پرۆسەی وەرگر دەکات. هانز رۆبەرت یاوس-جواز کاری وەرگر. بەلام ستانلی فیش، کار لە سەر

فینۆمینۆلۆژیا خۆی به ماهیەتی یان به مانای دیاری و جودی مرۆیییەوە خەریك دەکات، هاید گەر زاراوەی ((فینۆمینۆلۆژیا)) دەگەڕێنێتەوە بۆ سەر بنچینەی یۆنانیی و دەڵێت: زاراوەکە لە دوو بەش پێکدێت-(phenomenon) لەگەڵ (logos) بەشی یەکەم ئاماژە بە کۆی ئەو شتانە دەکات کە لەبەر ڕۆژدا دەردەکەون یان لە بەر ڕۆشنای دەردەکەون، ئەو دەرکەوتن و دیاربوونەی (شت) نابێ لە سەر ئەو بنەما یە مامەڵەی لەگەڵ بکرێت، کە مەسەلەیەکی لاوەکییەو لەو دیوی خۆیەوە ئاماژە بۆ شتێکی تر دەکات، ئەوە مەسەلەیەکی بەسەرچوو نییە، بەڵکو دەرکەوتنی شتەکەیە وەك خۆی، بە واتا یەکی دیکە: بوونی شتێك (یان دەرکەوتنی لە دەرککردندا) مەسەلەیەکی لاوەکی دوور لە خودی شتەکە نییە، بەڵکو ماهیەتی ڕاستەقینەیەتی.

(هایدگەر) دەگاتە ئەوەی میتۆدی دیاردەگەریی ((فینۆمینۆلۆژی)) لە سەر ئەو بنەمایە کار دەکات، کە شتەکان فەرامۆش بکرێن، تا خۆیان چۆنن ئاوەها دەرکەون و دیار بن، بێ ئەوەی گوتەکانمان بە سەریاندا بسەپێنین، ئەوە ئێمە نین، ئاماژە بۆ شتەکان دەکەین و دەرکیان پێدەکەین، بەڵکو خودی شتەکانن خۆیان بۆ ئێمە ئاشکرا دەکەن، بنەچەی ڕاستەقینەی تێگەیشتنی دروست ئەوەیە ئێمە تەسلیمی هێزی شتەکان بین، تا خۆیان بۆ ئێمە ئاشکرا بکەن، بەڵام شتەکان چۆن خۆیان ئاشکرا دەکەن؟

(هاید گەر) لە شیکردنەوەی بەشی دووەمی زاراوەکە پێیوایە (logos) دەلالەت لە فیکر ناکات، بەڵکو دەلالەت لە ئاخاوتن و ئەو ئەرکەی ئاخاوتن دەکات، کە وا دەکات فیکر مومکین بێت، شتەکان لە میانی زمانی ئاخاوتن

شێوازگەرێتی و بەیەکگەیشتن لە کردەی وەرگردا). بڕوانە: د. محمد سالم سعداللة/ مناهج ما بعد النصیة:معرفة نحو الاخر- لە پێگەی www.odabasham.net وەرگیراوە.

(speakinig) خۆ یان ئا شکرا ده کەن، ﻟ ێرەدا ز مان کەرە ستەیەك نی یە بۆ گەیاندن، کە مرۆڤ بۆ بەخشینی مانا بە جیهان، دایهێنا بێت. یان گوزارشت لە تێگەیـشتنی زاتیا نەی خۆی بۆ شتەکان ﺑ کات، بەڵکو ز مان گوزار شت لەو (ماناگەرییە) دەکات، کە بە کردەوە دەکەوێتە نێو شتەکانەوە، مرۆڤ زمان بەکار ناهێنێت، بەڵکو ئەوە زما نە لە میانی مرۆ ڤەوە ﭬسە دەکات. جیهان لە میانی زما نەوە خۆی بۆ مرۆڤ دەکا تەوە، لە بەر ئەوەی ز مان بواری تێگەیـ شتن و تەفـ سیرە، کەوا تە جی هان لە م یانی پرۆ سەگەلی بەردەوامی تێگەیـ شتن و تەفسیرەوە خۆی بۆ مرۆڤ ئاشکرا دەکات، ئەوە مانای ئەوە نییە، مرۆڤ لە زمان دە گات، بەڵکو مرۆڤ لە م یانی زما نەوە ﺗ ێدەگات. ز مان ناوە ندکاری ﻧ ێوان جیهان و مرۆڤ نییە، زمان دەرکەوتن و ئا شکرابوونی جیها نە پاش شاردنەوەی. زمان دەرکەوتنێکی وجودییانەی جیهانە.[19]

کەوا تە شتێکی ئا سایيە لە ژ ێر رۆ شنایی ئەم روانی نە، کاری ئەدەبی و هونەری لە داهێنەرەکەی جیا بێتەوەو لە خۆیدا بێتە دەرکەوتنێکی وجودییا نە، لێرەوە تێگەیشتن لە کاری هونەری و ئەدەبی دەبێتە ئەرکێکی وجودیی وەها کە بوونی مرۆیی لە جیهانداو تێگەیشتنی مرۆڤ لەو بوونە دەوڵەمەندتر دەکات.

بەمجۆرە دیاردەگەرایی لای (هایدگەر) دەبێتە هیرمنیۆتیکا و هیرمینۆتیـکاش دەبێـ تە پرۆ سەیەکی وجودییا نەی تێگەیـ شتن، تێگەیـ شتن بریتی یە لە توا نای دەرککردنی شیمانە وجودیـیەکانی تا کە کەس لە رەو تی ژیان و بوونی لە نێو جیهان، بەو واتایە ماناکان بە پێی گەشەسەندنی مێژوویی لە گەشەسەندن دان.

---

[19] – بڕوانە: ا نصر حامد ابو زید– شكالية القراءة و التأويل– المركز الثقافي العربي– ط٤– ١٩٩٦/ الفصل الاول، ص٣٢،٣١.

بەلأم (گادامێر)و هیرمینۆتیـ کای (گادامێر) بە هیرمینۆتیـ کای فەلـ سەفی ناودەبر ێت لەوێ شەوە در ێژ دەبێ تەوە تا هەموو ئەو ((تەفـ سیرکردن))و ((تێگەیـ شتن))و ((جێبەجێکردن))ا نە بگرێ تەوە کە هۆی پەرە سەندنی درککردنن.

ئەگەر چی هیرمینۆتیـ کای (گادامێر)ی نا چێتە خا نەی دووبارەکرد نەوەی هایدگەرییا نەوە، بەلأم دە شێ بە درێژکرد نەوەو بەرفرەوانکردن ئەوی دابـ نێن، بۆیە دەبینین ئەو دوو خە سڵەتەی لە هیرمینۆتیـ کای (هاید گەر) لە مامە ڵەکردن لەگەڵ دەق بەرچاو دەکەوێت، لە (گادامێر)یش رەنگدانەوەیان هە یە، خە سڵەتی یەکەم:- دەق کەشفی وجود دەکات، حەقیقەت یان مانا یەك لەخۆ دەگرێت، کە تەجاوزی چوا چێوەکانی بوـ یادو فۆرم دە کات. خە سڵەتی دووەم:- تەفـ سیرکردنی دەق (دوا جار حاڵیبوونی) دەبـ ێت بە یە کەوە تەجاوزی چواچێوەی بابەتگەرایی و خودگەرایی بکات.[20]

ئەو دوو خە سڵەتە دوو خە سڵەتی خودی زمانیـ شن ئەوەش ما نای ئەوە یە، کە رێ گای تێگەیـ شتن لە دەق، لە فەرزکردنی تێگەیـ شتنی ماهـ یەتی خودی زما نەوە بەرجە ستە دەبـ ێت، وەك چۆن ماهـ یەتی ز مان لای (هاید گەر) لە کە شفکردن یان دەرخـ ستنی و جودەوە دێـ تە ئاراوە، بەو مانا یە ز مان لای (هایدگەر) دەبێتە ماڵی بوون، کەواتە بۆ ئەوەی بگەینە هەبووەکانی دەبـ ێت بەو ماڵەدا گوزەر بکەین.

بە هەمان شێوەش (گادامێر) پێیوا یە بۆ تێگەیـ شتن و تەفـ سیرکردنی دە قی ئەدەبی دەبێت پشت بە تێگەیـ شتنی ماهـ یەتی خودی زمان ببە ستین، نەك هەر

---

[20] -- سعید توفـ یق،(هرمینوتیـ کا الاد بي بین هـ یدجر و جادامیر) مجـ لة (الـ نزوی) الـ عدد (٢)تصدر عن موسسة (عمان) للصحافة و الانباء و النشر و الاعلان لا٨٥.

وەك دەقێكی نووسراو، بەڵكو وەك دەقێكی گوتراویش، هەروەها هیرمینۆتیكای زمان لای (گادامێر) گەڕا نە بە دوای ما نادا، (گادامێر) دوو شێوە لێدان، یان گوتن جیا دەكاتەوە یەكەم: ئەو گوتنەی هیچ ناڵێت، ئەگەرچی ئا مادەیی خۆی لە گوتنەوە هەڵدەگرێتەوە. دووەم: ئەو گوتنەی بە هۆی گوتنەوە بە پێی ذیازی پرۆسەكە پەردەپۆش دەكرێت.[٢١]

كەواتە ماهیەتی زمان لای (گادامێر) بە هۆی بەكارهێنانی ئامێركارییانەی ستراتیژی زمانەوە دادەپۆشرێت، بەو مانایەش یان ئەوەتا زمان خاڵی دەبێت لە هەموو مانا یەكی كەشف كراو، یان زمانی گوتراو ئەو مانا یەی كە دە یەوێت بیخاتە روو، دایدەپۆشێت. بەمجۆرە زمان لای (گادامێر) خۆی لە كەشفكردندا هەڵدەگرێتەوە، بەڵام ئەو مانایەی كە كەشف دەكرێت، مانا یەكی لۆژیكی نییە، بەڵكو شێوازێكە بۆ تێگەیی شتنی دذ یاو شتەكان، بە دیوە كەی دی كەش بەكارهێنانی ئامێركارییانەی زمان ماهیەتی زمان پشتگوێ دەخات.

لێرەدا دە توانین بڵێین هیرمینۆتیكا وا تە كرا نەوە بە رووی ئەویدیكە (یان دەق)، بەڵام نابێت ئەویدیكە لە نێو وێناكردن یان چەمكی ئایدیۆلۆژیدا قەتیس بكەین، چونكە هیرمینۆتیكا وەك ئەوەی تەفسیر دەكرێت لە سەر گفتوگۆی جیاواز رادەبێتەوە، تەفسیركردنێكە كە تەجاوزی دوالیزمەیەتی (خود/با بەت) دەكات، بە مانایەكی دیكە هیچ لایەنێك بە سەر ئەویدیكە زاڵ ناكات.

بەمجۆرە لای (گادامێر) پرۆسەی خوێندنەوە جۆرێكە لە پرد دروست كردن لە ذێوان ئەو ((بۆ شایی))ەی كە دەكەوێتە ذێوان را بردووو ئێستا.[٢٢] لەو

---

[٢١] - سەعید تۆفیق، (هـ.س.پ) ل٨٧

[٢٢] - بۆ زێتر شارەزابوون بڕوانە: فخري صالح (ناقد و مترجم من الاردن) من توقعات القارىء تالى معنى التجربة الجمالية- مجلة نزوى/العدد ١٩/شهر يوليو/١٩٩٩/ص٢٣٩-.

تێگەیشتنەش جۆرێك لە ئاوێتە بوون لە نێوان "ئاسۆی پێشبینیەکانمان"و ئاسۆکانی نوو سینی را بردووو خوێند نەوەکان بە دە ست د ێت، ئەو ئاوێتە بوونەش لە لۆژیکی پرسیارو وەڵامەوە بەرجەستە دەبێت، بەو مانا یەی کە دەق هەڵگری پرسی خۆیەتی و خوێنەریش وەڵامی تایبەت بەخۆی هەڵگرتووە.

ئەگەر لە سەر بنەما (هایدگەر)ییەکە قسە لە ((وەرگر)) بکەین دە توانین بڵێن لە رێ گای هو شیاری بوونی بە بوونی زاتیا نەی خۆی پرۆ سەی تێگەیشتن فەرا هەم دە کات، چونکە بوونی زاتیا نەی ((وەرگر)) چرکەیەکە لە چرکەکانی بوونی را ستەقینە، کاری هو نەریش چرکەیەکی وجودی یە، هەر کاتێکیش هەردوو چرکەکە بە یەکگەیشتن ئیدی دیالۆگ دێتە ئاراوە، پرسی ترو وەڵا می وەها دێنە دی بە هۆیانەوە حەقیقەتی بوون ئاشکرا دەبێتو (ئیدجا) ئەزموونی وجودییانەمان لە نێو جیهاندا گەشە دەکات.

هەروەها ئەگەر بچینە سەر دەقی ئەدەبی کە جیهان تیایدا لە میانی زمانەوە دەردەکەوێت، دەبینین (وەك کاری هونەری) بەهێزی پشێویی نێوان دەرکەوتنو شاردنەوە بەرێوە دە چێت، ئەرکی تێگەیشتن لێرەدا یەکسانە بە کەشفکردنی ئەوەی دەق لە م یانی گوتراوە کردەگی یەکانی خۆ یەوە نەیگوتووە، ئەو تێگەیشتنە لە ناد یار، لە رێگای ئەو دیالۆگەوە بەرهەم د ێت، کە ((وەرگر)) لەگەڵ دەق دروستی دەکات[٢٣].

بەڵام بە گ شتی ت یۆری ((پێ شوازی)) ق سە لە ن یازە جۆراوجۆرە کانی بەیەکگەیشتنو بێ کۆ تایی ما نا دە کات، قور سی دەخا تە سەر لا یەنی کاتی خوێندنەوەو پێشنیاری ئەوە دەکات کە خوێنەران چ جۆرە هەستێك بەرامبەر بە

---

[٢٣] - بڕوانە: ا نصر حامد ابو زید- شكالية القراءة و التأويل- المركز الثقافي العربي- ط٤- ١٩٩٦/ الفصل الاول، ص٣٦.

دەقەکان دەخولقێنن، کە بە سەرکاتدا دەپەرێتەوەو لە سنوری دەقەکەدا لە رستەوە دەڕوات بۆ رستە، لە دێرەوە دەڕوات بۆ دێر، لە وشەوە بۆ وشە، بۆشاییەکان پڕ دەکاتەوە، ئاماژەکان بەرهەمدێنێت، ئەویش لەو روانگەیەوە کە دەکرێتە ئاماژەی نائاشکرا لە لایەن درێژەکارییەکانی دەقەوە وەکو ئەوەی کە دەیخوێنیتەوە.[٢٤]

کەواتە بەکار هێنانی تێڕوانینەکانی تیۆری پێشوازی ئەوەیە کە تۆ لێیەوە دەست پێدەکەیت و ئەویش شتێکی بذچینەیی و دەستپێکەرانەیە، یان بریتییە لە کاردا نەوە سەرەتاییەکانی وەڵامدا نەوە یەکەم یەکانت. بێگومان لە خوێند نەوەدا دەشێ مێشکی خۆت سەبارەت بە کاردانەوەت بۆ بەرهەمێك بگۆڕیت، دەشێ پیادەی ئەزموونی ناکۆك یان هەستە جیاوازەکان بکەیت، یان لەوانەیە مانا بۆ بەرهەمەکە بە شێوەیەکی جیاواز دروست بکەیت ئەویش بە هۆی ئەو دۆزینەوانەوە کە دواتر لە پرۆسەی خوێندنەوەدا ئەنجامی دەدەیت، بۆ نموونە ئەوەی لە دوا بەشی رۆمانێك دەیخوێنیتەوە دەشێ تێگەیشتنی ئەوەی لە بەشی یەکەم یان لە ناوەڕاستدا خوێندوتەوە بگۆڕێت، ئەوەش دەلالەت لە دینامیکیەتی خوێندنەوەی چالاکانە دەکات کە بیرە گۆڕاوەکانی خوێنەرو هەستکردنەکانی تێیدا بە بنەما دەکرێت.

بەو مانایەش لەو تیۆرەدا وێڕای دیدە جیاوازەکان خوێنەران لە رێگای روو بەروو بوونەوەیان لە گەڵ بەرهەم، مانا بۆ بەرهەمەکە دروست دەکەن، ناکەونە سەر نیازەکانی نووسەر، وەك چۆن بە چاوی را بردووش لە دەق

---

[٢٤] -رۆبێرت دیاینی، دایڤد دەچز، ئەبرامز، رێبازەکانی رەخنەیی ئەدەبی، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەتا قەداغی، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی ٢٠٠٢، ل٧٢-٧٣.

ناڕوانن، چونکه ئەگەر به چاوی رابردوو له دەق بڕوانن ئەوه دەق وەك خۆی نابینین. کەواته نابێت له نێوان خوێنەرو دەقدا هیچ مەودا یەك وجودی هەبێت، چونکه دەبێت خوێندنەوه بۆ دەق پشت به میراتی بۆماوه نەبەستێت.

بەلأم (هانز رۆبەرت یاوس) به سوود وەرگرتن له رێبازه مەعریفیه جۆر بەجۆرەکان دێت له رێگای ئاوێته بوونی داهێنەرانەی نێوان دەق و خوێنەر، یان به مانا یەکی دیکه له رێگای ((ماوه جوانکاریەکان))ی دنیای دەق و دنیای خوێنەر، ئەوەی جێگیرەو ئەوەی پێشبینی دەکرێت، بەرگری له بەخشینه چاوەڕێکراوەکان دەکات.[٢٥]

کەچی (هۆلاند) ئاگایی نووسەر له بەرهەم جیا دەکاتەوەو دەڵێت هەر یەك بۆ خۆی دەسەلأتی خۆی هەیه، دەق هیچ مانایەکی نییه تەنها ئەو کاته نەبێت که خوێنەری کارا پرۆسیسەی دەکات، واته پێویسته بۆ مانا پشت به خوێنەری کارا ببەستین.[٢٦]

کەوا ته لێکدا نەوەی تا که خوێنەرێك بۆ بەر هەمێك ده شێ بگۆڕدرێت له را ستیدا ئەو گۆڕا نه لەوانه یه پەیوه ندی به کا تەوه هەبێت (وا ته کاتی خوێند نەوه) هەروەها لەرووی مێژوو یەوه خوێنەران له نەوه جیاوازه کان و سەده جیاوازەکا ندا به شێوەیەکی جیاواز لێکدا نەوەی بەرهەم دەکەن، وا ته شتی جیاواز به خوێنەرانی سەردەمه مێژوویه جیاوازەکان دەڵێت ئەویش له

---

[٢٥] –بڕوانه: محمد خرماش، النص الادبي و اشكالية القراءة و التأويل، مجلة/ فكر و النقد المغربي– العدد ٢٠٠٥،٦٧ .

[٢٦] – وليم راي، المعنى الادبي من الضاهيراتية الى التفكيكية، –ترجمة د. يوئيل يوسف عزيز دار المامؤن للترجمة و النشر، بغداد، ل٨٨

سەر ڕ نەمای ڕ شت بە ستن بە پێداوی ستییە تایبەتی یەکان و د یدو بۆ چوونی خودی خوێنەرانەوە.

هەروەها (هۆلا ند) ئەو کارلێکەری یەی ن ێوان خوێ نەرو نوو سەر وەك یەکەیەکی دوانەیی تەماشا ناکات، بەڵکو وەك کۆبوو نەوەی نێوان تاك و جیهان وەسفی دەکات.[27]

(ئیبر تۆ ئیکۆ) لە بواری سیمیۆتیکاوە کار دە کات و کردەی خوێند نەوەو تەئویل لای ئەو خۆی لەو سێ قۆناغەدا هەڵدەگرێتەوە:

یە کەم: دەق بەو مانا یەی کە ر ستێك سپێتی و ئاڵو گۆڕی یەو قابیلی پڕکردنەوەو تەئویل کردنە.

دووەم: خوێ نەر بەو مانا یەی کە لە کۆ مەڵێك دەق پێك هاتووە، خوێ نەری مەوسوعییە.

سێیەم: گەی شتنی دەق بە خوێ نەر، بە هاوبە شی کردن لە دەق، یان ساتەوەختی ئاوێتە بوونی نێوان دەق و خوێنەر دەژمێردرێت.[28]

ق سەکردن لە دەق بەو مانا یەی کە هەڵگری کۆ مەڵێك ئاڵوگۆڕی و ر ستێك سپێتییە لەوێوە د ێت کە پانتاییە کە لێپرا سراوێتی کرا نەوەی لەخۆدا هەڵگرتووە، هەر لەوێ شەوە خوێ نەر جو لەو بزاڤو داهێ نانی خۆی بە ئەنجام دەگە یەنێت، چونکە (ئی کۆ) پێیوا یە دەق ئامرازێکی سە ستە، بۆ یە داوا لە خوێنەر دەکات لە ڕێگای هاوبەشی کردنەوە ئەکتیڤی بکات، ئەو ئاوێتە بوون و ئەکتیڤکرد نەی دەق لە ڕێ گای خوێنەرێکەوە یە کە (ئی کۆ) بە (خوێ نەری

---

[27] –ولیم راي، هـ.س.پ. ل٨٧

[28] –المصطفى عمراني، القراءة و التأويل بين امبرتو ايكو و فولفغانغ ايزر، مجلة/ فكر و النقد المغربي– العدد ٦٧،٢٠٠٥ .

نموونەیی) ناوی دەبات، ئەو خوێنەرەش دەکەوێتە بەرامبەر ستراتیژیی دە قی دا نەر، ئەو دا نەرەش دەتوا نێت ئەو ستراتیژیە هەڵگرێت کە بەردەوام بۆ تواناکان دەگەڕێتەوە، بە دیوەکەی دیکەش خوێنەری نموونەیی بۆ هەمان ئەو توانایا نە دەگەڕێ تەوە، هەر لەوێ شەوە دەکەوێ نە بەرام بەر خوێ نەری ئەزموونگەرییەوە.

کە چی (ئایزەر) سەر بە جواز کاری وەر گرە پرز سیبی تیۆرە کەی بۆ فینۆمینۆلۆژ یا و هیرمینۆتی کا دەگەڕێ تەوە، ئەگەر چی هەر یەك لە (ئی کۆ)و (ئایزەر) جیاوازی زۆریان لە باکگراوەندی فیکری میتۆد یدا هە یە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەردووکیان سروشتێکی گێڕا نەوەئامێزیان هە یە، بە مانا یەکی دیکە زۆربەی ئەو مە سەلانەی کە (ئیکۆ) لە بواری خوێند نەوەو تەئویل کاری تێدا کردووە، (ئایزەر) پەرەی پێداوەو دەوڵەمە ندی کردووە. بۆ بە شدار بوون لە کارلێ کەری نێوان دەق و خوێ نەر، کۆ مەڵێك چەمکی بەر هەم هێ ناوە لە پێش هەموو شیان (خوێ نەری ناوەکی) کە نزی کە لە (خوێ نەری نموو نەیی)، ئەو خوێنەرە ناوەکییە خوێنەرێکە بە دوای مانادا دەگەڕێت، بەڵام نەك مانا ئا مادەو شاراوەکانی نێو دەق، وەك چۆن بە شێوە تەقلیدییە کەوە چە سپاوە، بەڵکو ئەو مانایەی کە لە کارلێکەری دەق و خوێنەر دەکەوێتەوە، واتە ئەو مانایەی کە وەك "جێکەوتەیەك دە شێ پرۆسیسە بکرێت" لە نوێوە بدۆزرێتەوە،، نەك با بەتێك بێت بشێ دیاری بکرێت و پێوەی ببەسترێیتەوە.

بەمجۆرە ئەرکی هیرمینۆتیکا لای (ئایزەر) خۆی لە تەقینەوەی وزە دەلالیە حە شاردراوەکانی نێو دەق هەڵدەگرێ تەوە، ئەو تەقینەوە یەش لە رێ گای بەشداری چالاکانەی خوێنەرەوە بە ئەنجام دە گات، بەو مانا یەش خوێنەر ئەو

بار گه وزەئامێزە یە کە بەردەوام لە هەر خوێندنەوە یەکی نویٚدا دەدرەوشێتەوە.[29]

کەوا تە تـ یۆری ((پێ شوازی))و ((وەر گر)) قـ سەکردنە لەو ماوە یەی کە دەکەوێتە نێوان دەقو خوێنەر، بەلاٚم بە قەد ئەوەی لە سەر پێشبینییەکانی خوێنەر دەوەستێت، ئەوەندە گرنگی بە دەقو نووسەر نادات، هەروەك ئەو خاڵە جیاوازانەی کە قابیلی بیروڕای جۆراو جۆرن بە شێوەیەکی بنەڕەتی خۆی لەو مەودا یەدا هەڵدەگرێتەوە، کە دەکەوێ تە نێوان دەقو خوێ نەرەوە، وەك چۆن بۆ چوونی هەڵگرانی ئەو دوو تیۆرە لە بارەی ذیازو بابەتگەرایی و نا سنامەی دەقو خوێنەرو مێژووگەرایی و ئەزموون و...جۆراوجۆر دەکەونەوە.

(گادامێر) پێیوا یە پرۆ سەی خوێند نەوە درو ستکردنی پردێ کە لە نێوان (رابردوو)و (ئێستا)، هەروەها دەڵێت ئێمە کە پرۆسەی خوێند نەوە بە ئەنجام دەگەیەنین، ناتوانین لە فیکرە ئامادەو جیاوازە چەسپاوەکانی نێو رۆ شنبیریمان دەرباز ببین، بەلاٚم لە گەڵ ئەوە شدا دە توانین لەو ئا سۆ د یاریکراوە مێژوویدیەوە بگەینە هە ندێك لە تێگەیشتن، کە دە توانین بە هۆی ئارا ستەکردنی هە ندێ پر شنگ بۆ سەر دە قە کۆنە کەوە بە دە ستی بە ێنین. بەمجۆرە دە شێ لە ساتەوەختی تێگەیشتنەوە جۆر ێك لە چوونە نێو یەك لە نێوان ئا سۆی پێشبینیەکانمانو ئاسۆی نووسینی رابردوو هەبێت.

هەروەها دەڵێت ئێمە تەنها هەوڵی تێگەیشتنی ناوەڕۆکی قە سیدە نادەین، بەڵکو هەوڵ دەدە ین ئەو جیها نەش بە دە ست بهێنین کە قە سیدەکە ئینتمای

---

[29] – المصطفى عمراني، القراءة و التاءويل بين امبرتو ايكو و فولفغانغ ايزر، مجلة/ فكر و النقد المغربي– العدد ٦٧،٢٠٠٥ .

دەكات، یان دەیخاتە روو ، هەروەها ئەو باس لەو خاڵەش دەكات كە ئا سۆكانی تێدا بە ناویەكدا دەچن‌و تێكدەچڕژێن.[٣٠]

بەڵام (یاوس) كە یەكێكە لە قوتابیانی، لە پەیوە ندی ذێوان كاری ئەدەبی‌و وەر گر پێ لە سەر ئەوە دادەگر ێت، كە ما نا نایە تەجیّ، تەنها لە رێ گای پەیوە ندی هاو سێیانە، یان لە رێ گای رێكەو تەوە نەبێت، ئە گەر پەیوە ندی هاوسێیانە تەعبیر لە مێژووی ئاوێتە بوونی خوێنەرەكان بكات، یان تەئویلە جۆراوجۆرە كانی خوێنەرانی لەخۆدا هەڵگرتبێت‌و لە تێگەیشتنەوە رابێتەوە، ئەوە ما نای رێ كەوتنامێز لە ساتەوەختی تەئویلكرد نەوە بۆ كردەی جێبەجێكردن هەنگاو دەنێت. هەڵبەتە ئە گەر ئاوێتە بوونی مێژوویی، چەمكی (جواذ كاری وەر گر) بەرجە ستە بكات، ئەوە (تێگەی شتن) بۆ (تەفسیركردن)و (جێ بەجێكردن) كردەی پەرە سەندنی (درک كردن)ی (گادامێر) یمان بیر دەهێنێتەوە.[٣١]

لای (یاوس) خوێند نەوە جولە یەكی دەمە تەقێئامێزەو هەمیشە بە هۆی بەیەكگەیشتنەوە جولە دەخا تە ذێوان بەرهەم‌و وەرگرەوە، چەمكی وەرگر لای ئەو مانا یەكی دوالیز می هە یە، خۆی لە (پێ شوازیكردن)و (ئاڵوگۆڕی)دا هەڵدەگرێتەوە، لێرەدا وەرگر بە تێگەیشتنە ئیستێتیكیەكەی لەیەككا تدا دوو رەهە ندی كاراو بەركار لەخۆ دەگر ێت، وا تە دوو رووی هە یە، یەكێك ئەو

---

[٣٠] – بـــــول ریكـــــور /الشــــعر والإمكــــان -مجـ لة (نزوى) الـ عدد (١٥) ص ١٥٥ www.nizwa.com/volume15/p155_160.html حوار مع بول ريكورترجمـة: سامح فكري (باحث ومترجم من مصر)

[٣١] – هانس روبيرت ياوس، جمالية التلقي– من اجل تاءويل جديد للنص الادبي، ترجمة: رشيد بنحدو، القاهرة ط٢٠٠٤،١، ل١٠٤.-

جێکەوتەیە یە کە بەرهەمە کە لە خوێ نەردا بەر هەم دەهێذ یـەوە، ئەویدیـ کە چۆنێتی پێشوازیکردنی خوێنەرە بۆ ئەو بەرهە مە (وەڵامدا نەوەی خوێنەر) ئەو پێشوازیکردنەش بە پێی خوێنەرەکان جۆراو جۆر دەکەوێتەوە، یان رەخنە لە بەرهەمە کە دەگرێت، یان ئیستهلاکی دە کات، یان پێی سەرسام دەبێت، یان تەئویلی ناوەڕۆکە کەی دە کات، یان دوو بارە تەفسیری دەکا تەوە، یان چێژی لێوەردەگرێت.

هەروەها ما نا نوێ یەکانی دەق لە ئەنجامی دوو رە گەزەوە درو ست دە بن، یە کەمیان ئا سۆی چاوەڕوانی، کە کاری ئەدەبی دەیـ سەپێنێت. دووەم یان ئاسۆی ئەزموون، کە وەرگر تەواوی دەکات.[٣٢]

ئە گەر کردەی درککردن لای (گادامێر) لە مـیانی ساتەوەختی تێگەیشتن و تەفسیرکردن و جێ بەجێکردن پەرەدەسێنێت، ئەوە لای (یاوس) لە زنجیرە یەك مـێژووی ئاوێ تەبووەوە خۆی د یاری دە کات، ئەو ئاوێ تە بوو نەش ر ستێك تەئویلاتی جۆراو جۆر دەخاتەوەو (یاوس) بە دە ستەواژەی (جوانکاری وەرگر) وە سفی دە کات. بە دیوە کەی دیـکەش (جوان کاری وەر گر) لە گەڵ بۆ چوونە مارکسیەکان و ئەو دیدەی کە پێیوایە کەلەپوورو رۆشنبیریی بابەتێکە هەمیشە بۆ بەکارهێنان ئامادەیە ناکۆك دەکەوێتەوە.[٣٣]

لە لا یەکی دیـکە (یاوس) پێیوا یە نوو سینی مـێژووی نوێ بۆ ئەدەب پێویستی بە (پردی تەئویلی) هە یە، چونکە ناتوانین مـێژووی هو نەر بخەینە دەرەوەی مێژووی پێشوازیکردنەکانی خوێنەرانەوە، بۆیە پێویستە لە سەرمان جوان کاری بەر هەم و وێناکرد نە تەقلیدیـ یەکان لە سەر بـ نەڕەتی جوان کاری

---

[٣٢] -- هانس روبیرت یاوس، هـ.س،پ، ل١٠١.-

[٣٣] – هانس روبیرت یاوس، هـ.س،پ، ل١٠٤، ١١٢.

وەرگرەوە هەڵبسەنگێنین، کەوا تە مێژووی ئەدەبو هونەر هەر تەنها مێژووی بەرهەمهێنانی بابەتی ئەدەبیو هونەری نییە، بەڵکو مێژووی پێشوازیکردنە جزئیەکانی خوێنەریشە لە میانی مێژووی گشتیدا. بەو مانایە لە نووسینی مێژووی نویوە دەکەوینە نێوان (جێکەو تەی بەرهەم)و (وەرگر)ەوە. بەلاّم ناتوانین لە مێژووی وەرگر بکۆڵینەوە، تەنها ئەوکاتە نەبێت کە دان بەوەدا دەنێین مانا لە دەمە تەقێی نێوان دەقو وەرگر دروست دەبێت، لەوێ شەو دەگەینە ئەوەی کە کارە ئەدەبییەکان بۆ نەوەکانی داهاتوو شتێك لە گوتنیان پێیە. [٣٤]

دەشێ بڵێین ئەو وێناکردنە تەئویلێك لە سەر گفتوگۆی نێوان ئێستاو داهاتوو دادەمەزرێنێت، دواجار ئەو درککردنە لە میانی زنجیرەیەکی مێژوویی و مێژووی کارلێك کردنەکانی ماناوە پلە پلە دەبێت، خۆی لە سێ کوچکەکەی (تێگەیشتن) (تەئویلکردن) (جێبەجێکردن)ی (گادامێری)دا دەبینێتەوە، هەر لە سەر ئەو بنەمایەش (یاوس) بەرگری لە بەخششە چاوەڕێکراوەکان دەکات، ئەو بەخششەی لە ڕێگای کارلێکەری داهێنەرانەی نێوان دەقو خوێنەر دێتە بەرهەم، یان لە نێوان ئەوەی کە جێگرەو ئەوەی کە پێشبینی دەکرێت لە ڕێگای مەسافە ئیستێتیکەیەکانی نێوان دنیای دەقو دنیای خوێندنەوەدا. لێرەدا (یاوس) وێناکردنێکی جیاواز بۆ چەمکی مێژووی ئەدەبی دەکێشێت، لەوێشەوە سنورێك بۆ مەعریفەی ئیستێتیکی و مەعریفەی مێژوویی دادەنێت، بەو مانایەش مێژوو گەرایی بەپێی تێڕوانینی (یاوس) لە سەر پەیوەندی پتەوی نێوان دیاردە ئەدەبیەکان دروست نابێت، بەڵکو دەکەوێتە سەر

---

[٣٤] – هانس روبیرت یاوس، هـ.س،پ، ل١٢٣، ١٢٤.

پرۆسێ سەکردنەکانی خوێند نەوە، لێرە مێژوونووسی ئەدەبی بەر لەوەی لە سروشتی کارو دیاریکردنی مێژووەکەی بگات، دەبێتە خوێنەر، لە دوتوێی ئەو ناوکۆیەدا مێژووی ئەدەبی پرۆسەیەکی دەمە تەقێئامێزی نێوان بەر هەمو وەرگرە، هەروەها کاری ئەدەبی ئەو کاتە لە کارتێکردن بەردەوام دەبێت، کە بەردەوام خوێنەر پێ شوازی لێبکات. بەمجۆرە گەڕا نەوە بۆ (ئەزموونی خوێندنەوە) سنورێك بۆ شیانی تەئویلکردن دەسازێنێت.

لە سەر ئەو وێناکرد نە (یاوس) کار لە سەر پڕکرد نەوەی ئەو بۆشاییە دەکات، کە دەکەوێتە نێوان کاری ئەدەبی و مێژووی بە گشتییەوە، یان نێوان مەعریفەی جوانکاری و مەعریفەی مێژووییەوە، بەو مانایەش کاری ئەدەبی هەر تەنها لە ڕێگای پشکنینی بەرهەمەوە ئا شکرا ناکرێت، بەڵکو لەوێوە چارەسەر دەکرێت کە پرۆسەیەکی دەمە تەقێئامێزی نێوان دەق و وەرگرەو بە لۆژیکی پرسیارو وەلامەوە بەندە، هەڵبەتە بۆ ئەو لۆژیکە دووبارە ها نا بۆ (گادامێر) دەبات، لای (گادامێر) تێگەیشتنی کاری ئەدەبی و هونەری بە تێگەیشتنی پرسیارەکەیەوە بەندە، ئەو پرسیارەی کە روو بەرووی خوێنەر دەکرێتەوە، هەروەك لای (ئایزەر)یش دەوڵەمەندی ئەدەبی کلاسیکی لەوەدا یە کە بە درێژایی مێژوو یەك پرسیار روو بەرووی خوێنەر دەکاتەوە، لە بری ئەوەی بەردەوام پرسیاری نوێ تەرح بکات و گوێیان بە ئاوازێکی دیکە بلەرێنێتەوە، هەر هەمان پرسیار دەخاتەوە لە لێی را هاتوون و بۆ درک کردن ئەرك و ماندووبوونی ناوێت، بەڵام (یاوس) ئەو پەیوەندییە سەرەوژێر دەکاتەوەو وای لێدەکات کە خوێنەر هەڵگری پرسیار بێت و چاوەڕێی وەلامی دەق بکات، بەمجۆرەش مێژووی خوێنەرەکان لە یاری دەمەتەقێئامێزە کراوەکانی پرسیارو وەلامدایە.

(یاوس) دەڵێت: لە زۆر بەی بارەکا ندا پر سیارو وەڵام لە م یانی م ێژووی تەئویلی هەر کارێکی ئەدەبیدا بە شاراوەیی دەمێنێتەوە، کاریگەری بەرهەم و وەرگریش لە دەمە تەقێی ن ێوان خودی ئا مادەو گو تاری را بردوودا بە یەك دەگەنەوە، ئەو گوتارە لە گوتنی ئەو شتە بەردەوام نابێت بۆ ئەو خودە، یان شتێك دەڵێت کە ئەو نییە، ئەوەش تەنها ئەو کا تە کەشف دەکرێت کە خودی ئامادە وەڵامە شاراوەکانی گوتاری را بردووی درککردبێت و بزانێت وەڵامە کەی کامەیە.[٣٥]

بەمجۆرە دەق دەبێ تە شوێنی کۆ مەڵێك پێ شبینیکردن، لە م یانی ئەو پێ شبینیکردنانەوە دەگەی نە چەمکی (لێکدوورکەوت نەوە) کە (پۆل رێ کۆر) بەرهەمی هێناوە، لە م یانی ئەو چەمکەوە دەق لە ن یازی نوو سەرەکەی دوور دەکەوێ تەوە، هەر وەك بەردەوامیش لە ن یازی خودی خوێ نەرانیش دوور دەکەوێ تەوە، کەوا تە کردەی دوورکەوت نەوە لە ن ێوان دن یای دەق و دن یای خوێ نەر جێ بەجێ دەبێت، یە کەمیان، دن یای تایبە تە، دوور لە کاریگەرێ یە واقیعیەکان و نیازی نووسەرو مەیلە دەروونیەکان، چونکە ئەوەی دەق دەلا لەتی لێدەکات لە گەڵ ئەوەی نوو سەر دە یەوێت یەك ناگرێ تەوە. دووەم یان، دن یای خوێنەرە، بەرەو ئەوە دەچێت کە پرۆسەی خوێندنەوە خۆی لە جێبەجێکردنی کردەی شیانی دەلا لەتئامێزەکانی دەق هەڵدەگرێ تەوە، بەو مانا یەش دەق بۆ بەرهەمهێنان و تەئویلکردن دەگەڕێ تەوە، یان بۆ ئا سۆی چاوەڕوانی خوێ نەر دەگەڕێتەوە.[٣٦]

---

[٣٥] – هانس روبیرت یاوس، ه.س،پ، ل١٢٥.

[٣٦] – بۆ ز ێتر شارەزایی ب گەڕێوە بۆ: محمد ال قاسمي، ال قراءة و التاو یل في الن قد الاد بي الحديث، مجلة (فكر و النقد) العدد (٦٧) الغرب.

کەواتە دەشێ بڵێین لە نێوان (رابردوو)و (ئێستا) ماوەیەك بۆ ونبوون هەیە، وەك چۆن ماوەیەك بۆ خوێنەری ئەزمووذ گەراوو خوێنەری نموو نەییو خوێنەری ناوەکی هەیە، بەڵام ئاخۆ ئەو ونبوونەی (دڵدار) پەیوەندی بەو ماوەیە دایە، یان پەیوەندی بەو پێشوازییە سپی ئامێزە یان بۆشاییەوە هەیە کە خوێنەر یاری یەکانی خۆی تێدا بە ئەنجام دەگەیەنێت هەڵبەتە ئێمە هەوڵدەدەین بەشێك لە خوێندنەوەکەمان لەسەر ئەو خاڵەدا بمەزرێنین، واتە بۆ ئەو خاوبوونەوەیەی نێوان دێرەکان، پەردە لەسەر بێدەنگییەکانی (دڵدار) یان کەشفکردنی ئەو زمانەی کە خۆی لە پشت گوتنو فۆرمو ئاخاوتندا حەشار داوە لە نێو سروودی (ئەی رەقیب) هەڵدەدەینەوە، بەڵام پێویستە بزانین ئەو مانایەی کە کەشف دەکرێت، مانا یەکی لۆژیکی نییە، بەڵکو شێوازێکە بۆ تێگەیشتنی دنیاو شتەکان، بەڵام ئەگەر لە لایەك ئەو تێگەیشتنە بە شێوازەوە بەند بێت، لە لایەکی دیکە دەشێ حاڵەتێکی نێگەتیف بێتو ئەو حاڵەتە نێگەتیفەش لە گەیشتن بە وێناکردنێکی جێگیرەوە هەڵقوڵابێت، ئەو حاڵەتە نێگەتیفە کە خوێنەر لە بەرامبەر شەکان پێیدەگات، جۆرێك لە سەرسامی دەخاتەوە، ئەو سەرسامییە ئەگەر وەك لە برگەی یەکەم هاتووە شێوازێك بۆ تێگەیشتن لە دنیاو شتەکان بخاتەوە، ئەوە لە برگەی دووەمدا تەعبیر لە ململانێی فیکرەکان دەکات، هەر لەو کەشفکردنەشەوە بەیەکگەیشتن دروست دەبێت.

کەواتە (دڵدار) لە لایەك دەیەوێت لە رێگای عەقڵو لۆژیکەوە کوردمان پێبناسێنێت، لە لایەکی دیکە هەوڵدەدات لە رێگای هەستو وزە تایبەتو شاراوەکانیەوە فەزایەك لە چاوەڕوانیو وروژان دروست بکات. بەڵام دەشێ ئەو جۆرە لە وروژانو چاوەڕوانییە لە پەیوەندی لەگەڵ زماندا وەك گوتمان لە سەر

وذبوونی هه ستی خودی نوو سەر بکەوێتەوە، چونکە ئەو نەشوەیەی کە بە خوێنەری دەبەخشێت، ئەگەر چی بە شێکی پەیوەندی بە وذبوونی جەستەی (دڵدار)ەوە نییە، بەڵام بەشێکی لە سەر ونبوونی جەستەی (دڵدار) رادەبێتەوە، بە مانایەکی دیکە ئەوە جەستەی (ئەی رەقیب) نییە، چێژو نەشوە بە جەستەی خوێنەر دەدات، بەڵکو ئەوە لە روو یەك لە رووەکان بەریەککەوتنی هەستی خوێنەرو بێدەنگی یە، ئەو بێدەنگی یەی، کە لەرێگای بزاڤەتای بەتیو نادیارەکانییەوە هەستی خوێنەر دووچاری ئاوڕدانەوە دەکات، ئاوڕدانەوە یەك کە بە هیرارتیکی (heterodoxy-**هرطقة**)[37] بیدەنگییەوە بەندە، (هیرارتیکی بێدەنگی جگە لە تەجاوزکردنی (باو) شتێکی دیکە نییە)[38]. هەر لەوێشەوە لە نێوان چاوەڕانیو وڕووژانەوە سپێتی دەق بەرەو چێژو کۆمەڵێك خوێندنەوەی کراوە دەکاتەوە، بە مانا یەکی دیکە وەك خوێنەری چوارەم دەڵێت:- ئەوە ونبوونی دەسەڵاتی (دڵدار)ە، نەشوەی لێدێتە بەرهەم.

وەك گوتمان لە پرۆسیسەکردنی خوێندنەوەدا ئیشکالییەتی خوێندنەوە دەکرێت بە دوو بەشەوە، یەکەمیان پشت بە چێژ دەبەستێت، لە زۆربەی کات لەسەر بنەمای زمانی هەڵچوونئامێز رادەبێتەوە، دواجار لە رێگای خوێندنەوە بە خۆشی دەگاتو بە خوێنەری خوێنەران ناو دەبرێت. دووەمیان خۆی لە هیرمۆنیتیکای خوێندنەوە هەڵدەگرێتەوە، لە خوێندنەوەدا بە هەوڵەکانی خۆی

[37] -heterodoxy: هرطقة: ابتداعي.

[38] - ابراهیم محمود/ جمالیات الصمت/ه.س.پ/ل٣٧. لێرەدا ئاخۆ بێدەنگی (سروشت) لە رووی نەخستنەرووی دەستەواژەکانییەوە، لە رووی نەخستنەرووی فۆرم و شێوە بوونە جۆر بەجۆرەکانییەوە، ئەویش جۆرێك نییە لە هەرتەقە. بۆ بەدواداچوونی زێتر بڕوانە هەمان سەرچاوە پێشوو.

په نجه ده‌خا ته سه‌ر به‌رجه سته‌كراوه ره‌مزێ یه‌كانی جه سته‌ی ده‌ق، به‌دوای جه سته‌ی ده قدا ده‌ڕواو كۆ مه‌ڵێك ب نه‌ما بۆ خوێند نه‌وه ده‌دۆزێ ته‌وه‌و هه‌ر له‌وێ شه‌وه له ڕێ گای ز مانی ره‌مز ئامێزه‌وه ته‌ئویلی جۆراو جۆر بۆ ده‌ق داده‌مه‌زرێنێت، واته وه‌ك پیشه له كرده‌ی خوێند نه‌وه ده‌ڕوانێت، ئه‌و خوێ نه‌ره به خوێنه‌ری ره‌خنه‌گر ناوزه‌د كراوه.

خوێ نه‌ری ره‌خ نه‌گر له سه‌ر دوو ب نه‌ما كار ده كات، یه كه‌م: مه‌عریفه‌و رۆ شنبیریی ده‌ورو به‌ر. دووه‌م: ئه‌و مه‌عریفه‌و رۆ شنبیرییه‌ی كه له ناوه‌وه‌دا شاراوه‌یه. ئه‌و دووا نه‌ش وا ته (ده‌وروبه‌ر/ شاراوه) یان (مه‌رجه‌ع/ژێد گه) ئه‌و كه شفكردنانه‌ی خواره‌وه‌ی لێده‌كه‌وێ ته‌وه: را ڤه‌كردنێك كه ته‌واوی بزا ڤه ورده‌كارانه‌كه‌ی ژیان ده‌گرێته‌وه. ئه‌و راڤه‌كردنه‌ی كه رابردوومان بیر ده‌خا ته‌وه. ئه‌و راڤه‌كرد نه‌ی كه ته‌جاوزی دێ یابینی كۆن ده كات له پێ ناو بونیاد نانی دنیابینی نوێ. راڤه‌كردنێك كه به‌ره‌و نادیار هه‌ڵمانده‌دا، بێ ئه‌وه‌ی هه‌ڵبژاردنی مه‌به ست بێت، جا ئه‌و ناد یاره دێ، یان نا یه، به مانا یه‌كی دیكه حیكا یه‌تێك ده كات، ده شێ ئه‌و حیكایه ته روو بدات یان روو نه‌دات. دوا ین را ڤه‌كردن راسته‌وخۆ له‌دایكبوونی خوێنه‌رێكمان بیر ده‌خاته‌وه، كه ده شێ رووی دووه‌ می خوێنه‌ری خوێ نه‌ران بێت، به شێكی زۆری ئه‌و بیرخستنه‌وه‌یه‌ش په‌یوه ندی به نادیاری‌و بێ سنورییه‌وه هه یه، وه‌ك چۆن په‌یوه ندی به ساته‌وه‌ختی رووداوی خوێندنه‌وه‌و چێژی خوێندنه‌وه‌دا هه‌یه.

ده مه‌وێت ب ڵێم به‌ر له‌وه‌ی ب چینه ن ێو بابه‌ته كه‌وه ده بێ بڕوا مان به خوێند نه‌وه‌ی ج یاوازو ته‌ئویلی ج یاوازه‌وه هه‌بێت، وا ته له ن ێوان (خوێ نه‌رو خوێنه‌ر/ ره‌خنه‌گرو ره‌خنه‌گر) جیاوازی جۆراو جۆر هه‌یه، یان به میتۆده‌كا نه‌وه ده‌لك ێت، بۆ نموو نه كات ێك ق سه له پرۆسێ سه‌كردنی بونیادگه‌را نه ده كه‌ین

دەبێت ئەوەمان لە بیر نە چێت، کە بونیاد گەرەکان نووسین بە بونیاد دادە نێن، بونیادی نووسین لای ئەوان زما نە، وا تە بە بڕوای ئەوان دەق ما نای لە ناێو خۆیدا یە، وا تە دەبێت مەرجی تەفسیرکردنی لەنێو خۆیدا بێت، وەك (بارت) دەڵێت: بارمتەی خۆی بێت.[٣٩]

کەواتە مێژووی ئەدەبی لای بونیادگەرەکان مێژووی گەشەکردنی زمانە، لەو رووەوە تێگەیشتن لە دەق کردەیە کە بونیاد نانی ما ناو بەر هەمهێنانی ما نای دەگە یەنێت، نەك کە شفکردن. بەڵام لە تیۆری ((وەر گر))و ((پێشوازی)) بە تایبەتی لای (یاوس) گەشەکردنی ئەدەبی دەکەوێتە دەرەوەی بونیاد.

کەواتە چەمکی مێژووی ((وەرگر))یش بە هۆی ئاسۆی (پێشبینیەکان)ەوە تەرجەمە دەکرێت، واتە بە هوشیاری نوێوە بەندە، ئەو هوشیاریەش بە ماوەی نێوان پێشبینیەکانەوە ناوزەد دەکرێت. وەك چۆن دەشێ ((وەرگر)) ئاسۆکانی خۆی بگۆڕێت.[٤٠]

بە شێوەیەکی گشتی هەوڵدەدەم بە سوود وەرگرتن لە میتۆدە نوێیەکانی رەخنە، بۆ خوێندنەوەی (ئەی رەقیب) بە شێوەیەکی گشتی دەسنیشانی پێنج جۆر لە خوێنەران بکەم، **کە من لێرەدا گریما نەم کردوون: خوێنەرێکی** کوردی کە **نا سیونالیزمانە** بیر دەکا تەوەو لە گەڵ وزەو پەیوەندیە بەرجە ستەکانی رەمزی نا سیونالیزمانەی ئەی رەقیب دەکەوێتە دانوستانو چێژ وەرگرتنەوە، ئەو چێژە بە فیکرەی جوانییەوە بەند نییە، بەڵکو دەشێ راستەوخۆ پەیوەندی بە هەستی نەتەوایەتیو بە کەڵەگایی تێڕوانینی ((کۆ))و دەلالەتو مانا کەڵەکەکراوەکانی کۆو دەسەڵاتی تۆتالیتێرانەی نەتەوەو یەکێتی نەتەوەو

[٣٩] –د.بشرى موسى صالح، نظرية التلقي اصول و تطبيقات، ط١ بغداد (١٩٩٩) ل (٢٩).
[٤٠] – د.بشرى موسى صالح، نظرية التلقي اصول و تطبيقات، ط١ بغداد (١٩٩٩) ل٣١.

زمانی میللیدیەوە هەبێت، یان بە مانا یەکی دیکە پەیوەندی بە کوتبڕی ذێوان دال‌و مەدلولی دەقەوە بێت، لەوێشەوە دەسەلاّتی زەمەن‌و وێنەی جێگیرو دابڕاو بەرجەستە دەکات، کە جگە لە رووکار هیچی دیکە ناناسێت‌و هەرگیز لە توانای دانییە پرۆسیسەکردن لەگەڵ ئەویدیکە بە ئەنجام بگەیەنێت، بەڵکو بەردەوام وەك رەهەندێکی مێژوویی ئامادەگی خۆی لە ذێو بوذیادی کۆمەڵگای کورد یدا دەنوێذ یێت‌و هەژموونی شێوازگەرییانەی خۆی جار ێك لە رێ گای دوو بارە کرد نەوەی دە نگ‌و پێکها تە زما نە میللیە کەو جارێکی دیـ کەش لە رێ گای دووبارەکرد نەوەی دەلالەتەکا نەوە ئارا ستە دە کات، بۆ یە هە ست دە کەین بەر لەوەی وەك ئیـ بداعێکی شیعری بێ تە دە ست وەك گو تارێکی نا سیونالیانە ژا نوژوارە نەتەوەیـ یەکانی دەخا تە روو، ئەو ژا نوژوارەش دەکا تە تیـ شکۆی دەلالە تەکانی‌و لە گەڵ دە ستەواژەکانی دیـ کەی هاو شانیان دەکا تەوە، هەر لەوێشەوە **پەیوەندی بە ملکەچبوونی خوێنەری ناسیونالییەوە دەکات.**

خوێ نەرێکی ئایینی، دە شێ (ناکوردی) بـ ێت، بە مۆدیلێکی دیـ کەی تـ ێڕوانین‌و دذ یابینی‌و بیرکرد نەوەی ز مانی پێش روو خانی ئیمپراتۆر یەتی ئیسلامی پەروەردە کرابێ، ئەو خوێنەرە هەمیشە لەگەڵ زمانی (ئەی رەقیب) دژ دەکەوێ تەوەو گرژبوو نەوەو پەر چەکردار لە یە کەمی جـ یا دەکا تەوە، پێیوا یە ئا یدیۆلۆژیا وەك چۆن دە ستی لە بەرجە ستەکردنی عەقڵ یەتێکی نائایینذ یدا هە یە، بە هەمان شێوە دە ستی لە پیـ سکردنی شیعریش دا یە. هەڵبە تە دژ کەوتـ نەوەی ئەو خوێ نەرە را ستەخۆ پەیوە ندی بە ذ یازی نوو سەرەوە هە یە، چونکە ئەوە زالاّبوونی ذیازی نوو سەرە وا دە کات کوتبڕیـ یەك بکەوێ تە ماوەی ذێوان دال‌و مەدلولەوە، یەکێك لە نیشانە هەرە سەرەکییەکانی ئەو کوتبڕیەی

ذ یۆوان دال‌و مەدلول بەرزبوو نەوەی ر یتم‌و چرکردنەوەی دەلالەتخوازی یە، سەرەڕای زاڵبوونی شێوازی دەربڕین.

خوێنەری سێیەم، کە چەپگەرایە و خاوەن بیروڕا یەکی جیاوازو تێڕوانینی ج یاوازە، ناتواذ یۆت لە بەدوادا چوونی ما ناو دەلالە تەکان بیر لە ج یاوازی چینایەتی نەکاتەوەو بە چێژو خۆشی بگات. خوێنەری نا سیونالی‌و **خوێنەری چەپگەرا** لە خاڵێکی جەو هەری بە یەك دەگە نەوە، ئەویش ئەوە یە کە هەردووکیان بڕوا یان بە تۆتالیتێری یەت‌و پەڕگیری هە یەو بە ناوی هەمووان ق سە دە کەن‌و هەو ڵدەدەن بیرکرد نەوەی خۆ یان بە سەر تەواوی خوێ نەرە جیاوازەکاندا بسەپێنن.

بەڵام **خوێ نەری چوارەم**، خوێنەرێ کە هەو ڵدەدات لە رێ گای وێناکرد نە ئیرۆ سییەکانی ناخی (د ڵدار)و دڵنـ یایی مێژووی یەوە (جێگیر بوونی م ێژووی کورد) فەزایەك دروست بکات.

خوێنەری چوارەم لە نێوان دڵنیایی (جێگیربوون) کە سەر بە مێژووی کورد و پا ڵەوانانی م ێژووی کوردە (م یدیا و کەیخو سرەو) و لەنێوان ئیرۆ سییەتی ناخی دڵدار کە سەر بە نادیار و وسبەلێکراوەکانی زمانی ئەی رەقیبە، جۆرێك لە تەماهی بوون درو ست دە کات، وا تە لای ئەو خوێ نەرە جار یك رە مزی نە تەوەیی (رۆ حی نە تەوەیی) جێگای و سبەلێکراوەکانی زمانی د ڵدار شوێنی رە مزی نە تەوە دەگرێ تەوە. لەلا یەك دە سەلاتی د ڵدار تەماهی رۆ حی نە تەوە دەبێ، لەلایەکی دیکە رەمزی نەتەوە دەبێتـە رەمزی ئیرۆسیەتی دڵدار.[41]

[41] - مەبە ست لە ذیۆودژی ئەدەبی سەیرکردنی (ئەی رەقیب)ە لە ذیۆوان ئەدەبی هو نەری و ناهو نەری، یان جیاکرد نەوەی شێوەیەکی تای بەتی ئی بداع، کە لە ئی بداعی ئەدەبی ج یا دەکەوێ تەوە، بۆ ئەو جیابوو نەوەش پ شت بەو حەقیقە تە دەبە ستن، کە دە قی فۆلکلۆری

بەلاّم لە بەر ئەوەی رۆ حی (نە تەوە) لە رووی زاذ ستییەوە لە دوو تویّی دەولّەتێکی نەتەوەیی یەکلانەبۆتەوە، یان لە دەولّەتێکی سەرەبەخۆی نە تەوەیی گەلاّلّە نەبووە، بۆیە دەشیّ بە جۆرێك لە جۆرە کان بەرەو پەرتبوون و ناد یاری، یان لە گێرانەوەیەکی لەبیرکراو مت بێت و بەرەو وەهم بێتەوە، لەو لەبیرکردن و وەهـ مە، دە شیّ ز مانی (ئەی رەق یب) هو نەرێك بـ نوێنیّ، هو نەرێك کە لە گەلّ و سیەلێکراوەکانی ناخی د لّدار دیّ تەوە. ئە گەر ئەوە رووی یەك بیّ لە خوێند نەوەکانی خویّ نەری چوارەم، ئەوە رووی یەکی دی کەی ئەوە یە کە وسیەلێکراوەکانی ناخی دلّدار لەبەر ئەوەی نایەتە قسە، چونکە رۆ حی نە تەوە و رە مزی نە تەوە لەبری ئەوان ق سان دە کات! لـ ێرەدا خویّ نەری چوارەم ناڕا ستەوخۆ لە گەلّ خویّ نەری نا سیونالیزمی دیّ تەوە، کە بە هەمان وزە و توا نای رۆ حی (نە تەوە) دەناز ێت! بەلاّم لەوێوە لە کۆی ئەو خویّ نەرە تۆتالیتێرا نە دوور دەکەویّ تەوە، کە بۆ ئیرۆ سییەتی ناخی د لّدار وەك تاك و وسیەلێکراوەکانی خودی دلّدار دەگەڕێتەوە! ئەوەش خوێندنەوە یەکی دیکەی خوێنەری چوارەمە.

تەماهی بوونی و سیەلێکراوەکانی ز مانی د لّدار بە رە مزی نەتەوا یەتی و رۆحی نەتەوە، تەماهی بوونی دە سەلاّتی د لّدار بەو کۆمە لّە زاذیاری و وە سفە رووکە شانەی کە (گەلی کورد) لە سەر بـ نەمای (بۆ ماوە) شاراوەکان، یان

دەقێکی جێگیر نییە، بەلّکو لە کۆمەلّێك دەق پێکهاتووەو دەکەویّتە بەر گۆڕان، بە مانا یەکی دی کە ناکە سییە، بەلاّم بەر هەمی ئەدەبی بە تەواوی دا نەری د یارە و دەقیّ کی جێگیرە.
بڕوانە:–الفولکلور قظایا و تاریخە/هـ.س.پ. ل٢٤.

رۆحییەکان...[٤٢] بۆ خۆیان وەك ناسنامەیەکی میللی وێنای دەکەن (ئێمە رۆلەی میدیا و کەیخوسرەوین)... سروودی (ئەی رەقیب) لە فۆلکلۆر نزیك دەکاتەوە؟! بە مانا یەکی دیکە ئەو زما نە وە سفی و رەمزیـیە میللیـئامێزە[٤٣] لە پەیوە ندی لە گەڵ رۆ حی گەل و دە سەلاٌتی کۆ و هە ستی نە تەوەیی (یان لە وذ بوونی

---

[٤٢] - بەکار هێنانی رۆحی گەل (نەفسی شەعبی) پەیوەندی بە جیاوازی چینایەتییەوە هە یە، بۆ زیٚتر شارەزایی بڕوا نە:- یوري سوکولوف/ الفولکلور قظا یا و تار یخة/ تر جمة/حلمي شعراوي-عبدالحمـ يد حواس/مراجعة/الدکتور:عبدالحمـ يد يونس.الهيـ ئة المـ صرية العا مة للتاليف و النشر ط/١٩٧١. ل١٩.

[٤٣] - لەوێوە دە ڵێم (فۆلکلۆر) کە هەموو ئەو یەکا نەی کە با سمان کردن و با سیان دە کەین رەنگە بە جۆرێك لە جۆرەکان پەیوەندی ھاو بەش و توو ندو تۆڵ بە یە کەوەیان گرێ بدات، یان یەکەی کیانی و سەربەخۆو جیاوازو تایبەتبن بە نەتەوەیەك، یان ناو چەیەکی د یاریکراو، بۆ نموو نە تەماهیبوونی (د ڵدار)، ز مانی ر یتم ئامێز و ساکاری (ئەی رەق یب) بەرجەستەکردنی رەمزەکان، کە بە گشتی چ وەك واقیع و دەرکەوتەیەکی مرۆڤا یەتی، چ وەك خەیاڵ پا سەوانی بوونی کوردی دە کەن، لە گەڵ هەموو ئەوانیدیـ کە کە بە را بردووەوە پەیوەستن. کەواتە لێرەدا وشەی فۆلکلۆر لە (ئەی رەقیب) بە پارێزگاریکردنی ئەو رەگەزانەوە دەلکـێت، کە کورد هەمیـ شە دووبارە یان دەکا تەوە، ئەگەر چی وەك چەمك و وەك وەزیـفە کۆ مەڵێك گۆڕاذیان بە سەردا هاتووە، بەلاٌم لە رۆ حی کوردی، یان لە نە ستی کورد یدا بێ ئەوەی ئەو جیاوازییانە لە بەر چاو بگیرێت بە هەمان شێوەی پێشوو پارێزگاریان لـێدەکات و پرۆسیسەیان دەکات، بۆتە شێوازێك لە شێوازەکانی بەرگریکردن لەخۆ، بەردەوام لە سەری دەژین.

وەك زانا یانی ئەنترۆپۆلۆژی سەدەی نۆزدەم دە ڵێن تەعبیر لە تەواوی رۆ شنبیری میـلـلـەتێك دەکات.(بڕوا نە: ا لمدخل الانثرو لوجي لدرا سة الفولکـلور- ل٧. هەروەها بۆ زاذ یاری ز یٚتر بڕوانە: د. ئەحمە عەبدولرەحیم نەسر- الادب الشعبی و العادات و التقالید الشعبیه/ پێگەی گوگول- یان magazine/002/m00213a.htm

ئیرۆ سییەتی ناخی د ڵدار و دە سەلاتی تاکا نەی د ڵدار و تەماهیبوونی و سبەلێکراوەکان) دە شیٚ بناغە یەکی بەهێز بیٚ بۆ مەیلی کوردا نە و پارێزگاریکردن لە هەندێك لە دابونەریت و تێڕوانینێك کە لە رابردووەوە هاتووە و ئێستا دەخا تە ژێر کۆنترۆڵی خۆی، وا تە خوێنەری چوارەم لەوێوە (ئەی رەقیب) وەك فۆلک لۆر دەبینیٚ کە هەڵگری ز مانێکی سادەی میللی یە، کە دەنگدا نەوەی تێڕوانینی را بردووە، کە لە سەر کۆ مەڵێك پەیوەندی هاو بەش و رەمزی هاوبەش و واقیعی هاو بەش کار دە کات، هەر لەوێشەوە پارێزگاری لە کۆی ئەو رەگەزا نە دە کات، کە کورد لە دووبارەکرد نەوەیان هەرگیز وەرس نابێت، بەو مانا یەش (ئەی رەقیب) لەوێوە وەك فۆلک لۆر دەخوێنرێتەوە، کە حیکمەتی گەلە، یان کە گەلی کورد ناس دەکات. ئەی رەقیب لەوێوە لە فۆلکلۆر دەکات، کە خۆی وەك گێڕانەوەیەکی خارقی گەلی کورد نیشان دەدات.[٤٤]

بە گشتی خوێنەری چوارەم ئەی رەقیب وەك دەنگدا نەوەی تێڕوانینی را بردوو دەبینیٚ، چونکە بەر لەوەی فەزا یەکی نویٚ و جیاواز بۆ بیرکرد نەوە و خەیاڵ و چێژ دروست بکات، یادەوەری لەبەری دەکات... بەر لەوەی پەیوەندی بە تاك و ئازادی و ئیبداعەوە بکات، زمانی گەل و عەقلانیەتی گەل و یەکێتی نا سیونالی

---

[٤٤] - فۆلکلۆر وەك بەرهەمێکی زارەکی، نووسراو سەیر دەکرێت، دەبێتە لایەنێك لە لایەنەکانی درا سەکردنی ئەدەبی. یە کەمین جار لە لا یەن (ولـ یەم تۆ ماس) لە ساڵی (١٨٤٦) وەك زاراوە یەکی زانستی نا سرا، ئەو و شەیە بە (حیک مەتی گەل) یان (مەعریفەی گەل) وەرگێردراوە. ئەڵمانییەکان فۆلکلۆر بە لێکۆڵینەوەی نەتەوەیی لۆکاڵییەوە پەیوە ست دە کەن. بەلام فەرەنسییەکان بە گێڕانەوە یەکی خارقی گەل دە یژمێرن. هەروەها توێژەری فەرەنسی (ڤان ژێنێت) فۆلک لۆری بە ئەنترۆپۆلۆژیا دا ناوە. بڕوا نە: الفولک لور قظا یاه و تار یخة- هـ.س.پ. ل١٨/١٧.

وێ نەی دەکێ شیێ، ئەوەش رووی دووە می خوێند نەوەی خوێ نەری چوارەمە، کاتێ دە سەلاَتی د ڵدار و ئیرۆ سیەتی ناخی د ڵدار تەماهی رۆ حی نە تەوە و رەمزی نەتەوە دەبێت.

خوێ نەری پێ نجەم، خوێ نەری خوێ نەران، ئەو خوێنەرە یە، کە هەو ڵدەدات خوێندنەوەیەکی سایکۆلۆژیانە بۆ ئەو فەزا نادیارو شێواوو پەنها نە بکات، کە دەکەوێ تە ن ێوان ب ێدەنگی (د ڵدار)و سپێتی لا پەڕەوە، لەوێ شەوە دە یەوێت تەواوی ما ناو دەلالە تە جێگیر بووە کانی (ئەی رەق یب) هەڵوە شێنێتەوەو ب ێدەنگیو جوانیو ئا گاییو رەواںب ێژیو هیرارتیکی یەتی ب ێدەنگیو و سبەلێکراوەکانی ناخی (د ڵدار) بخا تە شوێنیانو وە بەر خوێند نەوەو لێکۆڵینەوەیان بدات، کۆمەڵێك مانا و دەلالەتی جیاواز بەرهەم بێنێت، کە تەواو لە گەڵ ما نا و دەلالە تە بۆ ماوەو باوو جێگیرە کان پێ چەوانە دەکەو نەوە، هەر لەوێشەوە دەشێ جۆرێکی دیکە لە نەشوەو خرۆشان بە خوێندنەوە ببەخشێت.

بە مانا یەکی دی کە ئەو نە شوەو چێژو خرۆ شانەی خوێ نەری پێ نجەم پەیوە ندی بە جوانی بێدەنگییەوە هە یە، یان پەیوە ندی بە وزبوونی هە ستی (دڵدار)ەوە هەیە، بێدەنگیو هە ستێك، کە روو بەرووی پرنسیپی واقیعی (باو) دەوە ستێت، کە پرنی سپی کۆنترۆڵکرد نە، بەلاَم وەك گو تمان چێژو نە شوەی خوێ نەری چوارەم بە شێکی زۆری پەیوە ندی بە وزبوونی دە سەلاَتی (د ڵدار)و خەیاڵی خوێند نەوەوە هە یە. بەلاَم لە کۆی وزەی سپێتیو جو لە تای بەتو شاراوەکانی ئەو خەیاڵو هە ستەوە جۆر ێك لە شپرزەیی دێ تە ئاراوە، ئەو شپرزەیە، بەرەو ب ێدەنگیمان دەکا تەوە، خودی ئەو شپرزەییەی خوێ نەری چوارەم، دەقو خوێنەری پێنجەم بەرەو جوانی داپۆشراوو و سبەلێکراوەکانو سپێتی لا پەڕە رابەرایەتی دەکات.

جوانی بێدەنگی هەوڵێکە بۆ بڕینی داخراوو ڕێگا پێنەدراوەکانی دەسەڵاتی چە سپاو، هەر لەوێ شەوە هەو ڵدەدات لە دەر ئەنجامی کە شفکردنی هەموو ناد یارو شاراوەو ڕۆ چووەکانی ذێو دەق بکۆڵێتەوە.[٤٥] بەڵام چۆن دە چینە ذێو جوگرافیای بێدەنگییەوە؟

لە سەرەتادا گو تمان هەو ڵدەدەین ق سە لە دوو جۆر بێدەنگی بکەین، پرسیاری خوێنەر دەشێ ئەوە بێ، کە ئەو دوو جۆرە لە بێدەنگی کاما نەن؟ ئا یا چۆن ڕووخساری بێدەنگی وەك ئاگاییەك، یان ڕەوانبێژییەك، یان جوانییەك... بەرجە ستە دە کەین؟ دە سەڵاتی بێدەنگی، کارفر مای بێدەنگی....هـ تد چی دەگەیەنێت؟

ئەو ڕستەیە بەرەو بێدەنگییەك ڕابەرایەتیمان دە کات، کە تا سنورێکی زۆر کاریگەری خۆی بە سەر شتەکانەوە پرۆسیسە کردووە، وەك چۆن بەردەوام هەوڵ یداوە جێکەو تەی خۆی هەبێت. کەوا تە هەمی شە لە ناخی نا خەوەی ئاگاییەوە بێدەنگییەك خۆی حە شار داوە، بەڵام چۆن دە توانین ئەو بێدەنگییە ئەکتیفە لە بێدەنگی نائەکتیف جیا بکەینەوە؟!.

ئەگەر دەنگ لە دو تویی ما ناو دەلالەتەکانییەوە دە سەڵاتی خۆی پرۆسیسە بکات، ئەوە بێدەنگی لە ڕێگای جیابوونەوەی لەو دەسەڵاتەوە فەزایەکی دا خراو بۆخۆی دەسازێنێت. بەڵام بێدەنگیەك هە یە دەبێتە کۆیلەی دە نگ، وا تە کاتێك دە نگ کۆ مەڵێك ڕێسا و یا سا دادەنێتو تەواوی ڕەمزە کان بۆ خۆی دە بات، لە بەرامبەر ئەوە بێدەنگی ناوبراو خۆی ئەوەندە بچوك نیشان دەدات، کە جگە لە بەجێهێنانی فەرمانەکانو ملکەچبوونی فەرمانەکان ئیتر شتێکی دیکە بە ئەرکی

[٤٥] -جماليات الصمت/ هـ.س.پ/ ل١١/١٢.

خۆی ڕەوا نابینێت، ئەو بێدەنگی یە نە توا نای بیرکرد نەوەی هە یە، نە جیابوو نەوەو دا بڕان، ئەو بێدەنگی یە بێدنگی یەکی نائامادە یەو هەمی شە دەکەوێتە ژێر هەژموونی دەسەڵاتی دەنگەوە.[٤٦]

بەڵام بێدەنگی یەك هە یە، کە ڕووخ سارە مەزنە کەی خۆی لە نێرگزییە تە کراوەکە یدا هەڵدەگرێ تەوە، ئەو بێدەنگی یە ئەگەر چی لە بەرام بەر دە نگ، کە کە شفکراوە، پێوی ستی بە کە شفکردن هە یە، بەڵام هەمی شە دەبێ تە شوێنی وڕووژان، ئەو بێدەنگییە بەردەوام پارێزگاری لە خودی خۆی دەکات، هەمیشە ئامادەیی خۆی بۆ گوتن هە یەو چاوەڕێی دەرچەیەك دەکات، ئەو بێدەنگییە جۆر ێك لە ئاگایی مان پێدەبەخ شێت، ئەگەر چی دە شێ ن کۆڵی لە ئا مادیی بێدەنگی بکرێت، بەڵام لەگەڵ ئەوە شدا ئاگاییەکە بە نێوما ندا در ێژ دەبێ تەوەو خۆی ز یاد لە روو یەك (دەروو نی، سیا سی، کۆمەڵا یەتی، تیۆلۆژی...هـ تد) دەنەخشێنێت.[٤٧]

خوێنەری پێنجەم هەوڵدەدات خوێندنەوە بۆ ئەو جۆرە بێدەنگییە بکات، بە مانایەکی دیکە (دڵدار) لە دو توێی ئەو بێدەنگییەوە دە یەوێت لە خودی خۆی ڕووت بێ تەوە، ئەو بێدەنگی یە لە دو توێی   خۆی نێودژی یەکی داپۆ شراوی هەڵگرتووە، ئەو نێودژییەی (دڵدار) ئەگەرچی خوێنەری پێنجەم بە کەشفکردنی هەڵدە سێت، بەڵام لە سەر بنەمای لەیەکنزیکرد نەوەی (ز مان–لسا–ی د ڵدارو کوردزمان) ئیرۆسیەتەکەی (دڵدار) بەرجەستە دەکات، بە مانایەکی دیکە دە شێ ناسنامەی بێدەنگی (دڵدار) خۆی لەو (ئەلف و بایە)دا درێژ بکاتەوە، یان لەوێوە خۆی بۆ گوتنی دیکە ئامادە بکات.

---

[٤٦] –بۆ زێتر شارەزایی بڕوانە:–جمالیات الصمت/هـ.س.پ/ل٢٦.

[٤٧] –بڕوانە:–هـ.س.پ/ل١٧/١٦– هەروەها بۆ زێتر بەدواداچوون بڕوانە ل٣٧.

کەوا تە بێدەنگی (دڵدار) مانای کشانەوە لە ژیان نییە، بە قەد ئەوەی جۆرێکە لە بیانووگرتن بە ژیان و نکۆڵیکردن و دژبوونەوە، بە دیووە کەی دیکەش بێدەنگی (دڵدار) بێدەنگییەکی کراوەو ئەکتیفەو نکۆڵی لە هەمووان دەکات، هەموو ئەوانەش خوێنەری پێنجەم لە رێگای سایکۆلۆژییەتی (دڵدار)و ((وەستان))ە شیعرییەکەیەوە کەشفیان دەکات، ئەو وەستانە شیعرییانەی کە نکۆڵی لە لێکخشانی و شەکان دەکەن، لە مەیانی تۆتۆلۆژییەتی و شەکانەوە وەدەستی دەهێنێت.

دەمەوێت لە رێگای خەیاڵی خوێنەری پێنجەمەوە بڵێم: ((وەستان))ە شیعرییەکان و تۆتۆلۆژیای دەسەڵاتی وشەکانی (دڵدار) لەم سروودەدا هەوڵدەدا پێمانبڵێت:- ئەوەی کە دەگوترێت، گرنگ نییە، ئەوەی کە دەشێ بگوترێت و دەسەڵات بە هەموو ماناکانییەوە سانسۆری دەکات، ئەو گرنگە، هەر لەوێشەوە هیرارکییەتی بێدەنگی دەسەڵاتی رەهای دەنگ دەبڕێت و جیاوازییەکانی خۆی دادەمەزرێنێت، بڕینی دەنگ و بەرجەستەکردنی جیاوازییەکان جۆرێك لە ترس دەخاتەوە، دەشێ ئەو جۆرە لە ترس لە نێوان وەستانە شیعرییەکان و تۆتۆلۆژیای دەسەڵاتی دەنگەوە هەست پێبکەین.

خوێنەری پێنجەم، خوێنەرێکە بەردەوام دەیەوێت بێدەنگی ببڕێت، بەردەوام هەوڵدەدا نێودژییە داپۆشراوەکان کەشف بکات، تا زێتر هونەری کەشفکردن بنوێنێت، بەردەوام لەگەڵ ئەو بێدەنگییە لە رێگای پرسیارە جۆراوجۆرەکانی بەیەکدادەچێت و گفتوگۆکانی خۆی دادەمەزرێنێت، یان بە مانایەکی دیکە دڵەڕاوکێ ئەکتیفەکانی خۆی بەرەو خەیاڵ رابەرایەتی دەکات و لەوێشەوە لە جوانییە داپۆشراوەکان، یان جوانییەکانی بێدەنگی دەکۆڵێتەوە، بەڵام ئەگەر جوانی بێدەنگی وەك گوتمان هەوڵێك بێت بۆ بڕینی دا خراوو رێگا

پێنەدراوەکان، یان بە مانایەکی دیکە هەوڵێك بێت بۆ تەجاوزکردنی دەسەلاّتی چەسپاو، ئەوە خودی جوانی لێرەدا بە مانا (سارتەر)ییەکەی دەکەوێتەوە، کە دەبێتە نێودژییەکی داپۆشراو.[48]

سەرەڕای ئەوەی پێنا سەی (هیگل) مان بۆ جوانی بە دەستەوەیە، بەو مانایەی کە جوانی بۆ خۆیو لە خودی خۆیدایە.[49] بەلاّم لە لایەکی دیکە بۆ قسە کردن لە جوانی پێویستە قسە لە مەعریفەی هەستی بکەین، لەوێشەوە بەرەو دوو بنەمای سەرەکی دەبینەوە یەکەمیان: جوانی بەرەو (وەرگر) دەباتو لە سەر چێژ دەوەستێت، یان بە مانایەکی دیکە بە وەزیفەی هونەریو وەزیفەی هونەریش لە دەستلێدانی داهێنەرەوە هەڵدەگرێتەوە. بەلاّم دووەمیان: بەرەو دەمەتەقێی جوانیمان دەبات.[50]

---

[48] -مجاهد عبدالمنعم مجاهد، علم الجمال في الفلسفة المعاصر، عالم الكتب- بيروت، ١٩٨٦، ط٣، ل٤٧.

[49] -هيغل- فكرة الجمال، ترجمة: جورج طرابيشي، دار الطليعة- بيروت،ط١.١٩٧٨،ل٨.

[50] --د. مصدق الحبيب، حول جدلية المعيار الجمالي قي الفن و الادب: الحوار المتمدن، العدد ١٥٥٦--٢٠/٥/٢٠٠٦. لە بارەی وەرگرەوە دەبێت قسە لە چێژ وەرگرتنو میکانیزمیەتی وەر گرتنو کاریگەرییەکانی هەستیو وەلاّمدانەوە بکەین، ئەوەش دەکەوێتە دوتوێی کۆمەڵێك بابەتی جۆراوجۆرەوە لە بواری سایکۆلۆژی دەبێت باسی گۆڕانکارییەکانی ئاگاییو هەستو حاڵەتی درککردن بکەین، لە بواری میتافیزیك پێویستە لە شێوەو ناوەڕۆك بدوێین، لە پەیوەندی جوانیو جۆرایەتیو باشیو حەقیقەتو واقیع بکۆڵینەوە. بەلاّم لە دەمەتەقێی جوانی بۆ نموونە (ئەفلاتون) بڕوای بە جوانی رەها هەیە، بەلاّم لای (هیگل) پێوانەیەکی میسالیانەی هەیە، بەو مانایەش جوانی ئەو شتەیە کە تەواوو یەکگرتووەو بە شێوەیەکی گشتی ئەویش دەچێتە بواری رۆحییەوە، ئەوەی هیگل لەوانی پێشووی خۆی جیا دەکاتەوە ئەوەیە کە ئەو بەرزترین پلە بە جوانی هونەری دەداتو پێیوایە جوانی هونەری سەرەتایە بۆ قۆناغی روحانییەت. بەلاّم باسو خواسی جوانی لە قوتابخانەی فەرەنسی بە سەر دوو بەش دابەش دەکرێت: روونبینەکان ئەوانەی

بە گشتی خوێنەری پێنجەم چێژ لە جوانی دەکات، بۆ ئەوەش دەکەوینە بەرامبەر دوو جۆر لە جوانی، یەکەمیان جوانی وسبەلێکراوەکانو نەستە کە لەگەڵ ئاگایی خوێنەر دێتەوە، ئاگایی و هوشیاریی و بۆ چوونی خوێنەر لەگەڵ ئەو جوانیەدا بە دەوری یەکترییەوە دەخولێنەوە، واتە ئەو جوانیە بە چەمکی ئاگایی و هوشیاریی خوێنەری داهێنەرەوە بەندە. دووەمیان ئەو جوانیەیە، کە بێدەنگی و سپێتی لاپەڕە دەیخاتەوە، ئەو جوانییە نێودژییەکی داپۆشراوە، یان بە مانا یەکی دیکە ئەو جوانیە، جوانیەکی سیحرئامێزەو لە تێڕوانینی وردو خەیاڵدا دە بزوێ و دە گۆڕێ و بەرەو ڕووی بێدەنگی و هەبوونی بێدەنگیمان دەکاتەوە، کە جاویدانییە.

جوانی بێدەنگی یان داپۆشراو لەگەڵ خوێنەری خاڵق یەك دەگرێتەوە. لێرەدا خوێنەری پێنجەم لە لایەك خوێنەرێکی داهێنەرەو لە لایەکی دیکە دەشێ لە توێی هەوڵە نەبڕاوەکانو بەدواداچوونە قووڵەکانی بیدەنگی و سپێتی لاپەڕە، وەك خوێنەرێکی خاڵق خۆی بەرجەستە بکات*[51].

کە پێیانوایە جوانی دیاردەیەکی بابەتئامێزەو هەر لە سەرەتاوە درکی پێدەکرێت، سەرچاوەکەشی بۆ خودی روح دەگەڕێننەوە، یان بە مانایەکی دیکە بەهای جوانی بە ماددەوە پەیوەست ناکەن. دووەمیان را ڤەکاران کە پێیانوایە بۆ درککردنی جوانی راڤەکردنی زانستی پێویستەو لێوردبوونەوە بە سەرچاوەی بنەڕەتی چێژ وەرگرتن دەژمێرن.

[51] –خوێنەری خاڵق لە ئیشکالیەتی چەمکی داهێنانەوە لە دایك دەبێت، ئەو خوێنەرەیە کە لە هیچەوە دەکەوێتە خەڵق کردنەوە، بەڵام خوێنەری داهێنەر ئەو خوێنەرەیە کە لە سەر بنەمای ئەگەرچی رەگەزەکانیشی پێشتر هەبووبن کار دەکات، بڕوانە: عبدالحکیم محمود السید، الابداع و الشخصیه، دار المعارف/القاهره،١٩٧١ ص٢١. .

جیاوازی نێوان خوێنەری چوارەم‌و خوێنەری پێنجەم، جیاوازی دەسەڵاتی ونبووی (دڵدار)و بێدەنگی (دڵدار)ە، ونبوونی دەسەڵاتی (دڵدار) تەماهیبوون لەگەڵ ((كۆ)) بەرجەستە دەكات، بەڵام بێدەنگی (دڵدار) بەرەو جوانی پەتیمان دەكاتەوە.

خوێنەری چوارەم لە ونبوونی دەسەڵاتی (دڵدار)ەوە بەرەو خەیاڵ‌و بیركردنەوەو كۆمەڵێك زانیاری وەسفی هەنگاو دەنێت، یان كۆمەڵێك خەیاڵ‌و زانیاری وەسفی وێنا دەكات‌و تێكەڵ بە نەفسی شەعبی، لەوێشەوە رەگەزە ئەفسانەئامێزەكان دەبێتەوە، لە ترۆپكی بەیەككەیشتنی خەیاڵ‌و ئەفسانەشدا تەواو مەستی چێژو نەشوە دەبێت. بەڵام كاتێك لەو بەیەككەیشتنە (بیر) دەكاتەوە، یان كە دوا جار لەرێگای قووڵبوونەوەی ئەو رەگەزە ئەفسانەئامێزانەوە لە خەیاڵی خۆی دەترازێت، ئیتر بەرەو فۆلكلۆر دێتەوە، نەك بەو مانایەی كە فۆلكلۆر هەڵگری چێژو نەشوە نییە، بەڵكو بەو مانایەی كە فۆلكلۆر تەعبیری دەستەجەمعی‌و تەماهیبوون لەگەڵ ((كۆ))ی هەڵگرتووەو لە خەیاڵی تاكانە جیا دەبێتەوە.

دەمەوێت بڵێم، ئەگەر (ئەی رەقیب) لە مەسەلە ئایدیۆلۆژی‌و سیاسی‌و ناسیونالیستییەكەیەوە جۆرێك لە نەشوەو خۆشی‌و چێژ بە جەستەی (خوێنەری كوردی) ببەخشێت، هەڵبەتە مەحاڵە خوێنەرێكی پەیوەست بە ئایین، یان (ناكوردی)و (چەپگەرا) ئەو جۆرە چێژو نەشوەیە بە دەست بهێنێت. یان بەمانایەكی دیكە دژ دەكەوێتەوە، دیارە وەك گوتمان ئەو نەگەیشتنە، پەیوەندی بە گرژبوونەوەی خوێنەرە ناوبراوەكانەوە هەیە، ئەو گرژبوونەوەیە لە پەرچەكردارەوە رادەبێتەوە، بە دژی ئەو ئامانجەی كە (ئەی رەقیب) هەوڵی بۆ داوە. یان بە مانایەكی دیكە كاتێك، كە سروودی (ئەی رەقیب) جۆرێك لە

خرۆ شان به جه ستەی خوێ نەری کوردی به شێوەیەکی گ شتیو خوێ نەری ناسیونالی ستی کوردی به شێوەیەکی تای بەتی دەبەخ شێت، لەوێوه یه که خوێنەری ناوبراو هەمان کۆهه ستی نەتەوا یەتی هەڵگرتووه، بەڵام کاتێك ئەو خرۆ شانه له خوێ نەرێکی دی که به گرژبوو نەوه کۆ تایی د ێت، ئیتر ئەو گرژبوونەوه یه، ده شێ به شێکی پەیوه ندی به جیاوازی یەوه ب کات، وەك چۆن دەشێ بەشێکی پەیوەندی به قبووڵنەکردنی ئەویدیکەوه هەبێت.

وا ته ل ێرەدا ج یاوازی به مانا یەك له مانا کان دەکەوێ ته بەرام بەر هه ستی پەرگیری و قبووڵ نەکردن، که دوا جار له بری ئەوەی دەمه تەقێی فی کریو مەعریفی بەرهەم بهێنێ، دەمارگرژیو پەرگیریو کوشتنو برینی لێدەکەوێتەوە.

دەشێ ئەو هەستی جیاوازییو قبووڵنەکردنه، له خوێنەری یه کەمو دووەمو سێیەم تێ پەڕێو به خوێ نەری چوارەمو خوێ نەری پێنجه مەوه پەیوه ستمان بکات، واته دەشێ لەو قبووڵنەکردنو جیاوازییانەوه بگەینه خوێنەری چوارەمو پێنجه مەوه، ئەو دوو خوێ نەرەی، که تەعبیر له خەیاڵی ج یاوازو هه ستی جیاوازیو بێدەنگی (دڵدار)و سپێتی لاپەڕه دەکەن، له لا یەکی دیکەش هەر له دوتوێی ئەو خەیاڵو وێناکردنی هەسته جیاوازانەوه، دەشێ چەندان خوێنەری دیکه خۆیان حەشار دابێت.

له نێوان بێدەنگی (دڵدار)، یان به مانا یەکی دیکه نه ستی (د ڵدار) وەك تاك له لا یەكو هه ستی خۆ شی خوێ نەری نا سیونالو هه ستی دژ بوو نەوەی خوێ نەرانی دی که، ئەگەر چی مەرجی بەیه کەوه هەڵکردن، وەك مه سەلەیەکی ئا یدیۆلۆژیو سیا سی رەنگه مەحاڵ بێت، بەڵام له رووەك له رووه کان ده شێ پرسی ئیبداعو پرسی ئازادی بیروڕاو پرسی خەلقکردن، یان به گشتی پرسی تاکانەی هەر یەکەیان مەرجێك ببێت له مەرجەکانی به یەکەوه هەڵکردن.

هەر لە سەر ئەو بنەمایە، خوێنەری پێنجەم دەڵێت: دەشێ پرسی تاکانەی (دڵدار) لە نێوان ئەو دوو جۆرە لە زمان، کە قسەمان لێکرد، پرسی بیدەنگی (دڵدار) بێت و پەیوەندی بە قۆناغی مندالی و (لالەپەتی)ەوە هەبێت، بەلام ئەو پرسە بە نیسبەت تەواوی خوێنەران (جگە لە خەیاڵی سیحرئامێزی خوێنەری چوارەم) پرسی جیابوونەوەو جیاواز بوونە، کە خوێنەری چوارەم و پێنجەم لە (ئەی رەقیب) وامانلێدەکات تا ئەو شوێنە درێژە بە خوێندنەوە بدەین، کە خوێنەرانی ناوبراو بیر لەو بەیەکگەیشتنە ناکەنەوە.

دیسان دەمەوێت بڵێم ئەوەی (ئەی رەقیب) بەرجەستە دەکات لە خرۆشانی هەستی نەتەوایەتییەوە دێتە بەرهەم، لەگەڵ هەموو ئەو ئیشکالانەی کە ئەمڕۆ دووچاری ئەو هەستە دەبێتەوە.

واتە (ئەی رەقیب) ئەوەندەی خەمی (گەیاندن)ی تیا بەرجەستەیە، ئەوەندە بەرەو (شیعرییەت) هەنگاو نانێت. هەر لەو هەستە شەوە بۆ ئەویدیکەی جیاوازو (ناکوردی) هەستی گرژبوونەوە دنە دەدات، پەرچەکردار دەنێتەوە.

بەمجۆرە لە (ئەی رەقیب)دا فیکری ئایدیۆلۆژی و سیاسی دەبێتە تاکە تەوەرەی دەسەلات و دەبێتە تاکە مەبەستی دیاریکراو، هەر لەوێشەوە بەشێکی زۆری (ئەی رەقیب) دەکەوێتە دەرەوەی فیکری مەعریفی و ئەدەبییەوە، دەمەوێت بڵێم زمان لە میانی فیکری ئایدیۆلۆژی و سیاسیدا تەنیا گرنگی بە تاکە مەدلولێك دەدات و هۆشی خوێنەری پێ کۆنترۆڵ دەکات، ئەو کردارەش بە هەموو مانایەکەوە دامالینی زمانە لە بەهای مەعریفی و رۆشنبیری و نەستی و ئیستێتیکیەکان و کوشتنی دالە لە چوارچێوەی تاکە مەدلولێکی ئایدیۆلۆژی و سیاسییانەوە.

وەك دەزانین داهێنان بەبێ ئازادی، بە بێ فەزای جیاواز، بە بێ ئازادکردنی خود بە هەموو مانایەکەوە مەحاڵ دەکەوێتەوە، هەر لەوێشەوە ئەرکی نووسەری داهێنەر ئازادکردنی پەیوەندییەکانی وشەو شتەکان‌و وشەو مانایە، تا بتوانێت لە دەرگاکانی خەیاڵی خوێنەر بە ژوور بکەوێت، وەك چۆن خوێنەریش هەر لەو ئازادییەوە دەتوانێ بەشداری خۆی لە کردەی داهێنان‌و خەڵقکردندا بنوێنێت، هەر لەو فەزا ئازادەوە دەتوانێت دەسەڵاتی دەق لە ناوەوەو دەرەوە هەڵبوەشێننەوە. بەمەش دەق دەکەوێتە دەرەوەی زەمەن‌و مانا باوو دیاریکراوەکانەوەو ئازادیش لەو حاڵەتەدا دەتوانێت پرۆسیسەی کردارەکانی داهێنان بەئەنجام بگەیەنێت، خوێنەریش لەوێوە وەك دەقێك لە دەرەوەی دەسەڵاتەکانەوە دەتوانێت لەگەڵ هەر خوێندنەوەیەکدا خۆی نوێ بکاتەوە، یان لە دەقێکەوە بۆ چەندانی دیکە بگوازێتەوە.

شیعر کە پیشەسازی وشەیە لە بێدەنگی دەنگ دروست دەبێت، هەر لەوێشەوە ماڵی بوون دروست دەکات.

(هایدگەر)

زۆر نووستم، ئەوە ئێستا لە خەو رابووم.

(نیچە)

ئەگەر هێشتا زیندووی نیشانەی ئەوەیە کە هێشتا نەگەیشتوویتە ئەو جێگەیەی کە دەبوایە بیگەیتێ.

(پاولۆ کۆیلۆ)

بەشی سێیەم

باسی یەکەم

ئەی رەقیب لە نێوان واقیعو خەیاڵدا

(ئەی رەقیب)[٥٢]
١-(ئەی رەقیب) هەر ماوە قەومی کورد زبان
٢-نای رمێنێ دانەیی تۆپی زەمان
٣-ئێمە رۆڵەی رەنگی سوورو شۆڕشین
٤-سەیری کەن خوێناوییە رابردوومان
٥-ئێمە رۆڵەی میدیاو کەیخوسرەوین
٦-دینمانە ئایینمانە نیشتیمان
٧-کەس نەڵێ کورد مردووە کورد زیندووە
٨-زیندووە هیچ نانەوێ ئاڵاکەمان
٩-چەند هەزار لاوانی کوردی نەڕرەشێر
١٠-بوون بە قوربانی هەموویان نێژران
١١-لاوی کورد ئێستاش حازرو ئامادەیە

٥٢ . بڕوانە: عەبدولخالق علائەدین ، دڵدار شاعیری شۆڕشگێری کورد، چ١/بغداد-١٩٨٥-ل١٧٤.

١٢-جانفيدانه جانفيدانه جانفيدا
١٣-لاوی کورد هه‌ڵسانه سه‌ر پێ وه‌ك دلێر
١٤-سا به‌ خوێن نه‌قشی بکا تاجی ژیان
١٥-که‌س نه‌ڵێ کورد مردووه‌ کورد زیندووه‌
١٦-زیندووه‌ هیچ نانه‌وێ ئالآکه‌مان.

(ئه‌ی ره‌قیب) سروودێکه‌، که‌ ((دلدار))ی شاعیری به‌ هه‌موو کورد ستان ناساند، خودی ئه‌و (ده‌ق)ه‌ وه‌ك گوتمان له‌ دووتوێی زمانه‌ ره‌مزییه‌که‌یدا ته‌عبیر له‌ به‌سه‌رهاتی خوێناوی میلله‌تی کورد ده‌کات‌و شاعیر له‌ رووه‌ دیاره‌که‌یه‌وه‌ له‌ بری میلله‌تێك دێته‌ گۆو ره‌سه‌نایه‌تی خه‌بات‌و کۆڵنه‌دان‌و سه‌رکه‌وتنه‌کانی کورد به‌ ناحه‌زان راده‌گه‌یه‌نێت.

به‌لآم له‌ بیرمان نه‌چێت کاتێك ده‌ڵێم (ئه‌ی ره‌قیب) ده‌قێکی شیعرییه‌ به‌و مانایه‌ دێت، که‌ له‌پاڵ زمانی ره‌مزی، هه‌ڵگری زمانێکی هه‌ڵچوونئامێزیشه‌، وه‌ك چۆن له‌ پاڵ ده‌نگ‌و ده‌لاله‌ته‌وه‌، هه‌ڵگری بێده‌نگی‌و سپێتی لاپه‌ڕه‌شه‌، هه‌ر له‌وێشه‌وه‌ سه‌ره‌ڕای ئیشکاله‌کانی (دلدار/نه‌ته‌وه‌)و (ئه‌ی ره‌قیب/فۆلکلۆر) ده‌شێ له‌ بێده‌نگی‌و و سبه‌لێکراوه‌کانه‌وه‌، له‌ونبوونی ده‌سه‌لآتی (دلدار)و سپێتی لاپه‌ڕه‌وه‌، به‌ دوای جیاوازی‌و کرانه‌وه‌کانی (ئه‌ی ره‌قیب)دا بچین‌و خوێندنه‌وه‌کانمان بونیاد بنێین.

که‌واته‌ کاتێك وشه‌ی ده‌ق ده‌که‌وێته‌ پێش سروودی (ئه‌ی ره‌قیب) ده‌بێ دوو جۆر ده‌ق له‌ به‌رچاو بگرین، یه‌کێکیان ده‌قی ئیبداعییه‌، ئه‌ویدیکه‌ له‌وێوه‌ وشه‌ی ده‌قی ده‌که‌وێته‌ پێش، که‌ دوا شێوه‌ی دیارو راسته‌وخۆی شتێکه‌، که‌ لێره‌دا به‌ سروود ناونراوه‌. دیاره‌ سروودی (ئه‌ی ره‌قیب) زێتر به‌ رووه‌ دیاره‌که‌ی ده‌که‌وێته‌ پاڵ دووه‌میانه‌وه‌ نه‌ك یه‌که‌م.

ئەگەر چاویْك بە مێژووی کورددا بگێڕین (هەر چەندە مێژووی کوردی بە شێوەیەکی زانستی یەکلا نەکراوەتەوە) بەلاّم دەبینین، چەندان جار کەوتۆتە بەر هێرشی دڕندانەی دوژمنو ئەویش بە پێی توانای خۆی پارێزگاری لە بوونی خۆی کردووەو دژیان بۆتەوەو قوربانی داوە...هەروەها (وەك دەڵێن)*[53] خاوەن چەندان میرنشینی گەورە بووە، هەر لە میرنشینی ئەردەلانەوە تا دەگاتە میرنشینی بابانو بۆتان سەرەڕای ئەوەی لە سەر مافی رەوای خۆی کۆمەڵێك شۆڕشی دژی دوژمن ئەنجام داوە، بەلاّم بە هۆی شکستە یەك لە دوا یەکەکانەوە، کوردی بۆتە نێچیری ژێر دەستی دوژمنو بە هەموو مانایەکەوە داگیر کراوە...

بێگومان خودی ئەو شکستو داگیرکردنە گەورانە لە یادەوەری کوردی ونەستی کوردیدا بۆتە مایەی ترسو نیگەرانیو هەست بە کەمی کردن، پاشان هەر خودی ئەو حاڵەتانە سەرتاپای نەستی سیاسیشی تەنیووە، بۆیە دەبێ بۆ تێگەیشتنو لێخوردبوو نەوەی سروودی (ئەی رەقیب) لە لایەك وەك مێژوو پەردە لە سەر ئەو شکستانە هەڵدەینەوە، لە لایەکی دیکە وەك سیاسەت بە دوای شۆڕشە ناکامەکاندا بچین. چونکە سروودی (ئەی رەقیب) وەك حاڵەتی (نووسەر- تاك)و وەك حاڵەتی (کۆمەڵایەتی-گەلی کورد) لە ناخی شکستەوە هاتۆتە بەرهەم، لە بەرهەندێ بە بڕوای من (دڵدار) بەردەوام هەوڵدەدات (شکستەکان) بە سەرکەوتنەکانی را بردوو[54] پڕبکاتەوە، یان بە شێوەی لاساییکردنەوەی سەرکەوتن، نوێنەرایەتی نەستی گوتارە شکستەکانی کوردی

---

[53] -دەستەواژەی "وەك دەڵێن" لەوێوە دێت کە بە شێوەیەکی بەڵگەئامێزو زانستی ئەو میرنشینانە دراسە نەکراوەن.

[54] – دەشێ مەبەست سەرکەوتنەکانی زمانی دڵدار بێت لە تافی منداڵیدا.

بـ كات، ئەوەش شێوەیەکە، کە لەرێی ئا یدیۆلۆژیاوە، ئی ستغلالکردن و بێنرخکردنی کە لەپوورو تاکی نوو سەر لە ئە ستۆ دەگرێت، دە مەوێت بڵێم بە بڕوای من بە شێکی دیکەی ئیشکالیەتی (ئەی رەقیب) وەك شیعر خۆی لەو ئی ستغلالکردن و بێنرخکرد نەدا هەڵدەگرێتەوە، یان بە مانا یەکی دی کە ئیشکالیی ناوبراو وەك نێودژییەك بە سروودی (ئەی رەقیب) دا درێژ دەبێتەوە، هەر بەهۆی ناودژییەکا نەوەش خودی ئەو نوێنەرایەتیکرد نەی (دڵدار) وەك لە زمانی سروودەکەدا دەردە کەوێت، لە لا یەك (توو ندو تیژی) پێوەندیارە لە لا یەکی دیکە (هەڵچوون) یان بە مانا یەکی دیکە لە رێگای توو ندو تیژییەوە فەزا یەك لە هەڵچوون دێنێتە بەرهەم، لە رێگای ئەو فەزایە شەوە هەوڵدەدات را ستەوخۆ هە ستی کوردی بە سەرکەوتنەکانی دوێ نێ بورووژێنێت، بۆشاییەکانی ئێستای دە قی پێ پڕ دەکا تەوە، بەڵام خودی ئەو پڕکردنەوە یە ئە گەر لە ساتەوەختی (مەدی) نەتەوا یەتی و سەردەمی (دڵدار)، بـ شێ وەك سیا سەت و ئا یدیۆلۆژیا بە سەرکەوتن بنوو سرێت، ئەوە لە ئا ستی داهێنان و وەك کلتوورو دەرکەوتە، هەڵبە تە کەمی دێنێت، وەك چۆن لە ئا ستی ئەمڕۆی کوردی و گۆڕانکاری یەکان جگە لە وە هەم، جگە لە شەڕی کلتوورو سیا سەت (مەبەستم لەسیاسەتی حزبییە) شتێکی دیکە بە دەستەوە نادات، هەموو شەڕە خۆ بەخۆ یەکانی کوردی لە رێگای (ئەی رەقیب)ەوە ئەویدیکە کوردی وەك دوژمن تەماشا دەکات.

کەواتە کە دەڵێم لە ئاستی کوردی بەو مانا یەی، کە هەتا ئێستاش کوردی کەمترین ئەزموونی لە شکستەکان بەدە ست نەهێناوە، وەك چۆن لە سیا سەتدا کەمترین سوودی لە فیکرو کلتووری رە سەنی کوردی نەبینیووە، (ئەگەر چی

رەذ گە لە سەر ئەو ر ستەیە بکەوێ نە ذ ێو ئێ شکالیی م ێژووو ئێ شکالیی رەسانایەتییەوە).

کەواتە (ئەی رەقیب) بە هەموو مانایەکەوە تەعبیر لە هاواری شکستەکانی کوردی دەکات بەرامبەر دوژمن، یان هاواری جەستەی لە خاچدراوی کورد وێنە دە کات، هەر چەندە ئەو هاوارە نابێ تە مە یدانی بیرکرد نەوەو بەر هەمهێنانی بەخۆداچوونەوەی کوردی، بەڵام دەکرێت بە پ یتترین زەوی بێت، کە دەتوانێت لە رێی وروژانی سۆزەوە قەناعەتی دڵ بۆ خۆی کێش بکات، کە لێرە خۆی لە وەهمی سەرکەوتندا دەنوێنێت.

بەمجۆرە باوەڕی کوردی لە رێی وروژا نی سۆزو هەڵچوونی دەروونیی یەوە لە دا یك دەبێت نەك عەقڵ، ئەگەر بۆ مەرجەعی عەقڵی سیاسیشمان بگەڕێینەوە دەبینین لە سەر هەمان وروژا نی سۆز دێتە مە یدان‌و دەبێتە (ئەی رەقیب)ێکی دیکە، هەر لە سەر ئەو بنەمایە کوردایەتی لە دڵەوە قودسیەتێك بە (ئەی رەقیب) رەوا دەبیذ ێت‌و بە دیووە کەی دی کەش بە چە شنی فۆلک لۆرو هە ستی (رەسانەتی) خۆی دەدۆزێتەوە. یان بە مانا یەکی دیکە (ئەی رەقیب) بەردەوام بۆ کوردی خرۆ شان‌و وەه می سەرکەوتنی پێ یە، بۆ یە هەموو دوو بارە کردنەوە یەکی (ئەی رەقیب) لە رووی دەروونی یەوە، لە رووی د ڵەوە دوو بارە نوا ندنی چالاکییە سیا سییەکان‌و هەڵگیرسانی مە شخەڵی سەرکەوتنەو چێژو نەشوەو خۆشی رەنگ دەکات.

ل ێرەدا دەب ینین نە ستی تێک شکاوی کوردی لە رێ گای (ئەی رەق یب)ەوە دەبێتە رەمزی کوردو کوردا یەتی، بەڵام پێویستە بزانین کە دە ستبردن بۆ ئەو رەمزەو کردنەوەی بە خوێندنەوەیەکی بەرهەمهێن هەرگیز نابێتە هۆی لەکەدار

کرد نی هه ستی کوردا یەتی، به قەد ئەوەی لێخوردبوونەوه یه له دەق و پەردە هەڵدانەوەیه له سەر نامەڵبەندێتی دەق له دەرەوەی مەڵبەندەوە.

(دڵدار) له بیستی شوباتی ١٩١٨ له شارۆچکەی کۆیه له دایکبووه هەر لەم ساڵەش عوسمانیەکان دە شکێن و ئینگلیز دە ست بە سەر ئەو ناو چەیەدا دە گرن، بەهۆی قبووڵ نەکردن حوکمی ئینگلیز یەکێك لەو بنەماڵا نەی که پەراگەندە دەبن بنەماڵەی (دڵدار)ە له کۆیەوه بۆ رانیه، پاشان بۆ هەولێر[٥٥].

(دڵدار) له تەمەنی چوار ساڵیدا به نەخۆشییەکی زۆر گران ساڵێك دەکەوێتە ن ێو جێ گا، کات ێك چاکیش دەبێ تەوە (لاڵ) دەب ێت، له دوا جار که ز مانی کراوەتەوه به لاڵەپەتی قسه دەکات و تا دوا ژیانی ئەو زمان گرانییەی هەر ماوە، که چی پێش ئەو نەخۆشییه زۆر فه سیح و قسەزان بووه، دوا جار خودی ئەو لاڵەپەتیه لای (د ڵدار) دەبێ ته هۆی وروژا نی حا ڵەتێکی دەروو نی، چونکه نەیتوانیووه به باشی بدوێت، ئیتر بۆ پارێزگاریکردن له خودی خۆی هەمیشه کۆمەڵێك ئارەزووی تایبەتی خۆی پشتگوێ خستووه، ئەو حاڵەتەش له قۆناغی کوللیەدا، وا له (دڵدار) دەکات، که وەك (مەسعود محەمەد) دەگێرێتەوەو دەڵێت: به تەواوی هیچ کاتێك کەموکورییەکانی خۆی به کەس نەگوتووه هەمیشه خۆی زەبت کردووە،[٥٦] لێرەدا دە توانین بڵێین ئەو زەبتکرد نه لای (د ڵدار) دە شێ وەك

---

[٥٥] . بڕوانە:عەبدولخالق عەللادین، دڵدار شاعیری شۆڕشگێری کورد-ه.س.پ.ل١٣/١٤.

[٥٦] . - هەروەها دەڵێت:-د ڵدار پەردە یەکی تەمو مژی به دەورەوه بوو نەیدەهێشت هێندەی مرۆڤی ئاسایی بۆ بینەر ئا شکراو و خۆش خوێن بێ. چەندێکی لەگە ڵدا ژیابێتم و وتوێژم لەگەڵدا کردبێت و له یەکدی نزیك کەوتبینەوه زانیوەتم ئه مەی دەیبیسنم و دەیبینم هەموو (دڵدار) نییه: پشکێکی حەقیقەتی لێوه دەردەکەوت که هەرگیز بایی لێشارەزابوونی تەواوی

حاڵەتە دەروونییەکە بە چەپاندن لە (بەرزە مەنەوە-انا اعلی)) بۆ (من ا نا) تەماشا بکەین، لەبەر هەندێ (من)ی (دڵدار) بۆ راگرتنی (بەرزە من) هەمیشە رەفزی ئارەزووەکانی خۆی دەکات، تا لەگەڵ (بەرزە من)دا نەکەوێتە ململانێ.

بەمجۆرە بەرە بەرە چەپاندنی بەردەوام هێزێکی گەورەی (من)ی (دڵدار) خەسار دەکات، دەشێ قسەکردنی (دڵدار) بە شێوەی ((کۆ)) تەماهیبوونی بە (نەتەوە) هەرگیز بەڵگەیەکی لاواز نەبێت، ئەوەش ئەوە دەسەلمێنێ، کە (من)ی (دڵدار) تووشی لاوازی بێت، وەك چۆن لە زۆر هەڵوێستی ترسناکدا تووشی راکردن بووە، یان بەهۆی تەحوکمکردنەوە هەوڵیداوە پارێزگاری لەخۆی بکات، بۆ یە دەبینین لە هەموو ژیا ندا وێ ستوویەتی بە (نەکراوە)یی بمێنێ تەوە. هەروەها لە هەندێك باریشدا دووچاری هەڵچوونی دەروونی هاتووەو بە توندی هێر شی بردووە، ئەو هێر شبردنەش لە پەر چەکردارەکانی بەرام بەر بە ئەویدیکەی جیاواز، بەرامبەر بە خوا بە ئایین (نایپرمێنێ دانەیی/دا نەری-دینمانە ئاینمان) زۆر بەجوانی بەرجەستە دەبێت.

لە هەردوو باریشدا (من)ی (دڵدار) هێزێکی گەورەی خۆی لە بار بردووە، خودی ئەو لە باربردنەش بۆتە هۆی ئەوەی کە (من)ی (دڵدار) زێتر بەرەو لاوازی بچێو هەر بە هۆی ئەو لاوازیە شەوە دوا جار دوو چاری دڵەراوکێی (القلق) ببێت.

بەمجۆرە هەموو گیرانێکی زمان لەلای (دڵدار) حاڵەتە گەورەکەی (لاڵ)ی بە بیر هێناوەتەوە خودی ئەو (لاڵەپەتی)یەش بۆتە ترسێکی هەمیشەیی و بەبالأی (دڵدار)دا بڕاوە.

نەدەکرد. هـ.س.پ/ بۆ زێتر بەدواداچوون دەقی نووسراوەکەی مامۆستا مەسعود محەمەد لە لاپەڕە ٦٢-٧٢ ، هـ.س.پ. بخوێنەوە.

سەرەتا پرۆ سەی نوو سین لە سروودی (ئەی رەقیب) بە دەنگی (ئە) لە و شەی (ئەی) دە ستپێدەکات، تا لە دوو توێی ((کۆ))دا (من)ی لاوازی خۆی بخا تە چوار چێوەکەوە، یان بە هۆی ئەو تەماهیبوو نە وجود ێك بە (من)ی ونبووی خۆی ببەخ شێت، هەروەها وی ستوویەتی لە مەڵبە ندێتی دە قدا بە (کۆ مەڵێك) نی شانە، سەرکەوتنی کوردی، کە لە دەرەوەی مەڵبە ندێتی دەق دەکاتە سەرکەوتنی (زمان–لسان)ی (دڵدار)یش، پێناسە بکات، کە بێگومان لە ناوەوە هەم دەلالەت لە بێهێزی کوردیو هەم بێهێزی (دڵدار) دەکات.

گو تمان (د ڵدار)، ئە گەری ما نەوەی سەلامەتی ز مانی خۆی بە ئە گەری ما نەوەی قەومی کورد دەبە ستێتەوە، بۆ دڵن یابوونیش لە د ێری (٢)دا بە دەستەواژەی (ناپرمێنێ)[٥٧] مانەوە کە تۆکمەتر نیشان دەدات. کەوا تە ئەگەر لە مەڵبە ندێتی دەق دە ستەواژەی ناوبراو، ما نەوەی کوردی بێت، ئەوە لەو د یو مەڵبە ندی دەق بێ دوود ڵی تەئکید لە سەر ما نەوەی ز مانی خۆی دە کات، بۆ ئەوەش رابردووی دوور (میرنشین–منداڵی) دەکاتە نیشانە، جا ئەگەر جە ستەی کوردی بە (تۆپی زە مان) نەڕمێت[٥٨] ئەوە هاوتەباکە شی کە زمانی (د ڵدار)ە بە هیچ نەخۆشییەکی کوشندە لە ناو ناچێت.

---

[٥٧] . بڕوانە ئەی رەقیب.

[٥٨] –(دە بێ خوێنەر بزانێت، کە (دا نەیی تۆپی زە مان) (دا نەری تۆپی زە مان) هەردووکیان بەکار د ێت، بەڵام لەو سەر چاوەیەی کە من پ شتم پێبە ستووە بە (دا نەیی تۆپی زە مان) هاتووە، هەر چەندە بەلای من هیچ لە مە سەلەکە ناگۆڕ ێت، ئەگەر چی حا ڵەتی دووەم لە بیروباوەڕ (دڵدار)و مەبەستی سروودەکە نزیکترە، چونکە (دا نەری تۆپی زە مان) وەك ئا ماژە کردن بە خوا (دینمانە–ئایینما نە نیشتیمان) پشترا ستتر دەکا تەوە، بە پێچەوانە شەوە هەر راستە).

وەك بەدیار کەوت لە تەواوی سروودی (ئەی رەقیب)، را بردوو، بە هەردوو ماناکەی (کورد/دڵدار) دەرکەوتنێکی گەورە بە خۆوە دەبینێت‌و نیشانەیەك لە دوو توێی خۆ یدا مەی سەر دە کات، خودی ئەو نیشانەیەش خۆی تەنها لە مەدلولی سەرکەوتنی (کورد/د ڵدار) دەبینێ تەوە، یان حەقی قەتێك لە خۆ یدا بەرجە ستە دە کات، خودی ئەو حەقیقە تەش تا کە مانا یەك دەبەخ شێت، یان هەموو هێزی خۆی لە تاکە مانایەکدا کورت دەکاتەوە، بەوەش شاعیر دە یەوێت بالأدە ستییەك لە دەرەوەی گوما نەوە بە (کورد/د ڵدار) بدات، بۆ یە هەمان مەبە ست‌و ئاماژە کانی دوێ نێ بۆ ئێ ستا دەخواز ێت‌و ئێ ستای پێ روون دەکاتەوە، یان بە جۆرێکی دیکە (ئێستا)ی پێ سیخناخ دەکات‌و هەوڵدەدات بە هەمان حەقیقەتی دوێنێ، کۆنترۆڵی ئەمڕۆ بکات.

بەمجۆرەش را بردوو وەك کار کەرێکی چالاك‌و بە توا نا دە بزوێ، ئالأی رە سانایەتی (کورد/د ڵدار) بەرز دەکا تەوە، لە خودی ئەو ئامادەبا شییەی (را بردوو) شاعیر هەو ڵدەدات هە ستی کوردی بوروژێن ێت، وەك چۆن بەدیووەکەی دیکە دەیەوێت وسبەلێکراوەکانی نەستی خۆی بەرجە ستە بکات، هەر ئەوەشە وا لە (دڵدار) دەکات، راستەوخۆ لە دوێنێ ئاگادارمان بکا تەوەو لە دایک بوونی (کوردی) بە هۆی (بەگری/ شۆڕش)و (فە سیحی ز مانی خۆی) بە هۆی (ئەی رەق یب)ەوە رابگەیەن ێت- بڕوا نە د ێری (٣-٤)[٥٩] بەو واتا یەش دەیسەلمێنێ کە خودی ئەو شۆڕشە، ئەگەر لە لا یەك شۆڕشی لە دایکبوونی کوردی ب ێت‌و رەنگی (سوور) گەواهی لە دایک بوونی ب ێت، لە لا یەکی دیکە

[٥٩] . بڕوانە ئەی رەقیب/ه.س.پ.

شۆڕ شی لەدایکبوونی ز مان فە سیحی (د ڵدار)ەو، سروودی (ئەی رەق یب) گەواهی مانەوەی زمانە فەسیحەکەی پێیە.

بەمجۆرە (کوردی/د ڵدار) ژیان بەخۆ رەوا دەبینن، بە ێسپاتکردنی تەواوی ئەو ژیا نەو پەرەپێدا نەکانی دەکرێت ئا ماژە بە د ێری (٥) بدەین، کە لەو ێدا را ستەوخۆ بۆ ئیمپرا تۆریی (م یدی) دەگەڕێ تەوە، کە وەك دە ڵێن بە کۆنترین ئیمپرا تۆریی کوردان دەدرێ تە قە ڵەم. هەر لە سەدەی هە شتەمەوە تا سەدەی نۆیەم پێش زا یین فەرمانڕەوایی وڵاتیان بە دە ستەوە بووە. رەنگە لە لا یەکی دیکە ئەو ئاماژەکرد نە لە ناوەوەی شاعیرو دەرەوەی مەڵبە ندێتی دەق ئا ماژە بێت بە ز مان فە سیحیو ق سەزانی خودی (د ڵدار) بەر لە توو شبوونی بە نەخۆشییەکەیەوە.

کەوا تە لە حا ڵەتی پرۆ سەی نوو سین (کە ئێ مە پێمانووا یە حا ڵەتێکی ناسروشتییەو بەشێکی زۆری نائا گایی کاری تێدا دە کات) کاتێك (د ڵدار) لەو پرۆ سەیە بە نائاگاییدا شۆڕ دەبێتەوە، دوو چاری جۆرێك لە شکستو ترس دەبێت، بۆ بەزاندنی ئەو شکستو ترسەش وێنە یەك هەڵدە بژێرێت (کە لێرەدا رە مزی کوردیو وێنەی کوردییە) تاکو وەك ئەلتەرناتیڤ لە بری منی لاوازی خۆی بە کاری بهێن ێت. دەمەو ێت ب ڵێم هەموو بە بیر هێنانەوە یەکی نەخۆشییەکە دەبێتە هۆی وروژانی ترسێك، بۆ لابرد نی ئەو ترسەش هەمیشە پەنا بۆ رەمزو وێنەیەك دەبات، کە ترسەکەی پێبرەوێنێتەوە.

ل ێرەدا ئە گەر را ستەوخۆ بۆ د ێری(٧-٨) بگەڕێ نەوە، دەب ینین لە سروودەکەدا جۆر ێك لە نی گەرانیو دوود ڵی هە یە، بە مانا یەکی دی کە زۆر

عەفەوییانە دەمانخاتە نێو پرسیاری (مان–نەمان).[٦٠] بە جۆرێکی دیکە دەکرێ بڵێین بە هۆی حاڵەتە دەروونییەکەیەوە هەمان واتای دێری (١–٢) دوو بارە دەکاتەوە، بەڵام ئەگەر لە دێری (١) بە وشەی (هەرماوە) تەئکیدێکی تەواو لە بوونی کوردی بکات، ئەوە لە دێری (٧) ئەو تەئکید کردنە بە باشی خۆی ناخاتە روو، یان لاواز دەکەوێتەوە، ئەو لاوازییە بە شێکی زۆری بە نائاگایی و نەستی (دڵدار)ەوە دەلکێ، دەمەوێت بڵێم شاعیر بە شێوەیەکی لاواز هەوڵی نەفیکردنی (مردن) دەدات، بیهێزی کیانی کوردیو کیانی زمانی (دڵدار) لە دێری (٧) لەوەدایە کە شاعیر نایەت راستەوخۆ بە یەك لەرەو ریتم، و بە بێ دوودڵی دان بە زمانی (خۆی)و بە (کیانی) کوردی بنێت، وەك چۆن لە دێری (١)دا زۆر بە ئاگاییانەوە دەیخاتە روو، بەڵکو هەوڵدەدات لە میانی پەیوەندی نێوان دەستەواژەو وشەکانی (زیندووە– مردووە، نانەوێ... هتد)و هەروەها لێکنزیکبوونەوەی دەلالەتە هاوواتاکانەوە وشەی دژ بە مەبەست دەرپەڕێنێتە دەرەوەی بوونی (زمان)و بوونی (کوردی) یەوە، و شەی دژ بە مەبەستیش هەڵبەتە وشەی (مردن)ە، یان بە مانایەکی دیکە هەوڵدەدات لە رێگای هێرشی توندوتیژی وشەو دەستەواژەکانی ناڕمێ، زیندووە، زیندووە، نانەوێ .. هتد، ماناو دەلالەتەکانی وشەی (مردن) کاڵ بکاتەوە، بڕوانە دێری (٧–٨). بەڵام دەپرسین کام دەرەوە، دەرەوەی کیانی کوردی، یان دەرەوەی زمان–لسان–ی دڵدار؟

هەڵبەتە ئەو پرسیارەش لەوێوە دێت کە وشەی (مردن) وشەیەکە بەردەوام پرسیار دەوروژێنێت، هەروەها وروژاندنی پرسیار لە وشەی مردندا تەنها بە

---

[٦٠] . بڕوانە ئەی رەقیب/ ه.س.پ.

رابردووەوە بەند نیەیە. بە مانا یەکی دیکە پرسیاری وشەی مردن پرسیارێکی ئەبەدیو ئەزەلییە، لە زەمەنو کاتێکی دیاریکراو گیر ناخوات، کەوا تە لێرەدا پرسیاری مردن پرسیارێکی ئێستاییە، بۆ را بردوو هیچ جێکەوتە یەکی نابێت، ئەگەر لەو رووەوە تەماشای بوونی کوردی بکەین دەبینین بە قەد ئەوەی بوونی بە ساتەوەختی دەر کەوتنی ئێ ستای (ئەی رەقیب)ەوە بە ندە، ئەوە ندە بە را بردووەوە بە ند نیە یە، یان بە جێکەو تە مێژووییەکا نەوە نا لکێ، وەك چۆن دەتوانین بڵێین (ئەی رەقیب) بە قەد ئەوەی هەڵگری زیندوویێتی زمانی-لسان-(دڵدار)ە، بەو مانا یەی کە لەگەڵ (زمان-لسان) باوی نەتەوەو کۆمەڵ تەماهی خۆی دەنوێنێ، ئەوەندە هەڵگری زیندوویێتی ئالآی کوردی نییە، هەڵبەتە لەگەڵ ئەویدیکەی ناکوردیش جیا دەکەوێتەوە، مەبەستمە بڵێم ئەگەر تێڕوانینی (دڵدار) تێڕوانینی باوی ((کۆ))بێت، ئەوە تێڕوانینی کوردی بۆ نا سیونالیزم تێڕوانینێکی گشتگیرەو نەیتوانیووە تایبەتمەندییەکانی کوردی لەخۆ بگرێت.

ئەو خا ڵە ناوبراوەش دە شێ وەك خاڵێکی سەرەکی لە جیاکرد نەوەی خوێنەری یەکەمو چوارەم/پێنجەم بە فریامان بگات.

بۆیە شاعیر هەوڵدەدات بە دێری (١١،١٢)و بە ئامادەبا شی (گیانبەخشینی لاوانی کورد)و (زمانی-ئەی رەقیب) بەرپەرچی تێڕوانینی گشتگیرو پرسیاری مردن بدا تەوە، وەك چۆن بەر هەمهێنانی (ئەی رەقیب)و بە رەنگی سووریش در ێژە بە ئامادەبا شییەکان دەدات، بەڵام بێگو مان هیچ یەك لەوا نە ناتوانن جیاوازییەکانو درێژبوونەوەی جیاوازییەکان، بۆ ئەمڕۆ خەفە بکەن.

کەواتە لەگەڵ جیاوازییەکاندا تا دێت پرسیارەکان چڕتر دەبنو دوا جار بە ناچاری (دڵدار) لە دێری (١٣،١٤) ئەرکەکە دەخاتە سەر شانی خۆی (نەك وەك تاك، بەڵکو وەك لاو/لاوی کورد) تاکو لەوێدا درێژە بە هەمان خوێنو قەبارەو

توا نای را بردووی (ز مان–ل سان)و (ک یانی کوردی) بدا تەوەو پانتای یەکانی ئێستای ژیانی پێبڕازێنێتەوە.

گو تمان لە د ێری (١١،١٢) ئامادەبا شی لە گیانبەخ شیندا هە یە، لە د ێری (١٣،١٤) هەڵدە سێت تا وەك د ێری (٣،٤) مە یدان بڕازێنێتەوە. بەڵام پرسیاری ئێمە ئەوەیە ئایا هەڵسان لە میانی وشەی نووسراو دەتوانێت بێتە مەیدانی خۆ نمایشکردن؟ دەتوانێت سنوری زمان – (دەق) ببەزێنێت بە کردە پرۆسیسەی (بوون) بکات، تا بۆ دوا جار مردن رەتبکا تەوە؟ یان ئا یا ئەو پر سیارە بە نەکراوەیی دەمێنێتەوەو بە دەوری خۆیدا خولدەخوات؟

ئایا ئەو ئامادەبا شیو هەڵسانە لە تویێ وشەی نووسراودا تا ئەو سنورە دەڕوات، کە بە خوێن– بە ئەی رەقیب، تاجی ژیانو تاجی جیاوازی یەکان بنەخشێنێت، یان هەر وەك خەونی پەڕگیرانەی شاعیر دەمێنێتەوە؟

هەموو ئەو پرسیارانەی ئێمە پەیوە ندی بە نامەڵبە ندێتی دە قەوە دە کەنو لەوێشەوە هەوڵدەدەن بۆ نە ستی شاعیر بگەڕێینەوەو بپرسین ئا یا بە وشەی نووسراوی مەبەستدارەوە شاعیر دەتوانێت (لاڵەپە تەیی) خۆی بسڕێتەوە، یان لە نەبوونی ک یانی کوردی یەوە ئالأی کوردی بەرز بکا تەوە؟ لە لا یەکی دیکە شاعیر چۆن بە پەرگیری ناسیونالی ستانە دە توانێ فەزا یەك بۆ قبووڵکردنی ئەویدی کە برەخ سێنێت، پانتای یەك بۆ خەیاڵو بیرکرد نەوەی ئەویدی کە بسازێنێت؟

کەواتە هەر لەو بنەڕەتدا نیگەرانیە گەورەکە لە مەڵبەندو نامەڵبەندی دەق بە هۆی پر سیاری (مردن لاڵەپە تەیی)و (ج یاوازی– پەڕگیری)و (ق بووڵکردن)و (قبووڵنەکردن)ەوە دروست دەبێتو هەر لەوێشەوە رەهەندی جەستەی (دڵدار)و رەهەندی (کیانی کوردی) دووچاری جۆرێك لە ونبوونو وێڵبوون دەکات.

هەروەها ئەگەر زێتر جەخت بکەین و جەستەی کوردی زێتر روون بکەینەوە دەکرێت بپرسین ئا یا لە ساتەوەختی ئێستای سروودی ئەی رەقیب، خاوەن ئالأیین و ئالأکەشمان نانەوێت، خاوەن کیانین و کیانەکەشمان نارمێت؟!.

هەڵبەتە ئەو پرسیارە بە نیسبەت خودی شاعیرەوە بە هۆی تەماهی بوون لەگەڵ ((کۆ)) ئەگەر بە جۆرێك لە جۆرەکان لە نووسیندا هێز بنوێنێت، ئەو هێزە لە سروودی (ئەی رەقیب)ەوە حەقیقەتێك بە (دلدار) ببەخشێت، وەك لەم نووسینەدا دیارە بەبڕوای من ئەو حەقیقەتە لە مەسەلە ئیبداعیەکەوە سەرچاوە ناگرێت، وەك چۆن پەیوەندی بە مەسەلەکانی ئازادییەوە نییە، بە قەد ئەوەی پەیوەندی بەو ماناو مەبەستو دەلالەتە پەرگیرانە دایە، کە کوردی وەك نەتەوەو کۆمەڵگا وەك ((کۆ))خستوویەتە پاڵ سروودەکەوە.

کەوا تە ئەو حەقیقە تە، حەقیقەتی ئیبداعی نی یە، بەڵکو لە دە سەلأتی ((کۆ))هە ڵدەقووڵێ و لەوێ شەوە نە شئەیەك بە دە سەلأتی جە ستەی ون بووی (د ڵدار) دەبەخ شێت، دە شێ بڵێین تا رادە یەکی زۆر ئەو نە شئەیە بوونی (دڵدار)ی لە نەبوونەوە تا ئێستای (ئەی رەقیب) درێژ کردۆتەوە، دە مەوێت بڵێم تەماهیبوونی (دڵدار) لەگەڵ ((کۆ)) لە جەستەی (ئەی رەقیب) لەلا یەك نەبوونی دە سەلأتی تاکا نەی (د ڵدار) دە سەلمێنێت، لە لا یەکی دی کە دە شێ بێدەنگی (دڵدار) لە جەستەی (ئەی رەقیب) تەعبیر لە جوانی (د ڵدار) و سبەلێکراوەکانی نێو زمانی هەڵچوونئامێزی (ئەی رەقیب) بکات.

بەلأم ئەو مە سەلەیە بە نیسبەت بوونی (کوردی) رەنگە دوو چاری ئیشکالمان بکا تەوە، ئیشکالەکەش ئەوە یە چۆن دە توانین بە هەمان ئا ماژەو نیشانەی سەردەمی میرنشینەکان نە شئە بە جە ستەی کوردی بدەین و بڕیاری بەیانی لە سەر بنەخشێینین.

کەواتە دەسەڵاتی سروود لە ساتەوەختی ئێستادا جگە لە یۆتۆپیا شتێکی دیکە نییە، خودی ئەو یۆتۆپیایەش تەنها جەستەی ونبووی ((دڵدار)) تیایە باڵا دەستە، جەستەی ونبووی (دڵدار)یش بە کەشفکردنی خوێنەری چوارەم بە شێوەیەکی کاتی و خوێنەری پێنجەم بە شێوەیەکی بەردەوامەوە بەندە[٦١].

بەڵام بۆ کوردی ئەو مەسەلەیە تا رادەیەکی زۆر یۆتۆپیا یەکی روخێنەرە، هەر لە سەر ئەو بنەمایەش دەڵێین (ئەی رەقیب) بۆ ئێستای کوردی جگە لە مەستبوونێکی سیاسیانەی نەتەوەپەرست–فۆلکلۆریانەی ئەفسانەئامێز[٦٢]، نەبێت شتێکی دیکە نییە.

لە لایەکی دیکەوە ئەگەر سەیر بکەین دەبینین لە سروودی (ئەی رەقیب) داهاتووی کوردی بە هەموو مانایەکەوە و نەو ئاسۆ لێڵە، دەشێ بەشێکی ئەو دیار نەبوونە بۆ خودی بێدەنگی سپێتی لاپەڕە بگەڕێتەوە، بەڵام بەشێکی بە کوردی و کردەی ئیبداعی کوردییەوە بەندە، بەو مانایەش ئەو ئامادەباشییەی کە شاعیر ئاماژەی بۆ دەکات دەبێتە ئامادەباشییەکی وەهمی، چونکە کردەی لەگەڵدا نییە، یان بە مانایەکی دیکە سەرچاوەکەی لە دڵەوەیە نەک عەقڵ (وەک روو نمانکردەوە)، بۆیە سروودی (ئەی رەقیب) بە هۆی وروژانی هەستو سۆزەوە توانیوو یەتی هەڵچوونی کوردی وەک ((کۆ)) لە خۆ بگرێت، بەڵام لە بیر مان نەچێت هەمیشە هەڵچوون و سۆزی دەروونی لە بەرامبەر عەقڵ سەرەرۆیانەو بێ بنەما دەکەوێتەوە.

---

[٦١] – شێوەی کاتی خوێنەری چوارەم بە لێکترازانی خەیاڵ و ئەفسانەوە دەلکێت. بەردەوامبوونی خوێنەری پێنجەمیش لە بێدەنگی و هەبوونی بێدەنگیدایە، کە جاویدانییە.

[٦٢] –ئەفسانە بە مانا بەرفرەوانەکەیەوە دەکەوێتە چوارچێوەی فۆلکلۆرەوە–بڕوانە: الادب الشعبي و العادات و التقاليد الشعبية/ ە.س.ث. ل٣.

له لایەکی دیکە بەشێك لە دیارنەبوونی داهاتوو، لە نامەڵبەندێتی دەقدا بۆ خودی (دڵدار) دەگەڕێتەوە، واتە بە (من)ی وێڵبووی (دڵدار)ەوە پەیوەستەو دەکەوێتە ژێر هەژموونی (بەرزە من)ەوە، هەر لەوێشەوە جۆرێك لە نەگوتن و چەپاندن دروست دەبێت، هەر لەو چەپاندن و نەگوتنەوە (دڵدار) دوو چاری نیگەرانی دەبێت، بە دیووەکەی دیکەش دەشێ نیگەرانی (دڵدار) پەیوەندی بە توانەوەی (دڵدار) لە نێو مانا پەرگیرەکانی ((کۆ))و بەوزبوونی دەسەڵاتەوە هەبێت، خودی ئەو نیگەرانییەش وای لێکردووە کە هەرگیز بە روونی داهاتوو نەبینێت، یان بە مانا یەکی دیکە کە لە غیابی خوێنەری پێدچەم کە ئێمە وا ناوزەد مان کرد، هەمیشە خۆی بخواتەوە، یان بە هەڵچوونەوە لە مەیانی نوو سیندا پارێزگاری لە و سبەلێکراوەکانی خۆی و سپێتی لا پەڕەو جوانی بێدەنگی بکات.

سەرەڕای ئەوەش دووبارەکردنەوەی دێری (٧،٨) لە کۆتای سروودەکە بە شێوەیەکی روونتر دوود ڵی و نیگەرانی (دڵدار) لە لا یەك و نیگەرانی بوونی کوردی لە لایەکی دیکە دەچەسپێنێ، هەر لەو دەرئەنجامەش دەشێ بڵێین تاکو ئێستا نەستی سیاسی کوردی لەو نیگەرانیدیە رزگاری نەبووە، وەك دەشزانین ئەو نیگەرانییە ناکەوێتە دووتوێی نیگەرانی ئیبداعییەوە، بە قەد ئەوەی ترسە لە رەشبوونەوەی (من)ی کوردی، بە دیووەکەی دیکە لای (دڵدار) ترسە لە لەدەستدانی بەهرەی نووسین، هەر لەوێشەوە هەستی کوردی بوونی خۆی بە وەهمی (ئەی رەقیب) بە زیندووی رادەگرێت، وەك چۆن بە شێوەو رەنگی جیا جیاش خودی ئەو وەهمە دابەش دەکات، وەك گوتمان هەموو ئەو شێوە جیا جیایانەش لە سەر وروژانی سۆزی دەروونی کوردی کار دەکات، ئەگەرچی بە هیچ جۆرێك ئەو وروژانە نابێتە بنەمایەك بۆ عەقڵی کوردی و عەقڵی سیاسی

کوردی، به هیچ شێوەیەك ناتواذ ێت له م یانی سۆزەوه خۆی به جیهان بناسێنێت، بەلاّم وەك بۆمان دەرکەوت خوێنەری پێنجەم بۆ (دلّدار) بنەمایەك بۆ خوێندنەوەیەکی دیکەی جیاواز دەخاتەوە.

باسی دووەم

ئەی رەقیب لە نێوان دەنگو دەنگدانەوە

دەشێ بە شێوەیەك لە شێوەکان بڵێین تەواوی گوزارەکانی سروودی (ئەی رەقیب) لە هەستی ناسیونالیدا خۆی دەنوێنێ و لەوێشەوە خوێنەری یەکەمتان بە بیر دەخەمەوە، هەروەها ئێمە لەو خوێندنەوەیەدا ئەو هەستە لە گوزارەی (کورد-میدیا-کەیخوسرەوو ئالاّ-زمان=هەستی ناسیونالی)و (جوانی- سپێتی لاپەڕە=نەست) بەرجەستە دەکەین، یان بە مانا یەکی دیکە جەخت لە سەر دەنگو دەرئەنجامی دەنگیش لە توێی دەنگدانەوەدا دەگرین، لەوێشەوە پەنجە دەخەینە سەر بێدەنگیو بەیەکەوە لکانی (دەنگ/نەتەوە)و (دەنگدانەوە/زمان)و (بێدەنگی/جوانی) لەتوێی گوزارەو بڕگەکانەوە بە (ئالاّ)وە پەیوەستیان دەکەینو لە (بێدەنگی/جوانی)یشەوە ئاماژەکانمان بۆ خوێنەری پێنجەم دەگوازینەوە.

لە سەرەتا بەر لەوەی بچمە نێو ئەو خوێندنەوەیەوە، دەمەوێت بە خوێنەران رابگەیەنم، کە هەوڵدەدەم لەم بەدوادا چوونەمدا، ئەو خالاّنەی خوارەوە روون بکەمەوە:

یه کەم:- هەو ڵدەدەم جه ستەی (ئەی رەقی یب) به (ده نگو دەنگدا نەوە) پەیوه ست ب کەم، لەوێ شەوه (ده نگ) بەرەو (نەتەوە/کەیخو سرەو) ب بەم، (نیشتیمان/میدیا) به (جوگرافیا/کوردستان) یەکسان بکەم.

بەڵام دەنگدا نەوه به (ز مان/ریتم)و (هه ستی نا سیونالی/رۆحی نه تەوە) پەیوەست دەکەم، لەوێشەوه به (ئالاّ/بەرگری) دەیبەستمەوە.

دووەم:- دەمەوێت له خودی (دڵدار) ی شاعیریشەوه وەك تاك، چەمکی (بێدەنگی) له خەیاڵو بیرکردنەوەی خوێنەر بەرەو (سپێتی/بۆشایی) (چەپێنراو/نەست) بکەمەوە، دواجار له (جوانی/ئالاّ) دا بەرجەستەیان بکەم.

کەواته ئەگەر سروودی (ئەی رەقیب) به رووه دیارەکەی تەعبیر له جەستەی نەتەوه بکات، جەستەی نەتەوه خۆی له دەنگدا بنوێنێت. ئەوه دەنگدانەوه خۆی له (زمان/ریتم)ی سروودەکەدا هەڵدەگرێتەوەو هەستی ناسیونالیستی لەخۆدا هەڵگرتووه. دواجار جەستەی نەتەوەو هەستی نەتەوه له (ئالاّ)دا بەرجەسته دەبێت.

بەڵام (ئەی رەقیب) به ڕووه نادیارەکەی لەنێوان دوو گوزارەو دوو بڕگەی دەنگیدا، بێدەنگی یان (سپێتی/بۆشایی) ڕەنگ دەکات. (سپێتی/بۆشایی) به شێوەیەکی ئاسۆیی له سروودی (ئەی رەقیب) به (نەست/چەپێنراو)ەوه دەلکێ، دواجاریش هەوڵدەدەم ئەو بێدەنگییەی (دڵدار) به (ئالاّ/جوانی) ببەستمەوە، بەڵام ئەگەر نەتەوه له ڕێگای شۆڕش- بەرگریکردنەوه (ئالاّ) بەرز بکاتەوە، ئەوه (دڵدار) له ڕێگای جوانی بێدەنگی سروودی (ئەی رەقیب)ەوه (ئالاّ)ی خۆی هەڵدەکات.

واته ئالاّی نەتەوه به شۆڕشو بەرگریکردنەوه پەیوەستەو قودسییەتی (ئەی رەقیب)، بەو مانایەی که هەڵگری هەستی ناسیونالییه، درێژی دەکا تەوە. بەڵام ئالاّی خودی (دڵدار) وەك تاك به بێدەنگییەوه بەندەو جوانی، بەو مانا یەی که تەعبیر له سپێتی دەکات درێژەی پێدەدات.

(جان کۆهین) دەڵێت: دەبێ هەموو بەیتە شیعرێ پەیڕەوی وەستان بکات، جا چ درێژ بێت یان کورت، ئاسۆیی بێت یا بەرز بێتەوە[٦٣].

لێرەدا مەبەستم نییە، جۆرێك لە قودسییەت بەو گوتەیە ببەخشم و پێموابێت ئیتر گوتەیەکە قابیلی لێکدانەوەی جیاوازو راڤەکردنی جیاواز نەبێت، بەڵام ئەوەی لەو گوتەیەدا دەمەوێت بیخوازم چەمکی ((وەستان))ە، بە مانا یەکی دیکە هەوڵدەدەم لە رێگای چەمکی ((وەستان))، چەمکی بێدەنگی و سپێتی لاپەڕە زێتر روون بکەمەوە.

لە لایەکی دیکە بەر لەوەی قسە لەو گوتەیەی (کوهین) بکەم، دەمەوێت لە تەواوی وزەکانی ئەو نووسینەدا جەخت لەوە بکەمەوە، کە سروودی (ئەی رەقیب) لەلا یەك ئاوێنەی بەرگری کوردییە، لەلا یەکی دیکە ئاوێنەی بەرگریی خودی (دلدار)ە.

بەڵام ئەگەر بەرگریی منی کوردی لە دەنگ و دەنگدا نەوەی زمانی حەماسییەوە سەرچاوە بگرێ، ئەوە بەرگریی منی (دلدار) لە نەست و سپێتی لاپەڕەدا خۆی دەنوێنێ، هەر لەوێشەوە بەبێدەگی (دلدار)ەوە پەیوەست دەبێت.

کەواتە لەتوێی مەدلولاتی سروودەکەدا ئەگەر دەنگی (نەتەوەی کورد) لە رەمزی (میدیا-کەیخوسرەو)دا خۆی بنوێنێت، ئەوە دەنگدا نەوە تەعبیر لە زیندوویێتی هەستی ئەو نەتەوەیە دەکات، کەواتە ئەوە زیندوویێتی کوردییە هەر لە سەردەمی بەرگریی و شۆڕشەوە (ئەی رەقیب) بەرەو ئێستا درێژی دەکاتەوە.

بەڵام دەشێ بڵێین ئەگەر زیندوویێتی (دلدار) پەیوەندی بە سروودی (ئەی رەقیب)ەوە هەبێت، ئەوە لە نەستی (دلدار) و گومانی خوێنەری پێند جەم

---

٦٣ . بڕوانە: جان کوهین، بنیة اللغة الشعریة، ترجمة: محمد الولي ومحمد العمري، المغرب ١٩٨٦ل٥٨.

بەرجە ستە دەبـ ێت، گو مانو نە ستی (د ڵدار) دەکەوێ تە م یانی بـ ێدەنگیو بۆ شاییەکانو سپێتیی لا پەڕەوە، یان بە مانا یەکی دیـ کە وەك (کۆهێن) بە ((وەستان)) ناوزەدی دەکات، جا چ چەمکی وەستان تەعبیر لە وە ستانی نێوان دوو بڕگەو دوو گوزارە بکات، یان پەیوەندی بە سپێتی لاپەڕەوە، سپێتی نێوان دوو بڕگەو دوو گوزارە هەبێت. بۆ نموو نە ئە گەر تەما شای گوزارەی (مردنو زیـ ندوویێتی)، (نایرمێ نیو هەرماوە)، (زیـ ندووە–زیـ ندووە)و (جانفیدا نە–جانفیدانە–جانفیدان) بکەین، هەست بەجۆرێك لە بۆشایی/سپێتی دەکەین، ئەو (بۆشایی/ سپێتی)یانە لە بـ ێدەنگی هەڵقولاون، وەك گو تمان گو مان پەخش دەکەن، دە شێ روو یەك لە رووە کانی گو مان لە بێدە سەڵاتی منی زمانی (ئەی رەقیب)ەوە سەرچاوە بگرێت، لە روو یەکی دیـکە لە بێدە سەڵاتی منی نە تەوەی کورد. بڕوانە دێڕی (١، ٢، ٧، ٨، ١٢).

کەوا تە کاتێك (د ڵدار) لە بەرامـبەر (زیـندووبوون) گوزارەی (مردن) دەخا تە ڕوو، د یارە بڕوای پـ تەوی بە زیـ ندوویێتی نیـ یە، هەروەك چۆن دوو بارە کردنەوەی وشە، یان مانای وشە بە وشەیەکی دیـکە، یان جەختکردن لە وشە، ئەگەر چی لەلا یەك بە زۆر ما نا حەزی دە سەڵات ڕە نگ دە کات، بەڵام لەلا یەکی دیکە دڵەڕاوکێ دەنوێنێ، لەنێوان حەزی دەسەڵاتو دڵەڕاوکێ، وەك گو تمان بۆ خودی (د ڵدار) گو مان دەبێ تە هۆی بێدە سەڵاتی. بەڵام بۆ خودی کوردی بێدەسەڵاتییە گومان بەرهەم دینێت.

کاتێك لای منی (د ڵدار) گو مان دەبێ تە هۆی بێدە سەڵاتی بەو مانایە یە کە (د ڵدار) هەمیـ شە وەك شاعیر گو مان لە بێدە سەڵاتی ز مانی نوو سینی خۆی دەکات، بەڵام بە نیسبەت منی (کوردی) لە بەر ئەوەی لە ناوەوە هەڵگری منێکی ئەکتیڤو بە توا ناو دە سەڵاتدار نیـ یە، بۆ یە هەمیـ شە گو مان لە (ئەویدیـ کە) دەکاتو پێیوایە هەمیشە (ئەویدیکە) بۆ رەشکردنەوەو لەناوبردنی خۆی بۆ لە بۆسە ناوە.

له دەرئەنجام دەتوانین بڵێین سروودی (ئەی رەقیب) هەڵگری دوو خەسڵەتە، یەکێکیان بە بەرگری کردنی نەتەوەو هەستی ناسیونالیانەی نەتەوە پەیوەستەو تەعبیر لە واقیعی کوردی دەکات، هەر لەوێشەوە دەشێ قود سییەتی (ئەی رەقیب) بەرجەستە بکەین‌و هەموو ئەوەش ڕووی دیاری سروودەکەی لەخۆدا هەڵگرتووە. ئەویدی کە بە ڕووە نادیارەکە یەو پەیوەستە، بێدەنگی (دڵدار)و سپێتی لا پەڕە دەنوێنێ، تەعبیر لە گومانەکانی نەستی (دڵدار) دەکات، دەکەوێتە ئەودیووی زمانی حەماسییەوە.

خەسڵەتی یەکەم لە سروودی (ئەی رەقیب) زۆر لە دووەم زاڵترە، بۆیە ئەرکی زمان لە سروودی (ئەی رەقیب) خۆی لە گواستنەوەی خەسڵەتی یەکەمدا هەڵدەگرێتەوە، نەك خەسڵەتی دووەم.

لێرە لەو کەشفکردنەدا ئەگەر سروودەکە لە حەماسەتی جەستەی زمانەوە بەرەو ئەو دیو حەماسەتی نەستی (دڵدار) بچێت، یان بە مانایەکی دیکە ئەگەر دەنگ لە سروودی (ئەی رەقیب) لە (کورد زوبانەوە) خۆی بنوێنێ، ئەوە دەنگدانەوە لە (هەستی ناسیونالی)یەوە بەرجەستە دەبێت، لەنێوان دەنگ‌و دەنگدانەوە شاعیر بە ڕووە دیارەکە تەماهی کورد زومان دەبێت، یان لە نێوان رەمزی نەتەوە (میدیا-کەیخوسرەو)و بەرگری هەستی ناسیونالیستانەی شۆڕش‌و ئاڵای کوردی تەماهیبوونی (دڵدار) هەڵدەگرێتەوەو لەوێشەوە قودسیەتی (ئەی رەقیب) دەردەکەوێت.

وەك چۆن بە ڕووە نادیارەکە بێدەنگی، (دڵدار) تەماهی سپێتی لا پەڕە دەکات‌و ئاڵای جوانی لە (نەست/ چەپێنراوەکان)دا کپ کردووە. یان بە مانایەکی دیکە وەك خوێنەری پێنجەم دەیبینێ (دڵدار) ئاڵای جوانی لە گومان هەڵدەکات. بەڵام دەستەواژەی (کوردزبان) ئەگەرچی بە گشتی زمانی (دڵدار)ە،

بەلاّم وەك تاك زمانی دلّدارە بە نەنووسراوەیی و پەیوەندی بە بێدەنگی و سپێتی لاپەڕەوە هەیە.

کەوا تە بە هەردوو ڕووە کە (د لّدار) وەك منی کوردی، وەك منی شاعیر، دەبێ تە هەلّگری ئالاّ، بەلاّم ئالاّ یەك رە مزی کوردایەتی یەو ئەوی دی کە ڕە مزی گومان.

(١)

وەك د یارە هەر لە دە ستپێکی سروودەکەوە بە گوزارەی (کورد زو بان) جەستە پێش زمان دەخات، دەنگ پێش دەنگدا نەوە دە کەوێت، دە شێ خستنە پێشەوەی جەستە ڕێخۆشکەرێك بێ بۆ ئا ماژەکردن بە (جوگرافیا/کورد ستان)، وا تە ئە گەر لە گوزارەی (کورد زو بان)ەوە دە سپێکی خوێند نەوەمان د یاری بـ کەین، دە توانین لە دەرەنجا مدا بەرجە ستەکردنی جە ستەی کوردی لە بەرجەستە کردنی میدیا-میرنشینە کوردییەکا نەوە هەلّگرینەوە، بە دیووە کەی دی کەش بەرجە ستەکردنی کوردی ڕا ستەوخۆ بەرجە ستەکردنی جە ستەی سروودی (ئەی رەقیب) دەگەیەنێت.

بەلاّم ئە گەر دەنگدا نەوەی کوردی لە دەنـ گەوە تەما شا بـ کەین، ئەوە لەو حالّەتەدا زمان دەبێتە دروستکەری هەستی ناسیونالیستی و زیندوویێتی رۆ حی نەتەوە، بە مانایەکی دیکە لەنێوان جە ستەی سروودو جە ستەی کوردی، زمان ڕۆ حی هاوبە شەو هەردوو جە ستە بەیە کەوە دەلکێنـ ێت، ئەو ڕۆ حە ئە گەر بۆ کورد جەوهەری جەستەو زیندوویێتی جەستە بگەیەنێت، ئەوە بۆ سروودەکە لە ڕووی هونەری یەوە ئەو وزە گەورە یەی پێ نی یە، بەلّکو تەنها وەك ئامرازی گەیاندن کار دەکات.

کەوا تە گوزارەی (کوردزو بان) هەر تەنها گوزارە یەکی ئا سایی نییە، بەلّکو جە ستەو ڕۆ حی کوردی هەلّگرتووە، وەك چۆن جە ستەو ڕۆ حی سروودەکەش لەخۆ دەگر ێت، بەنی سبەت یە کەمیان کورد وەك جە ستە ناونی شانە، لایە نە

مادديه كەی نه تەوه وێ نه ده كا، ز مان لايه نه مەعنەوييه كەو ڕۆ حی نه تەوه دەگەيەنێت، بەڵام به نيسبەت دەق (كورد) دەنگی سروودەكەيەو (زمان) تەعبير له دەنگدا نەوه دەكات، لێرەدا كورد به (مەيدياو كەيخوسرەو) يەكسانه، بەڵام ز مان دەلالە تەكانی بزاڤ ـو بەرگریو شۆڕش دەگه يەنێت، لەنێوان (كورد + زوبان)دا ئالاّ دەبێته ڕەمزی شۆڕش، ڕەمزی بزاڤـو بەرگریو سەرهەڵدان، بەڵام لەنێوان (جه ستەی سروودو جه ستەی ز مان) ما نا، كورد بوون دەگه يەنێت، دەلالەتەكانی مانا دەبێته ئالاّ بۆ ئەو كوردبوونه، دواجار ده نگو دەنگدا نەوەی، ماناو دەلالەتەكان خۆيان له تەواوی (ئەی رەقيب)دا هەڵدەگرنەوه، (مەبه ستمان "ئەی رەقيب"ه لەنێو گەلی كورد، وەك شێوەيەك له شێوەكانی يادەوەری).

(٢)

لای (دڵدار) زمان وەك ڕەگەزێكی زيندووی ناسنامەی كوردی له سروودەكه دەردەكەوێت، لەوێشەوه ده نگو دەنگدا نەوه دێته ئاراوه، بەو مانا يه ده نگ، ئەگەرچی لەلا يەك هەڵگری جه ستەی سروودەكەيه، لەلا يەكی دیكه هەڵگری ئاماژەكانی نا سنامەی كوردييه. كەوا ته كورد له جه ستەی سروودا (ما نا– دەنگ) دەگەيەنێتو زمان (دەنگدانەوه– ئالاّ) ڕەنگدەكات.

لەلايەكی ديكه لەنێوان (كورد–زوبان) وەستانێك هەيه، ئەو وەستانه دەشێ تەعبير له بەرگريی خودی (دڵدار) بكات، بەڵام بزاڤو بەرگرييەكی گوماناوی يان وەك گوتمان بزاڤو بەرگرييەك كه دەشێ له بێدەسەلاّتييەوه سەرچاوه بگرێ، ئەو بێدەسەلاّتييه وەك له خوێندنەوەی يەكەم ئاماژەمان بۆ كرد به پرۆسەی نووسينی شيعرەوه بەندمان دەكات.

گوزارەی (كوردزوبان) لەنێوان (ميدياو كەيخوسرەو)و (شۆڕش) له خاڵێكی دياريكراو بەيەكدەگه نەوه، بەڵام له چەندان خاڵ له يەكتر جيادەبنەوه، خاڵی بەيەكگەيا ندنيان ئالاّيه، (ئايين– نيشتمان –ڕابردوو) به جۆرێك له جۆرەكان دەبنه هۆيەك له هۆيەكانی ئەو بەيەكگەياندنه، بڕوانه دێـــڕی (٣، ٤ –٥، ٦).

وا ته ئه گەر (م یدیاو کەیخو سرەو) وەك ڕە مزی نه تەوه (كه ده ڵێم ره مزی نەتەوه مەرج نییه مەبەست له نەتەوەی کورد بێت، دەشێ وەك خوازه تەما شای بکەین) له پێناو نیشتمان خۆی کردبێته قوربانی و ئەو قوربانییەش له ڕەنگی سوور ماناکانی خۆی دیاری بکات، ئەوه بوونی کورد له جەستەی سروودەکەدا به قەد ئەوەی بوونی خۆی له ماناکانی بەرگریدا دەدۆزێتەوە، هێنده (میدیاو کەیخو سرەو) ڕۆڵ ناگێڕن، د یاره مەبە ستمان له یه کەمیان بەردەوامیه ته، به مانا یەکی دی که (م یدیاو کەیخو سرەو) دەکەو نه ڕا بردووەوە، بەڵام بەرگری در ێژەی هه یه، ئه گەر بەرگری تەرجه مەی سروودەکه د کەین ئەوه ز مان دەگەیەنێت، وا ته له بەرامبەر بەرگریکردنی کوردی له بوون، له سروودەکەدا زمان درێژه بەبوون دەدات.

(میدیاو کەیخوسرەو) له سروودەکەدا دەشێ جوگرافیاو نیشتمان بێت، یان به مانایەکی دیکه زەوییەکی به پیت بێت، بۆ دەنگدانەوەی سروودەکه، بۆیه دەتوانین بڵێین مانەوەی (ئەی رەقیب) بەبێ رەمزی (میدیاو کەیخوسرەو) مانەوەیەکی ناتەواوه. وەك چۆن له بەر ئەوەی کوردی ئەمڕۆ وەك ئیبداع وجودی لەقه، بۆیه مانەوەی نەتەوەی کورد بەبێ ڕابردوو، به بێ زمان، بەبێ رۆحی نەتەوەو هەستی ناسیونالی مانەوەیەکی لەرزۆك‌و ناتەواوه. واته له دەرکەوتەی بوونی نەتەوەدا، هەموو مانەوەیەکی جوگرافی بێ ئاڵا ، دواجار وەك مانەوەیەکی بێ ئامانج دەمێنێتەوە، به مانایەکی دیکه له نێوان نیشتیمان‌و ئاڵادا پەیوەندییەکی پتەو هەیه، بەڵام بەشێکی زۆری پتەوی ئەو پەیوەندییه راستەوخۆ له نەبوونی ئیبداعدا دەردەکەوێت، واته ئەوه نەبوونی ئیبداعه ئەو پەیوەندییه تا ئەو سنوره مەزن نیشان دەدات، به دیووەکەی دیکه ئەوه ئیبداعه له دەرکەوتەی بووندا تەواوی سنورەکان تێکدەشکێنێ، ئاڵای تایبەت بەخۆی هەڵدەکات.

بەلاّم وەك لە بەدواداچوونی (ئەی رەقیب)دا دەبینین، کە کورد وەك جەستەو جوگرافیاو نیشتمان بوونی خۆی بە رەمزی ڕابردووەوە بەند دەکات، زمانیش دەبێتە ریتمی ئەو بوونەو ئالاّی ڕۆحی ئەو نیشتمانو جوگرافیایە.

کەوا تە خاڵی هاوبەشی (کورد–زو بان) ئەو خاڵە یە کە لە قور بانیو بەرگریدا یەو خۆی لە رەمزی ڕابردوو درێژدەکا تەوەو لە ئالاّدا بەرجەستە دەبێت، بەلاّم خاڵە جیاوازەکان دەکەونە نێوان گوزارەکانی (زیندوو مردوو) (ناپرمێنیٚ هەرماوە).

ئەگەر گوزارەی (هەرماوە) وەك مانا وەرگرین، دەبینین زێتر وەك هەواڵێك خۆی دەنوێنێ، بە رابردووەوە بەندمان دەکات، بەلاّم (ناپرمێنێ) جۆرێك لە تەئکیدکردنو بەردەوامیەتی لەخۆدا هەڵگرتووە، هەروەها (هەرماوە) بە شێوەیەکی ئاسۆیی ڕێدەکات، بەلاّم (ناپرمێنێ) بە شێوەیەکی ستوونی ئامادەباشی هەیە، بە دیووەکەی دیکەش ئەگەر لە جەستەی سروودەکە سەیری بکەین لەوێ (هەر ماوە) دەبێتە هەڵگری جەستەی کوردی، بەلاّم (ناپرمێنێ) زمانی ئەو جەستەیە درێژدەکاتەوە، بە مانایەکی دیکە (هەر ماوە) دەنگەو (ناپرمێنێ) دەنگدانەوە.

لە لایەکی دی کە لەنێوان (لاو) بە مانای هێزی سەردەمو ((مێدیاو کەیخوسرەو) بە مانای ڕەمزی رابردوو، لەنێوان ئەمڕۆو دوێنێ، لەنێوان ساتەوەختی ماناو کاڵبوونەوەی ماناداخۆیان دەنوێنن، هەروەك چۆن ئەمڕۆو دوێنێ جیاوازیگەلێگ بەڕێوەی دەبات، هێزی (لاو)یش لەمڕۆو دوێنێ دنیایەك جیاوازی دەنوێنێ.

(٣)

کەواتە جەستەی کوردی لەنێوان ئەمڕۆو دوێنێ لەنێوان لاوانی ئەمڕۆ ڕەمزەنەتەوەییەکانی دوێنێ، نەمریی خۆی لە دەنگدانەوەدا هەڵدەگرێتەوە، بەلاّم سروودەکە لەنێوان خودی شاعیرو مانای شیعردا، لەنێوان بۆشاییەکانی

بـ ێدەنگی و نە ستی شاعیردا گو مان دەبێ تە رە مزو ئالآی ز مانی چەپێنراوی (دڵدار)، یان بە مانا یەکی دیکە تەواوی نەستی شاعیرو شیعرییەتی، دەچێتە خزمەت جەستەی کوردی و هەستی نەتەوەییەوە.

لە سروودی (ئەی رەقیب)دا، زمان وەك ئەوەی کە دەکەوێتە بەرچاو هەڵگری هە ستی نەتەوەیـ یە، بەڵام بە شێك لە وذ بوونی خودی شاعیرێتی دە شێ پەیوە ندی نەنوو سینەوەی ز مان (چەپاندنی ز مان)و بە شێکی پەیوە ندی بە تەماهیکردنەوە هەبێت.

هەر لە سەر ئەو بنەما یەش خوێ نەری پێذ جەم بە شی زۆری گوما نەکانی شیعریی بە سپێتی لا پەڕەو بۆ شایی بێدەنگیـ یەوە پەیوە ست دە کات. بەڵام خوێنەری یەکەم بەشێکی زۆری بەرجە ستەبوونی شیعری لە ئالآو دەنگدا نەوە هەڵدەگرێ تەوە، ئەوەش بەو مانا یەی کە سروودی (ئەی رەقـ یب) وەك و ێردی سەر زمانی گەلی کوردو مارشی نەتەوە سەیر دەکات.

بەڵام تەماهیبوونی شاعیر لەوێوە دێت، کە لە پێناو هە ستی نەتەوایەتیـ یەوە هە ستی خۆی دەدا تە دواوە، هەروەك لە پێ ناو ز مانی حەما سیانەوە ز مانی شیعریی و ێران دە کات، دەبـ ێت بزانین کە ئـ شکالیەتی (د ڵدار) بۆ ز مان را ستەوخۆ پەیوە ندی بەوەدا یە، کە لەبری هەموو کورد ئەرکی قـ سە کردن بەخۆی دەسپێرێت، لەبری هەموو کورد رەمزەکانی مێژوو دەنووسێتەوە، لەبری تەواوی دەسەڵات و هێزی کوردی لاوەکان بۆ مەرگ هاندەدا، لەبری هەمووان بیر دەکا تەوەو نەخـ شە دادەڕ ێژێت. بە کورتی (د ڵدار) لە بری ئەوەی شیعر بە خولیا یەکی قوو ڵەوە بنوو سێت، وەك ئەرك هەڵ سوکەوتی لە گەڵ دە کات و لەوێشەوە دەیەوێت مانایەك بە کورد بوون ببەخـ شێت، بەڵام بەر لە (د ڵدار)یش کورد بوون هەبووە، (د ڵدار) د ێت تاکو شیعری کورد بوون هەڵ بژێرێت، بەڵام جوانی شیعر لەوەدا یە، کە مەرج نیـ یە ئێ مە هەڵیـ بژێرین، بەڵکو ئەو بۆ خۆی د ێت، کەوا تە شیعر شێوەیەك نیـ یە، بۆ برد نەوە، یان بۆ بەرجە ستەکردنی

دۆڕا ندنی ئەویدیکە، بەڵکو یاریدیەکی کراوە یەو هەموو کە سێك ناتوانێت ئەو یاریدیە بکات. بە مانا یەکی دیکە (د ڵدار) لەبری ئەوەی شیعر وەك یاریدیەکی کراوە، وەك پێ شبینی تەما شا بکات، یان وەك نوو سینەوەی حیکا یەتێکی شیمانەیی سەیری بکات، کە ڕۆژێك لە ڕۆژان دەشێ هەبێت، دەیەوێت لە ڕێگای نوو سینەوەی کوردبوو نەوە بڵێ هەم، لە ڕێ گای تەقلیدکردنی کوردبوو نەوە دەبێتە رابەرو ئەرکی فەرما ندان لە ئەستۆ دەگرێت. بڕوا نە:- دێڕی (١١، ١٢، ١٣، ١٤).

لە لا یەکی دی کە دە شێ بە شێك لەو حەما سەتە نە تەوەیی و هە ستی نا سیونالییە، کە لە (ئەی ڕەقیب)دا یە، پەیوە ندی بە تێڕوانین و فیکری سەردەمەوە هەبێت، هەژموونی واقیع و بزاڤی نەتەوا یەتی بەڕێوەی ببات، وەك چۆن بەشێکی بەرەو هوشیاری کۆمەلا یەتیمان دەکا تەوە. کەوا تە دە شێ بڵێین (د ڵدار)ی شاعیر (ئەی ڕەقیب) لە ڕێوان تێڕوانینی سەردەم و هو شیاری کۆمەڵایەتییەوە دەنووسێت، بە مانا یەکی دیکە دە مەوێت بڵێم (دڵدار) هەرگیز بیر لە وشەی کۆتایی ناکاتەوە، بەڵکو هەمیشە بیر لە هەبوونی خۆی دەکا تەوە، بۆیە زۆر تەقلیدییانە هەبوونی خۆی تەماهی هەبوونی کوردی دە کات، هەر لە سەر ئەو بنەما یە دە توانین بڵێین دریژبوو نەوەی (ئەی ڕەقیب) لە پرۆسیسەکردنی پەرگیریدا یە، بەڵام شاعیری داهێنەر هەر کە وشەی کۆتایی هە ڵدا، ئیتر لە بەتاڵ یدا دەمرێت، مەرگی نوو سەر دەلا لەتی لەدایکبوونی خوێنەرە جیاوازەکانی هەڵگرتووە.

بۆ یە هە ستدەکەین خودی ئەو حەما سەتەی سروودی (ئەی ڕەقیب) بەرەو جۆرێك لە شۆڤینیەتمان دەکاتەوە، هەموو شۆڤێنیەتێکیش لە وزەی جوانگوتن کەم دەکا تەوە، هەروەك هە ستی مرۆڤا یەتی دەخا تە دواوە، بە دیووە کەی دیکەش ڕەهەندو دەلالەت و ماناکان بەرەو بنبەستبوون دەبات.

به مانا یەکی دی کە دە شێ بـ ڵێین ز مانی (ئەی رەقـ یب)، ز مانێکی باوکسالارانەیە، زمانێکی دە سەلاّتخوازانەیە، ئێمە لەو خوێندنەوە یە دەپرسین ئا یا هە ستی شاعیرانەی (د ڵدار)، دەکەوێ تە کوێ؟ ئا یا هە ستی شاعیرو شۆڕشگێڕ وەك یەك خوێندنەوەی بۆ دەکرێت؟

ڕا ستە هـ ێزی (ئەی رەقـ یب) بەجۆرێك لە جۆرە کان، خۆی لە ئاوێزانبوونی هەستی شاعیرو هەستی شۆڕشگێڕدا هەڵدەگرێ تەوە، ئەو قسەیەش ڕا ستەوخۆ لەوێوە د ێت، کە نموو نەی (شاعیر، هو شیاریی، کۆمەڵا یەتی) خۆی بە سەر جە ستەو بیرکرد نەوەی دە قدا دە سەپێنێت، هەر لەتوێی هو شیاریی کۆمەڵایەتیـ شەوە هە ستی شاعیرو هە ستی شۆڕ شگێڕ لە جە ستەی سروودی (ئەی رەقیب) دەخەینە بەرچاو.

ئە گەر توندوتـ یژی نموو نەی شۆڕ شگێڕ لە سەرکێ شییە نالۆژیکەکا ندا هەڵگرێ نەوە، ئەوە دە توانین توندوتـ یژی شاعیر بە ز مانی باوک سالارانەوە پەیوەست بکەین. هەر لەوێشەوە دەسەلاّتی شاعیر لە دروشمەکانەوە بەرجەستە دەبێت، بەلاّم نموونەی شۆڕشگێڕ خۆی لە مۆدیلی سیاسیانەدا دەنوێنێ.

هەروەها ئە گەر نالۆژیکی درو شمەکانی شاعیرو حەما سەتی شیعریی وەك ئەوەی کە هەڵگری هە ستی شۆڤێنییە، بەرام بەر بە مرۆڤدۆ ستی و هە ستی مرۆڤایەتیـ یەوە بوە ستێ، ئەوە نالۆژیکی سەرکێ شییەکانی شۆڕ شگێڕ بە ئەفسانەی سەردەمەوە بەندە.

لـ ێرەوە دە توانین پەیوە ندیی ن ێوان هو شیاریی (شاعیر)و هو شیاریی (شۆڕ شگێڕ) لە پەیوە ندی ن ێوان سەرکێ شی و دروشمەکا ندا هەڵگرێ نەوە، لێکجیابوونەوە شیان لە (واقیع)و (ئەفسانە)دا بـ گرین، بەلاّم ئە گەر هو شیاریی شاعیر وەك پێویست پەیوە ندیی بە هو شیاریی ئەدەبییەوە هەبێت و هو شیاری ئەدەبی پەیوەندی بە جیهانبینی وجیاوازیی و ئا ستی بیرکرد نەوەو قبووڵکردنی رەنگەکا نەوە هەبێت، دوا جار هەموو ئەوا نەش لە دو توێی نوو سیندا

ڕەنگبدا تەوە، ئەوە هو شیاریی شۆڕ شگێڕ هو شیارییەکی کۆمەڵایەتی یەو بە واقیعێکی دیاریکراوەوە بەندە، لە زۆر بەی باردا ئەویدیکە بە مەترسی دەدا تە قەڵەمو هەر لەوێ شەوە بە شێکی زۆری جیاوازییەکانی ئەویدیکە ڕەتدەکا تەوەو هەمیشە خۆی بەراست دەزانیٚو ئەویدیکە بە چەوت دەداتە قە ڵەم، تەواوی ئەو بۆچوونو بیرکردنەوەیەشی لە کارە شۆڕشگێرییەکەی دەردەکەوێت.

ل ێرەدا ئاخۆ هو شیاریی ئەدەبی لای (د ڵدار) هو شیارییەکی درو ستە؟ بێگو مان درو ست نی یە، چونکە هو شیاری ئەدەبی بەو مانا یەی کە هەڵگری جیاوازییەکانە لای (دڵدار) کەمترین ڕەنگدانەوەی لە سروودی ناوبراودا بەرچاو دە کەوێت، بەڵکو (د ڵدار) بەردەوام وێ نەی خۆی لە واقیعی تا کە نەتەوەیە کدا بەند کردووە، بەو مانایە هوشیاریی (دڵدار) هوشیارییەکی کۆمەڵایەتییانەو تاك ڕەهە ندو پەڕگیرەو زۆر تر بە هە ستی نە تەوەی کوردەوە بە ندە، هو شیارییەکە دەکەوێتە نێو واقیعی کوردییەوە، خۆی لەئالاٚی کوردیدا دەبینێتەوە، سەرەڕای ئەوەش ناشێ وەك هوشیاری شۆڕشگێر سەیری بکەین، چونکە دوا جار دە شێ بڵێین هوشیاریی شۆڕشگێڕ خۆی لەسەرووی واقیعدا دەنوێنێو وێنەی خۆی لە ڕە مزدا بەرجە ستە دە کات، وەك چۆن هۆ شیاری ئەدەبی داهێنەرا نە بە ما نا پێ شکەوتووەکەی دەکەوێ تە سەرووی ئەدەبی لۆکاڵی یەوەو خۆی لە ئا ستی گلۆباڵدا هەڵدەگرێتەوە.

بێگو مان سەدەی بی ستەم ئەو دوو نموونە یەی زۆر بە جوانی تێ یا دەردە کەوێت، نموو نەی یە کەم بە درو شمو حەما سەتەوە پارێزگاری لەخۆی دە کات، ئەوی دیکە بەسەرکێ شیو خەیا ڵەوە، یە کەمیان بڵ ندگۆی سەردەمەو ئەوی دی کە ڕە مزی سەردەم، بەلاٚم ج یاوازیی ن ێوان (د ڵدار) وەك بڵ ندگۆی سەردەمو شۆڕ شگێر وەك ڕە مزی سەردەم، ئەوە یە کە (د ڵدار) ڕە مزی تا کە نەتەوەیەکە، کە بە نەتەوەی کورد ناودەبرێ، بەلاٚم نموو نەی شۆڕشگێڕ دەبێ تە ڕەمزی هەموو بزووتنەوەیەکی ئازادیخواز هتد.

(دڵدار) له پێناوی هه ستی نه ته وه، گرەو له سەر فرەما نایی و جواذگوتن و فرەڕەهەندی زمان دەکات، وەك چۆن له پێناو تاك ما نایی گرەو له سەر خودی خۆی و نیگەرانیەکانی خۆی و هوشیاریی ئەدەبی دەکات.

ئه گەر تێ کەڵکردنی هه ستی نه ته وه وەك ((کۆ)) و هه ستی (دڵدار) وەك تاك تێکەڵکردنێکی هەڕەمەکییانه بێت و پەیوەندی به نائا گایی پرۆ سەی نوو سینی شیعرەوە هەبێت، ئەوە لەو حاڵه تەدا، دە توانین بڵێین دیدی (دڵدار) بۆ دنیا، دیدێکی فریادرە سئامێزە، مەبە ستم له دیدی فریادرە سئامێز، ئەو دیده یه که پشت به ئەودیوو واقیع دەبه ستێت، ئەو قسەیه شم لەوێوە دێت که لەپشت جەستەی زماندا حاڵەته دەروونیەکانی (دڵدار) و سپێتی لا پەڕەو بۆشاییەکان دێنه ناوەوە، له حاڵەتێکی ئاوادا، زمانی نووسین ئەو زمانه نییه، که بەر واقیع دەکەوێت، بەڵکو ئەو زمانەیه که خەیاڵ و بیرکردنەوەی (دڵدار) دەنوێنێ.

بەڵام ئەگەر ئەو تێکەڵکردنه، تێکەڵکردنێکی دروستکراوبێ، یان پەیوه ندی به هوشیاریی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتییەوە هەبێت، دە توانین بڵێین دیدی شاعیر دیدێکی شۆڕشگێڕانەی لۆکاڵییانه یه، لەو حاڵەته شدا جه ستەی شیعر دەبێته جه ستەیەکی ماددی و دەلاله تەکانی له بوونی کوردی (وەك جه سته) هەڵدەگرێتەوە.

لەو خوێندنەوه یەدا، وەك دەرده کەوێت (دڵدار) به مانا کانی هه ستی نەتەوەیی یەوە به نده، لەوێ شەوە خولیای ده نگ، وەك ڕه مزی نه ته وه به (کورد زو بان) و (م یدیاو کەیخو سرەو)، لەلا یەك خولیای دەنگدا نەوە به (بەرگری/شۆڕش) لەلایەکی دیکه پەیوه سته، لەوێشەوە قسەمان لەوە کرد که بوونی شاعیر به بوونی کۆوە به نده، لەو تەماهی بوونه شەوە، دوا جار قسەمان لەو گومانه کرد که دەکەوێته بۆشاییه دەنگییەکا نەوە، بەڵام بۆ ئەوەی بتوانین سپێتی لا پەڕەو بۆ شاییەکان بەرجه سته بکــەین، دەبێت پەرده له سەر

چەپێنراوەکانی نە ستی (د ڵدار) هەڵدەێ نەوەو لە سەر فاک تەرەکانی ژ یانی نووسەر کار بکەین.

باسی سێیەم

ریتمی ناوەوە
خوێندنەوەیەکی فۆنۆلۆژی ئەی رەقیب

ل ێرەدا وەك لە ناونیشانەکە هاتووە بە شێکی زۆری ق سەکردن لە (ئەی رەقیب) دەچێتە خانەی خوێندنەوەی فیزیکیا نەی فۆ نەتیك‌و بیستنەوە، بەو مانا یە هەو ڵدەدەین لە د یدی فۆنۆلۆژی یەوە ماوە کانی ن ێوان دال و مەدلول د یاری ب کەین‌و رەنگدا نەوەی دن یای دەرەوە لە دن یای ناوەوەی (د ڵدار) هەڵگرینەوە، یان بە مانا یەکی دیکە لە رێگای دنیای بێدەنگی پیتەکا نەوە کۆ مەڵێك دەلا لەتی ناد یار بەرجە ستە بکەین، کە تەواو لە گەڵ دنیای د یاری (ئەی رەقیب) جیاواز دەکەوێتەوە.

وەك گوتمان ئەوەی بەردەوام ئەو سرووده وەك دەقێکی گونجاو دەخا تە روو ئەو پەیوەندییە پتەوە یە، کە دەکەوێتە نێوان خودی دەق‌و م ێژووی

دەرکەوتنی هەستی ناسیونالیزمییەوە، ئەو پەیوەندییەش دواجار رەهەندی مێژوویی بە سەر رەهەندی دەلالیدا زاڵ دەکات، کەوا تە ئەوەی کە دەبێتە شوێنی خۆ دۆزینەوەی خوێنەر، بونیاد سازی دەق نییە بەڵکو ئەو بونیادەیە، کە مێژووی کوردیو مەیلی ناسیونالیستی لە ساتەوەختێکی دیاریکراودا بەرجەستەی دەکات، هەروەك چۆن پەیوەندی ئیستێتیکی نێوان وشەکان نییە بەڵکو بابەتە، کە لەگەڵ مێژووی نەتەوەیی چاکسازی دەسازێنێت.

لە دۆزینەوەی ئەو پەیوەندییەوە دەتوانین بڵێین (ئەی رەقیب) وەك جەستە دەبێتە رووداوێکی مێژوویی، بەڵام وەك بونیادسازیو کارکردن لە پەیوەندییەکی داخراودا خۆی قەتیس دەکات.

دەشێ لەوێوە وەك رووداوێکی مێژوویی سەیری جەستەی (ئەی رەقیب) بکەین، کە توانیوویەتی دیاردەی ناسیونالی بە شێوەیەکی پەتی لە ئاگایی دەرەوەو ناوەوەی کوردی جێگیر بکات، بۆ بەدوادا چوونی ئەو جێگیرکردنەش چەمکی شیعرییەتی جێگیر بەکار دێنین، بەڵام دەشێ لەوێوە دوچاری بنبەستبوون بین، کە کاری خوێنەری جیاواز لە پڕکردنەوەی بێدەنگیو تەواوکردنی وشەکانو ماوەی نێوان دالو مەدلول کورتی دێنێت. لە نێوان دەنگی جیاوازو دەنگی قەتیس ماو، یان لە نێوان شیعرییەتی جێگرو پڕشنگی دەلالەتەکان، کۆمەڵێك خوێندنەوەو راڤەو لێکدانەوەی جیا دێتە بەرهەم، بەڵام من لێرەدا هەوڵدەدەم لە بونیادی بڕگە کورتو درێژەکانی و شەوە شیعرییەتی جێگیرو هەڵچوون، دەلالەتە شاراوەکانی نێو دەق بەرجەستە بکەم، لە سەر ئەو بنەمایەش هەوڵدەدەم رووی دووەمی قسەکردن بۆ هەنووکەیی فیزیکیانەی رواڵەتو ناوەڕۆكو

چۆنێتی درو ستبوونی شەپۆلی دە نگ‌و چۆنێتی رۆیشتنی ئەو شەپۆلە دەنگیانەو چۆنێتی وەرگرتنیان بگوازمەوە.

یەکێك لەو تیشکۆ بەرجەستانەی کە پەیوەندییەکی جێگیر لەگەڵ مێژوو درو ست دە کات، ئەو دەنگە قەتیس ماوە یە کە لە رێ گای (م یدیاو کەیخوسرەو) دەردەکەوێت، ئەو دوو تا کە دەنگە وەك ئامراز رەنگدا نەوەی بارەکانی هێزو بێهێزین‌و تەواوی کۆدی سروودەکەیان لەخۆ گرتووە، وا تە ئەوە ندەی لە شیعرییەتی جێگیر پەنگ دەخۆ نەوە، ئەوە ندە لە پڕ شنگی دەلا لی‌و دەنگدا خۆ یان نا سەپێنن، چونکە ئە گەر پڕ شنگە دەلالی یەکان هەڵگری تەعبیرکردنی ج یاواز بن، ئەوە شیعرییەتی جێگیر تەواوی تەعبیرکردنەکان بەخۆوە بەند دەکات.

دەشێ ماوەی نێوان دال‌و مەدلول بە پێی ئا ستی خوێنەرو مێژووی جیاواز، دەلالەتی جیاواز بنوێنن، بەڵام شیعرییەتی جێگیر دەنگی قەتیس ماوی مێژوو یەکی د یاریکراو (دەنگە خە فەکراوەکانی م نی نا سیونالیزمی کوردی) دەگەیەنێت، لێرەدا (کەیخوسرەو) ئەو رووداوە یە کە فەزای نێوان دال‌و مەدلولی ئەم سروودە داگیر دەکات‌و تەواوی وزەو ما نا دیارەکان لە پێناو خۆی دەخاتە کار، نەك هەر هێندە بەڵکو (کەیخوسرەو) ئەو بێدەگیە گەورەیە شە یان ئەو دەنگە خە فەکراوەی م نی نا سیونالیزمی کوردی یە کە تەواوی دەنگ‌و پڕشنگە جیاوازەکان دەخا تە ژێر هەژموونی خۆیەوە، ئەو ق سەیەشمان بە سرو شتی ب ێدەگی ئەو پیتە نەبزۆکا نەوە پ شت را ست دەکەینەوە کە کۆتایی رستەی سروودەکە پێکدەهێنن، بڕوانە هەر دوو دێوە دێری (٥-٦) چۆن لە پیتی (ن)ی نەبزوێنی کۆتاییدا خۆیان دادەخەن.

ئه گەر سرو شتی ئەو داخرا نه بۆ سەرەتایی ذیوه دێره کان بگەڕێتەوه دەبینین ذیوه د ێری (٥) به و شەی (ئێمه) ده ست پێدەکات، و شەی (ئێمه) سەرەڕای ئەوەی که به هۆی پێته بزوێنه درێژەکه یەوه وەك و شەیەکی بزۆز خۆی دەنوێنێت، وەك ماناش کۆی وزەکانی له هێزی ناوەوەدا یه، ئەو هێزه له نیوه دێری (٦) خۆی له بەرزترین پیتی بزوێنی درێژ که (ا)ی (دیذمان– ئایینمان– نیشتمان)ه هەڵدەگرێتەوه، بەڵام دواجار که سەیر ده کەین به شی زۆری کۆتاییەکانی ئەو سرووده، یان سەروای دێره کان به پیتی نەبزوێنی (ن) دێت. پیتی نەبزوێنی (ن) تەعبیر له جۆرێك پەناو پێچیو هەڵچوونی ناد یاری ناوەوه ده کات، سەرەڕای ئەوەش در ێژی بڕ گەکان به حا ڵەتی دەروونییەوه بەندەو خاوییان تەعبیرکردنی پێچاو پێچی تۆختر دەکەنەوه.

کەواته ئەگەر تەواوی ماناکانی (ئەی رەقیب) له خزمەتی بوونی کوردی خۆی رێك بخاتو بنەمای ئەو بوونەش له رێگای به نێودا چوونی مێژوودا پراکتیزه بکر یت، ئیتر لێرەوه پێنا سەمان بۆ شیعرییەتی جێگیر له بەیادهێنانەوەدا بەرجەستە دەبێت، بەو مانا یەش بەیادهێنا نەوەی (میدیاو کەیخوسرەو) بەیادهێنانەوەی کۆی ئەو مەیلو گوتارا نەش دەگرێتەوه، که بوونی کوردی له سەر بونیاد دەنرێت، لێره شیعرییەتی جێگیر ده شێ دوو تێڕوانین لەخۆ بگرێت، یه کەمیان ئەوه یه که سروودی (ئەی رەقیب) بەرەو ناوەڕۆکی بوونی کوردی دەکا تەوه. دووەمیان هەر دوو دەنگی (میدیاو کەیخو سره) وەك (رووداو) لێوردبوونەوه یەك ده سازێنن، که به دەوری پاکبوو نەوەدا دەخولێتەوه، بەو مانا یەش (میدیاو کەیخوسرەو) له لا یەك وەك بابەت بوونی کوردی به یەك دەبەستنەوه، له لا یەکی دیکه ئەو بوذیاده روو ته بەرجه سته ده کەن، که ده شێ پاکبوو نەوەی کوردی پێ پێوا نه

بکرێت؟!. یەکەمیان جۆرێکە لە وەفا بۆ بابەت و هەمیشە ئەمەك نواندنیش بۆ بابەت، ئەمەك نواندە بۆ کۆو تەعبیر لە رەتکردنەوەی خود دەکات، ئەو رەتکردنەوە یە وەك دەردە کەوێت تاك مانای یەك دەخا تەوە، کە ملکە چی رووداوی مێژوویی و دەروونی یە، بەڵام دووەم یان مانا، روون دەکا تەوەو بوونی کوردی دەخاتە بەر لێکۆڵینەوە، لە دووتوێی وەفا نواندن بۆ بابەت و روونکردنەوەی مانا شیعرییەتی جێگیر قەتیس دەبێت، چونکە لە بری ئەوەی وەك ئاوێنە پڕشنگی بەردەوامی بە منی کوردی ببەخشێت، وەك بیرخەرەوەیەکی نەزۆك و پیرۆز خۆی بەیان دەکات.

کەوا تە لە لا یەك شیعرییەتی جێگیر تەعبیر لە کۆی ئەو دەنگە خەفەکراوەی ناوەوەی منی نا سیونالیزمی کوردی دەکات، لە لا یەکی دیکە وەك بنەما یەك ئاماژەکانی بوونی کوردی یاد دەخاتەوە، وەك گوتمان بۆ پشت را ستکردنەوەی ئەو ر ستەیەش لێکدا نەوەکانمان لە فۆنۆلۆژ یاوە دادە مەزرێنین و هەر لە رێگای پێشبینیەکانی بێدەنگی و دەنگیشەوە کاریگەری ریتمی ناوەوەو رەنگدانەوەکان دەگرین، بەو مانا یە دەشێ کۆی دنیای ناوەوەی (دڵدار) لە (ئەی رەقیب)دا بەرجەستە بکەین، نەك هەر وەك ناوەڕۆك بەڵکو وەك ئاستی پێکهاتەو پێکهاتەی دەنگیش، کەوا تە دەتوانین بڵێین پێکهاتەی دەنگی کۆی ئەو حاڵە تە دەروونی یەو ئاگاییانە یە کە نووسەر لە پرۆسەی نووسیندا بە نێویدا گوزەر دەکات.

سەرەتای ئەو باسە بە هەڵبژاردنی نازناوی (دڵدار) دەست پێدەکەین، چونکە ئەو هەڵبژاردنە بە مەبەست و ذیازێکی ئاگایانەوە بەندە، وشەی (دڵدار) وەك دەربڕین دوو جولە بەرجەستە دەکات، جولەیەکی نەرم لە پیتی (د)ی سەرەتاییەوە، جولەیەکی بەرز لە پیتی بزوێنی (ا)ەوە، دواتر ئەو دوو

جولەیەش لە پیتی (ڕ)ی نەبزوێندا کت‌و پڕ دەکەون. کەواتە وشەی (دڵدار) دەشێ لە نێوان پیتی (د)و پیتی (ڕ) دوو تێڕوانین بەرجەستە بکەن، پیتی (د) جۆرێك لە دەم درێژ کردن بۆ ژیان‌و جۆرێك لە هەنگاونان بەرەو ژیانی تێدا دەبینرێت، بەڵام پیتی (ڕ) سەرەڕای ئەوەی وەك دەر بڕین ناد یارو کەمخوێنە، وەك روا ڵەت‌و وێنەش لاربوو نەوەو کەوتن‌و ون بوون دەنەخشێنێت، بەو مانایەش پیتی (ڵ) ئەگەرچی ناکەوێتە سەنگەری پیتی (ڕ)ەوە، بەڵام ناشکەوێتە بەرگری کردن لە پیتی (د)ی دەسپێك.

کەواتە ئەگەر (د)ی ناوەڕاست نەبێت وشەی دڵدار رەنگە ئەو ژیانەی پێ رەوا نەبینرێت، دەمەوێت بڵێم پیتی (د) ناوەڕاست جەخت کردنە لە پیتی (د)ی سەرەتا، هەر ئەو جەخت کردنەشە وا دەکات دڵدار زۆر بە لەز دەنگ بەرز بکاتەوە. بەو مانایە وشەی (دڵدار) وێنەی هەنگاونان بەرەو ژیان‌و پاشان دەنگدانەوەیەکی بەرزو پاشان لاربوونەوەو ونبوون رەنگ دەکات.

بەڵام وەك دیارە دەسپێکی سروودی (ئەی رەقیب) بە وشەی (ئەی) تەعبیر لە حاڵەتێکی دەروونی دیارو نادیار دەکات، هەروەها سروشتی ئەو وشەیە وەك دەربڕینی دەنگی‌و ریتمی ئەو سرووده لە هێرشکردندا خۆی هەڵدەگرێتەوە، بەڵام کە دەگاتە وشەی (رەقیب)و دەکەوێتە سەر دەربڕینی پیتی (ب) ئەو هێرشەی دەسپێك دەکەوێت‌و ئیتر لەوێوە وشەی (هەر) وەك ریتم تەعبیر لەو خاوبوونەوەیە دەکات، سەرەڕای ئەوەی وشەکە بە پیتی (ڕ) کۆتایی هاتووەو پیتی (ڕ) بێدەنگ‌و داخراوە، بەڵام وەك دیارە دەسپێکی وشەکەش بزۆك‌و کراوە نییە. بەمجۆرە لە نێوان پیتی (هـ) ی داخراوو پێچاو پێچ‌و پیتی (ڕ)ی بێ هێزو کەمخوێندا کورتە بزوێنی (ە) دەکەوێت، ئەو کەوتنە لە رێگای خاوبوونەوەکەیەوە، خاوبوونەوەیەك کە جۆرێك لە

دوودڵی و بۆشای دەخاتە نێوان وشەی (رەقیب)و وشەی (کورد)ەوە، وەك لە خوێندنەوەی پێشوودا ئاماژەم بۆ کرد ئەو دوودڵی و بۆشاییە هەڵگری گومانێکە کە دەکەوێتە نێوان بوون و نەبوونی کوردییەوە.

لێرەوە وەك چۆن لە رووی ریتمەوە هەموو کۆتایی هێنانەکان بە پیتی نەبزوێنی (ن)ی کۆتایییەوە جۆرێك لە داخرانی لەخۆ گرتووە، لە رووی ماناشەوە جۆرێك لە کەت و پڕی دەگەیەنێت، بڕوانە ئەو ذیوە دێرانەی بە وشەی (زوبان–زەمان–نیشتمان–نێژران...هتد) کۆتاییان دێت، کەوا تە دەربڕینی پیتی (ن)ی کۆتایی لەو نیوە دێرانەدا ئەگەر راستەوخۆ تەعبیر لە دابڕان و داخران نەکات، ئەوە خاوبوونەوەیەکی ئەوەندە بەهێزە کە گومان لە زیندوویێتی و هەناسەدانیان دەکرێت. بەڵام لە لایەکی دیکە پیتی (ن) ئەوەندەی وەك دەربڕین بێ وزەیە، ئەوەندەش لە ناوەوە ئەزموو ندارە، ئەزموونداری ئەو پیتە لەوێوە دێت کە دەیەوێت بەر لەوەی پەلەی گوتنی بێت بە بێدەگی بەنێو خۆیدا شۆڕ بێتەوە، بەر لەوەی هەنگاو بهاوێژێت، دەست بە لێوردبوونەوە بکات. راستە پیتی (ن)ی کۆتایی بێ وزەو بێدەنگە، بەڵام ئەزموونی ئەو پیتە خۆی لەو کاتە چڕدەکاتەوە کە لە خۆیدا هەڵیگرتووە.

لە نیوە دێری (٢) وشەی (ناپرمێنێ) بە پێشگری (نا) یان بە وشەی (نا) خۆی زاڵ دەکات، ئەو خۆ زاڵکردنەش بە هۆی بزوێنەرە بەرزەکەی (ا)ەوەیە، ئیتر لەو دەنگە بەرزەوە بێدەنگی پیتی (ن)ی سەرەتا توانای بەدوادا چوون و بیرکردنەوەو لێوردبوونەوەی بە دەستەوە نامێنێ و ئیتر جگە لە ملکەچ کردن و خۆ بەدەستدان ناتوانێت هیچ دەلالەتێکی دیار بەرجەستە بکات، بەڵام ئەوە هەرگیز بەو مانایە نییە کە خەسڵەتەکانی خۆی ون کردبێت،

ده شێ لەو حاڵە تە خۆ بەدە ستدان جۆرێکیش دێت لە ناڕازیبوون، نەك ناڕازیبوون لە بوون، بەڵکو ناڕازیبوون لە حاڵەتێکی دیاریکراوو سنوردار.
لە لا یەکی دی کە ئەو ذیوە دێرە جۆرێك لە سەرکێشی پێیەو تەواوی دەلالەتەکان دەخاتە ژێر ئالای بەرزترین دەنگ کە (ا)ە، دوا جار کۆی ئەو مانایانەی کە دەکەونە ذێوان وشەی دەسپێك‌و وشەی کۆتایی هەموو لە دەنگی (ن)دا کۆ دەبنەوە، بەو مانایە ئەوە پیتی (ن)ە کە جولەی بەرزترین‌و درێژترین پیت دەخاتە نێو خۆیەوە، کەواتە ذیوە دێری (٢) کە تەواوکەری نیوە دێری یەکەمە جگە لەوەی کە بەرەو بێدەنگی‌و داخرانمان دەکاتەوە، بەرەو جۆرێك لە گومانیشمان دەبات.
نێوە دێری (٣-٤) لە وشەی (ئێمە)ی دەسپێك‌و کۆتایی هاتن بە وشەی (رابردوو) جگە لە بیرخستنەوەی رابردوو، یان بەرجەستەکردنی رابردوویەك کە زۆر بە جوانی لە رێگای (میدیاو کەیخوسرەو) جەختی لێدەکرێتەوە شتێکی دیکە نییە، ئەو بەیادهێنانەوە لە لایەك بەشێك لە هێزو وزەمان بە نادیاری دەسپێرێت، لە لایەکی دیکە بەشێکی بەو خاکەوە بەند دەکات کە بە نیشتمان ناو دەنرێت، بەڵام ئایا نیشتمان بە داهێنانی ئەو سروودە دەژمێردرێت؟
نیشتمان ئەو خاکەیە کە نەتەوەیەکی دیاریکراوی لە سەر دەژیت، ئەو نەتەوەیە ئەو خاکە دیاریکراوە بە خاکی خۆی دەزانێت، چونکە ئەگەر خاك نەبێت هیچ نەتەوەیەك ناتوانێت هۆیەکانی دیکەی بوون‌و مانەوەی بپارێزێت (جگە لە یەهود نەبێت) بەڵام دووبارە خاك داهێنان نییە، بەڵکو هۆکارێکە بۆ پێکەوە ژیان.

بەمجۆرە ذیوە د ێری (٣-٤) جگە لەوەی هەڵگری گو تاریکی شیعریو ناسیونالیـ ستی شێوە د یارو را ستەوخۆیە، هەڵگری ریتمێ کی راستەوخۆ شەو دەذگی بەرزی ئەو ریتمە لە بزوێ نی در ێژی (ا)دا خۆی دەدۆزێتەوە، هەر لەوێشەوە ئەو دەذگە بەرزە دەلا لەتی هەڵچوونی ناوەوە لەخۆ دەگر ێت. دوا جار دە مەوێت ب ڵێم سەرەڕای ئەوەی کە لە رووی فۆنۆلۆژیـ یەوە ئەو سروودە بە ب ێدەنگی کۆ تایی ذ یوە دێرە کانی رادەگەیەنێت، بەڵام چەمکی بەیادهێنانەوەو چەمکی نیشتمان دوو چەمکن لە پێکهاتەی ئەو سروودەدا دەچنە خانەی شیعرییەتی جێگیرەوە.

ئەگەر (میدیاو کەیخوسرەو) چەمکی بەیادهێنا نەوە لەخۆ بگرنو ئەو چەمکەش پێ کوتین لە شوێن خۆ بگە یەنێت، ئەوە نیـ شتمان لە پەیوەندیـ یەکانی ئەو سروودەدا چەمکی بەردەوامیو پێ کەوە ژ یانی لێدە سێنرێتەوە، بە سەندنەوەی چەمکی بەردەوامیو پێ کەوە ژ یان لە نیـ شتمان، هەم ژ یان نابووت دە کەینو هەم نیـ شتمان دە کوژین، کەوا تە ل ێرەوە شیعرییەتی جێگیر تەواوی ما ناو دەلالە تەکانی ئەو سروودە هەڵدەمژێتو هەر لەوێشەوە جۆرێك لە دیکتاتۆرییەت پراکتیزە دە کات، کە من لێرە بە دیکتا تۆری نیگەران وە سفی دە کەم، چونکە سەرەڕای بێدەنگی رووکاری نەبزوێنەکان، چپە چپی پیتەکانو پەیوەندی خەفە ئامێزیان جگە لە ذ کۆڵی کردن، گو مانیش دەگە یەنن، هەر لە رێ گای گو مانی ئەوانیـ شە شیعرییەتی جێگیر بە دیکتا تۆی نیگەران دەچوێنم.

هەردوو نیوە دێری (٧-٨) دەبنە ئا ماژەی درو ستکردنی فەزا یەك، بەڵام ئەو فەزایە فەزایەك نییە بۆ لێوردبوو نەوە، بەڵکو فەزایە کە بۆ هەڵچوونێکی سۆزئامێز، بە دووبارەکردنەوەی ئەو دوو نیوە د ێرە لە کۆ تایی سروودەکە،

ئەو هەڵچوونە سۆزئامێزە چڕتر بەرجەستە دەبێت، بەشێکی زۆری تووندی ئەو هەڵچوونە سۆزئامێزە پەیوەندییەکی پتەوی بە پێکهاتە فۆنۆلۆژییەکەوە هەیە، بەڵام وەك گوتمان دوا جار لە پیتی (ن) خاوبوونەوەی ئەو هەڵچوونە توو ندە دەبینر ێت، ئەگەر چی خاوبوونە یەکی کتو پڕە، بەڵام وەك لە دەربڕینی دەنگییەوە دەبینرێت ، خاوبوونەوەیەکی چاوەڕوان کراویشە.

هەروەها هەردوو نیوە دێری (٧-٨) کە بە وشەی (کەس) دەسپێدەکاو بە وشەی (ئاڵا کەمان) کۆتایی دێت، لە ریتم خێرا یەو وەك فۆنۆلۆژیاش وشەی (کەس) کە بە پیتی نەبزۆکی (ك)ی سەرەتایی دەسپێدەکاو بە نەبزوێنی (س)ی کۆتایی دوا یی دێت، و شەیەکە جوانییە کەی لەرووی نمایشکردنی جەستەییەوە لە پیتی (ك)و (س)ەوە دەردەکەوێت. دەشێ بڵێین پیتی (ك) پیتێکە پڕە لە بزاڤی جەستەیی و لە نجەی سەرکێشانە، ئەگەرچی (ك)ی سەرەتایی بێدەنگە بەڵام جۆرێك لە بوێری تێدا یەو سەر دانانوێنێت، هەمیشە لە ڕێگای سەربەرزکردنەوە وەك جولە یەکی جەستەیی پێشڕەوی دەکات، پیتی (ك)ی سەرەتا وەك چیا سەرکەشە، هەروەها پیتی بێدەگی (س) پیتێ کە نا سكو خانوو مانو لو سە، جۆرێك لە چێژو فریودانی لەخۆدا هەڵگرتووە، ئەگەر دەستی تەو قە درێژ نەکات بەو ذیو نیگایەوە بەرەو سیحری خۆی پەلکێشمان دەکات، ئیتر پیتی بزوێنی (ە) لە نێوان وێنەی چیاوو جولەی شەپۆلی دەریا هەر ئەوەندەی پێ دەمێنێت کە وەك خاڵی بەیەکگەیا ندنو خاڵی ڕشکنین خۆی بنوێنێت، یان وەك ئەو چاوە بێت کە ئیرەیی پشتی تا ئەو پەڕی چەماندۆتەوە، بەو مانا یە وشەی (کەس) دەشێ جوانترین وشەی نێو ئەو سرووده بێت، بەڵام دوای ئەوەی کە بەر وشەی (نەڵێ) دەکەوێت، ئیتر هەست دەکەیت ئەو (کەس)ە چ وەك مانا و

چ وەك جە ستە دوو چاری راوەدوو نان دەبێ تەوە، چونکە وەك گو تمان (ن) پیتێکی تا رادەیەکی زۆر پەڕگیرەو کەمتر حەز بە تێکەڵبوون دەکات، بەڵام پیتی (یٚ)ی کۆتایی، ئەو کۆتایە یە کە لە لا یەك هیچ ئەرز شێك بۆ و شەی (کەس) ناهێڵێتەوە، لە لایەکی دیکە پیتێکی هێرش بەرو سادییە هەرگیز بیر لە دواوەی خۆی ناکا تەوەو هەمیشە خەریکی هێرش بردن و راوەدوو نانی پێش خۆ یەتی، دوا جار دە توانین بڵێین ئەو دوو دیوە دێرە هەموو جەخت کردنەکانی وشەی (زیندووە- ئاڵا...) لە پیتی (ن)ی کۆتایی قەتیس دەکات.

لە لایەکی دیکە وشەی (زیندووە) و (مردووە) دوو وشەی بەرجەستەی ئەو نیوە دێرەن، دەمەوێت بڵێم هەردوو وشەکە وەك ریتم هاوشانی یەکترن و ریتمێکی خێرایان هەیەو دوو وشەی کراوەن، بەڵام لە مانادا بە دژی یەکتر دەکەونەوە، لە لایەکی دیکە دەسپێکی وشەی (مردووە) بە پیتی نەبزوێنی (م) جۆرێك لە پێچاو پێچیو خۆ خواردنەوە دەگەیەنێت بەڵام پیتی بزوێنی (ە)ی کۆتایی ئەو خۆخواردنەوەیە دەشارێتەوە، ئەگەر ئەو پیتە نەبوایە ئەو وشەیە زیاتر خۆی دە خواردەوە. کە چی وشەی (زیندووە) بە هۆی پیتی نەبزوێنی (ز)ی سەرەتا جۆرێك لە جوانیو شۆخو شەنگی دەنوێنێت، بەڵام کۆتایی هاتنی ئەو وشەیە بە پیتی بزوێنی (ە) ئەو جوانکارییە تا ئەو پەڕی دە بات. ئەگەر چی وشەی (مردووە)و وشەی (زیندووە) لە زۆر باردا هەم تەواوکەری یەکترن و هەم دژ، بەڵام دوا جار دە توانین بڵێین وشەی (زیندووە) لە رووی رواڵەتو نەخشو جوانکاریو ماناو جولەو کرانەوە پێش وشەی (مردووە) دەکەوێت، بەو مانا یەش وشەی (زیندووە) خۆی لە وشەی (مردووە) دەر کەوتووتر نیشان دەدات، دە شیٚ بە شێکی ئەو

دەرکەوتنە لە رێگای رواڵەتو پەیوەندییەوە بە وشەی (کورد)ەوە بەند بێت، بەڵام نەك وەك داهێنانو بزاڤێکی گەورەی بەرجەستەو شەپۆلێکی گەورەی دەنگییەوە، بە مانایەکی دیکە نەك وەك زیندوویێتیو دەرکەوتنێکی دەرەکییەوە، بەڵکو لە رێگایەکی ناوەکییەوەیە کە ئێمە لەم خوێندنەوەیەدا بە جولەو وێنەو رواڵەتی شەپۆلی دەنگی هەر دوو پیتی بێدەنگی (ك)ی سەرەتاو (د)ی کۆتایی وشەی (کوردی) یەوە بەندی دەکەین، لێرەدا دەردەکەوێت کە زیندوویێتی کوردی ئەوەندەی پەیوەندی بە بێدەنگیو چوونە ناوەوەی خۆ یەوە هەیە، ئەوەندە پەیوەندی بە دەرکەوتنی دەرەکیو جولەی داهێنانەوە نییە.

دوو نیوە دێری (٩–١٠) وەك ریتم کەمێك خاو دێنەوە، دەشێ ئەو خاوبوونە جۆرە بیرکردنەوەیەك بێت، رەنگە ئەو بیرکردنەوەیە پەیوەندی بە وشەی (چەند)ەوە هەبێت، یان بە مانایەکی دیکە پەیوەندی بە چەمکی سەرسوڕمانو پرسیارەوە هەبێت، لێرەوە وشەی (چەند) دەمانخاتە بەر لێپرسینەوەو سەرسوڕمانەوە، بەڵام ئەو سەرسوڕمانو لێپرسینەوەیە لە وشەی (نەڕەشێر)دا دەگاتە نزمترین ئاستی ماناو چێژو نزمترین ئاستی جوانکارییەوە.

وشەی (چەند)ی دەسپێکی نیوە دێری (١٠) بەو هەموو ماناو جوانیو چێژەو بەو هەموو پرسو تێڕامانەیەوە دوا جار لە وشەی (نەڕە شێر)دا دەکوژرێت، جوانی ئەو نیوە دێرە بە بڕوای من بە وشەی (چەند)و (لاوانی کورد)ەوە بەندە، وەك چۆن وشەی (هەزار) تەواوکەری وشەی (نەڕەشێر)ەو ئەو یەکتر تەواوکردنەش پەیوەندی بە هەر دوو پیتی (ر)ی (هەزار)و (ر)ی (نەڕە شێر)ەوەیە، پیتی (ر)ی کۆتایی نیوە دێری (٩) ریتمی خۆی بە

دەسپێکی بەیتی (١٠) دەبەستێتەوە، کەواتە ئەگەر وشەی (بوون) نەبێت ئەو سرووده بە هیچ شێوەیەك نابێتە خاوەنی ریتمی نیوە دێری (٩)، یان بە مانایەکی دیکە ریتمی ئەو نیوە دێرە (با) دەیبات، تەواوی پەیوەندییەکانی بەو سرووده لە دەست دەدات، کەواتە (بوون) ئەو وشەیەیە کە وەك ریتم و مانا ئەو دوو نیوە دێرە بە یەکەوە دەبەستێتەوە، ئەگەر وەك ریتم ئەو بە یەك بەستنەوەیە پەیوەندی بە پیتی (ن)ی کۆتایی وشەی (بوون)ەوە هەبێت، وەك مانا پەیوەندی بە وشەی (نێژران)ەوە دەکات، لە نێوان وشەی (بوون)ی دەسپێکی نیوە دێری (١٠)و وشەی (نێژران)ی کۆتایی ئەو نیوە دێرە وشەی (قوربانی) کۆی مەبەستەکان لەخۆ دەگرێت، بەمجۆرە لە نێوان (نەرەشێر)و (قوربانی) دەشێ نێودژییەك بدۆزینەوە، ئەو نێودژییە، نێودژی پیتی (ر)ی کۆتایی (نەرەشێر)و (ر)ی ناوەراستی وشەی (قوربانی) یە، دەمەوێت بڵێم ئەو پیتە نەبزوێنەی کۆتایی لە وشەی (نەرەشێر) تەواو سەرگەردانە، بەڵام لە وشەی (قوربانی) هەڵگری نەرمی و جوانیە کە، ئەو نەرمی و جوانییە پەیوەندی بە راگرتنی ئەو هاوسەنگییەدایە کە دەکەوێتە نێوان دوو برگەی (قو- بانی) هەر لەوێشەوە نێودژی ئەو دوو وشەیەمان بۆ دەردەکەوێت، بەڵام لە رووی ماناوە نێودژی (نەرەشێر)و (قوربانی) دەکەوێتە نێوان وشەی (چەند)ی دەسپێك و وشەی (نێژران)ی کۆتاییەوە، لێرە پرسیار ئەوەیە:- چەند نەرەشێر بوو نە قوربانی، یان چەند نەرەشێر نێژران؟ چەند کورد بوونە قوربانی، یان چەند کورد نێژران؟!.

بەڵام لە نیوە دێری (١١-١٢) ماوەی نێوان دەسپێکی نیوە دێری (١١) کە وشەی (لاوی کورد)ەو کۆتای ئەو نیوە دێرە کە وشەی (دلێر)ە لەوێ پیتی

(ر) ئەو پیتە یە کە لاوی کورد ون دە کات، ئەوەی کە لەو ونبوو نەش جێدەمێنێت (خوێن)ە، و شەی (خوێن) و شەیەکە لەو سروودەدا لە بری مەرە کەبو بۆ یە نەخ شی پێ دە سپێردرێت، بە لا یەکی دی کەش ڕەنگدانەوەی ریتمی ئەو ذیوە دێرە دەکەوێتە سەر وشەی (خوێن)، خوێن نەك هەر وەك بۆیە نەخشی پێ دەکرێت، بەڵکو ئیقاعی ناوەوەی ئەو دوو نیوە دێرەشی تێدا ڕەنگدەداتەوە، لێرەدا خوێن چ تاجی ژیان بنەخشێنێت، چ هەڵچوونی ریتمی ترس پڕ بکا تەوە تەنها یەك شتمان پێدەڵێت ئەویش قوربانییە.

کەوا تە لەم سروودەدا لاوی کورد ئەو قوربانیە یە کە بە نەڕە شێر دەچوێنرێت، ئەو بەیەکچواندنەش کە دواجار لە خوێندا خەڵتانە، یەکێکە لە مەدلولە سادییەکانی ئەو سرووده، بەو مانایە لە پشت ئەو مەدلولە سادییە (من)ێکی سادی وەستاوەو هەر ئەو منە سادییە پەڕگیرە یە کە لە پشت چەمکی نیشتمانو چەمکی بەیادهێنانەوە، بیر لە بێ نرخکردنی ئەویدیکە و بێ نرخکردنی بە یەکەوەژیان دەکاتەوە.

باسی چوارەم

(ئەی رەقیب)
ئامادەیی شۆڕشگێرانە و نائامادەیی هونەری

(دڵدار)ی شاعیر لە ساڵی ١٩٣٨ دەچێتە پاڵ حیزبی هیوا، بە هۆی زرنگی و لێهاتووییەوە لە ماوەیەکی کەمدا دەبێتە سکرتێری ئەو حیزبە[٦٤].

ئەو ڕستەیەم بۆ ئەوە وەرگرتووە، کە بڵێم: (ئەی رەقیب) لەو ماوەیەدا نووسراوە. (واتە ئەگەرچی مێژووی نووسینی وەك پێویست دیار نییە، بەڵام زێتر لەگەڵ ئەو دەقانە دێت، کە لە شاری کەرکوك و بەر لە ساڵی ١٩٤٠ نووسراون[٦٥]) پێش ئەوەی (دڵداری شاعیر) قۆناغی سانەوییە تەواو بکات،

---

[٦٤] .بڕوانە: عەبدولخالق علائەدین ، دڵدار شاعیری شۆڕشگێری کورد، چ١/بغداد–١٩٨٥–.ل٨٨.

[٦٥] – بۆ نموونە (لاوی کورد). هـ.س.پ. ل٦٠.

دەمەویت هەر ئەو رستەیەش وەك بنەڕەتێك بۆ بەدواداچوونی دەق بە کار بهێنم و لەوێشەوە ئا ماژ بە واقیع و هە ستی نا سیونالی و ستەمی بەرا نبەر و ژیانی خودی شاعیر لە شاری (کەرکوك) بکەم.

کەواتە ئەگەر بۆ رستەی ناوبراو بگەڕێینەوە کەمەکێك لە پرۆسەی نووسینی نزیك بکەینەوە، وەك لە (ماوەی نوو سین) بۆ مان ئا شکرا بوو: دە شیٚ بە شێکی زۆری ئەو دە قە لەلا یەك بە سەردەمی نە شونماکردنی (هە ستی نا سیونالی کوردی) و لەلا یەکی دی کە بە (قۆ ناغی گەنجی د ڵدار) و هەردووکی شیان بە چەمکی شۆڕ شگێرییەوە پەیوە ست بکەین؟! بەو مانا یەش شۆڕ شی د ڵدار بۆ بەرجە ستەکردنی هە ستی نا سیونالی لە رێگای زمانەوە یە، د ڵدار دە یەویت لە (رێگای زما نەوە) ئالای کوردا یەتی بەرز بکا تەوە و لە رێگای زما نەوە بە دژی ئەویدیکەی نەیاردا بچێتەوە؟! بەلام لەو بە گژدا چوونەوەیەدا وەك چۆن وێنەی خۆی (وەك شاعیر) دەکاتە قوربانی نەتەوە، نەك وەك شۆڕشگێر! لە هەمان کاتدا زمانیش لە خزمەت ئالای نەتەوە بە کار دەهێنیٚ، نەك شیعرییەت؟![66] بەلام لە بەرا نبەر ئەوە شدا دە شیٚ بە شێکی ئەی رەقیب بە هە ستی ناوەوەی د ڵدار و شۆڕشی (فیزیۆلۆجی/Physiology)یانەی[67] جەستەی دڵدارەوە ببەستینەوە؟!

---

[66] -(وا تە تەواوی رەهە ندەکانی زمان لە ما نا حازربەدە ستەکانی مێژووەوە بەرەو گو تاری ناسیونالی کێش دەکات و دواتر لە کێشانی ئالای کوردایەتیدا کورتی دەکاتەوە)

[67] -فیزیولوجیا (Physiology) یان ناسینی وەزیفەی ئەندامەکان، فیزیولوجیا لە وەزیفە زیندەگ یەکانی بوو نەوەرە زیندووەکان دەکۆڵێ تەوە، جا چ شێوە کیمیاویی یەکانی بیٚ، یان فیزیاوی و میکانیکییەکان بێت.

المصـــدر : منتـــدى الـــدعم العربـــى- http://hadir16.ahlamontada.com/t116-topic#ixzz2t2Dnh1AU :

کەواتە ئەوەی لە (ئەی رەقیب) راستەوخۆ دەیبینین و زۆر بە جوانی هەستی پێدەکەین ئەوەیە، کە بەر لەوەی (ئەی رەقیب) وەك (جەستەی شیعر) خۆی لە بەردەم خوێنەر بکاتەوە، وەك (جەستەی نەتەوە) لە ئالآی کوردایەتیدا دەشەکێتەوە!! لە نێوان جەستەی شیعر و جەستەی نەتەوە، دوو جیاوازی سەرەکی هەیە: یەکەمیان پەیوەندی بە ماناکانی واقیعی کوردی و تووندوتیژی و پەرگیری و سنوری دیاریکراوەوە هەیە، دووەمیان پەیوەندی بە ماناکانی خەیاڵ و نەرمی و ئیستێتیکا[٦٨] و مەجاز و بێ سنورییەوە دەکات! وەك دیارە ئەوەی ئەو دوو جەستەیە بە یەکەوە دەلکێنێ، خودی مانایە؟! بەڵام لە بیرمان نەچێ (رەهەندەکانی مانا) دوو شێوە لە کارکرد نمان بۆ دیاری دەکەن: یەکەمیان لە مانای حازربەدەست پێك هاتووە، واتە شاعیر لەنێو مانای حازربەدەست کار دەکات، ئەویدیکە لە سەر بەرهەمهێنانی مانا وەستاوە،

---

[٦٨] - کانت وای دەبینی کە ئیستێتیکا بەو خەسڵەتانەوە دەنازێت کە دەکەوێتە نێوان دەسەڵاتی عەقڵ و دەسەڵاتی سروشتی. دەسەڵاتی ئیستێتیکا لە چێژەوە هەڵدەقووڵێت، چێژیش لە رازیبوونێکەوەیە کە پشت بە سوودمەندی نابەستێت، واتە چێژی هونەری گرنگی بە راستی بابەت نادات، ئەوەش پێچەوانەی چێژی هەستییە، کە داوای خاوەنداریێتی دەکات، بە پێچەوانەی رازیبوونی سروشت، کە داوای سەپاندنی بابەتەکەی دەکات، بۆ نموونە نیگارکێش بە (میوە) یان وێنەی میوە سەرسام دەبێت، بەڵام رەنگە ئارەزووی خواردنی نەکات، یان وەك هونەرمەندێك ئارەزووی فرۆشتنی نەکات، ئیستێتیکا ناکەوێتە دوتوێی سوودمەندییەوە، بەڵکو وەك ئەو سروشتە رووتەی تەماشا دەکرێت، کە چێژ دەبەخشێت، بێ ئەوەی هیچ سوودێك بگەیەنێت، بەو مانایەش ئەدەب تەنها بۆ چێژ وەرگرتنە لە جوانی، نەك بۆ ئاماژە کردن بە چاوگە دەرەکییەکان.. بڕوانە:_ محمد غنیمي هلال: النقد الادبي الحدیث، دار العودة- بیروت-١٩٧٢،ل٣٠٠).

هەمیشە مانای حازربەدەست سنورەکانی (چێژ) و (بیرکردنەوە) و (جیاوازی) تەسک دەکاتەوە، بەڵام بەر هەمهێنانی مانا لەسەر (وزەی خوێنەر) و بەشداریکردنی ئەویدیکەی خوێنەر وەستاوە و سنوری دیاریکراو ناسناکات. مانای حازربەدەست رەهەندەکانی چێژ دادەخات، بەڵام بەرهەمهێنانی مانا رەهەندەکانی چێژ دەکاتەوە.. قسە کردن لەو بابەتە، هەر تەنها قسە کردن نییە لەسەر چەمکی جیاوازی، بەڵکو قسە کردنیشە لەسەر دنیابینی!! بۆ ئەوەی زێتر ئەو دنیابینییە روون بکەینەوە، (دڵدار)ی شاعیر لە نووسینێکدا بە ناونیشانی (ئەدەب بە خواری تەماشا دەکرێت) دەڵێت: ئەدەب زۆر لە تیشکی رۆژ دەکات، کە تیشکی رۆژ بە تایبەتی چ رەنگێکی مەعلومی نییە، بەڵکو لە چەند رەنگێکی زانراوەوە پێکهاتووە، ئەو رەنگە زانراوانەش تا تیشکی رۆژ نەدەیتە بەر بەللور بۆمان دەرناکەوێت.

جوانی ئەو رستەیە وەك دنیابینی لە بە یەکچوواندنی (ئەدەب) بە (تیشك) خۆی هەڵدەگرێتەوە، بەڵام بەیەکچوواندنی ئەدەب بە (تیشکی خۆر) لەلا یەك جۆرێك لە سەر چاوەداری وێنا دەکات، لەلا یەکی دیکە ئاڕاستەکانی ئەدەب دەسنیشان دەکات! چونکە ئەگەر بۆ تیشکی رۆژ خودی (رۆژ سەرچاوە) بێت، ئەوە بۆ ئەدەب نوو سەر دەبێتە سەر چاوە، کەوا تە ئەگەر (بەللور) رەنگی زانراوی خۆر دەسنیشان بکات، ئەوە دەشێ بۆ نووسەر پەیوەندی بە واقیعەوە بکەین! لەو قسانەدا دەمەوێت بڵێم لای دڵدار دەق بە واقیع و واقیعبینییەوە بەندە؟!

دەشێ لەو راڤەکردنەی سەرەوە بە شێکی زۆری مەبەستی (دڵدار)مان پێکابێت، بەڵام هەولدەدەم روو یەکی دیکەی ئەو رستەیە، یان جوانی ئەو رستەیە، لە پەیوەندی بە (پرشنگی خۆر) و (پرشنگی نووسین)ەوە بخوێنمەوە،

بەو مانایەش تیشك دەبێتە هەڵگری جوانی و فرە مانایی، یان لەوێوە جوانییە، کە خودی درەوشانەوە جیاوازیگەلێگی لەخۆدا هەڵگرتووە، بەڵام دڵدار جارێکی دیـ کە لەوێوە بە بنبە ستبوونی دەگە یەنێت، کە نا مەعلوم بە مەعلوم دەبەستێتەوە، ئەو بەیەکگەیاندنە دواجار تەواوی راڤەکان دەکوژێت، وەك چۆن لە سنوری واقیعێکی دیاریکراو قەتیسی دەکات، بەو مانا یەش بیروڕای (د ڵدار) دەکەوێـ تە دو توێی (سنورەکان) و (ما نا حازربەدە ستەکانەوە) و ناتواذ ێت تەجاوزیان بکات و تێکیانبشکێنێت.

ئەگەر کارکردنی (د ڵدار) لە دە قی (ئەی رەقیب) بە کارکردن لە ذێو ما نای حازربەدە ست دـ چوێنین، ئەوە هەڵوێ ستی (د ڵدار) لە گەڵ زانراوە کانو ئا ماژە بۆکراوەکان یەکدەگرێتەوە، ئەو یەکگرتنەوە یەش هەر تەنها رەهە ندەکانی ما نا دوو چاری بنبە ستبوون نا کات، بەڵکو هیچ ئەرز شێك بۆ (گو مانی شیعری) و (پرس) و (دۆزینەوە) ناهێڵێتەوە، هەر تەنها هەنگاونان بەرەو ناد یار دوو چاری لەنگی نا کات، بەڵکو جوانی دە سڕێتەوە!! لەو خا ڵەوە دەکر ێت سنورەکانی هەڵوێستی (دڵدار) بە واقیع و ئا ماژە بۆکراوە کان پەیوە ست بکەین، <u>کاتێکیش واقیع سنورەکانی نووسینی شیعر دیاری دەکات ئیتر زمان دەبێتە وە سیلەیەك بۆ گەیا ندن</u>.[٦٩] دە قی شیعری لە گەڵ ئا ماژە بۆکراوە کان یەکناگرێتەوە، بەڵکو بەردەوام بەرەو پرسیار راماندەکێشێت کە لەگەڵ پرسیارێکی دیکە دایە.

---

[٦٩] – (ئیمبر تۆ ئیکۆ) دەڵێت: ئەوەی لە شیعر بە گرنگ دەکەوێتەوە هەڵوێستی شاعیر و خوێنەر نییە بەرامبەر واقیع، بەڵکو هەڵوێستی شاعیرە بەرامبەر بە زمان، ئەو زما نەی کە خوێنەر هوشیار دەکاتەوە و لەوێشەوە خوێنەر وەك هۆیەك بۆ گەیا ندن بەکاری دەهێنێت و دەتوانێت لە نوێوە سەیری بونیادی زمانە کە و بونیادی دنیای پێ بکات.. جان کوهین، البنية اللغة الشعرية–ل ٦٥.

لێرەوە دەتوانین بڵێین (ئەی رەقیب) وەك (شێوەی داڕشتن-پەیکەر) و وەك (مانا-بابەت) لەیەکدەچن، یان جیاوازیان نییە، بە مانایەکی دیکە بە قەد ئەوەی زمانی (ئەی رەقیب) لە بەرژەوەندی ئاماژە بۆ کردنی (جەستەی نەتەوە) و ئاڵای کوردی دایە، ئەوەندە لە بەرژەوەندی (جەستەی شیعر) و شیعرییەت وزەکانی بەکار ناخات.. بۆ ئەو بۆچوونەشمان پشت بە دوو لایەنی (مانا) و (پەیکەر) دەبەستین، ئەو پشتبەستنەش لەوێوە دێت کە دەقی (ئەی رەقیب) وەك پەیکەر- شێوەی داڕشتن، هەڵگری جەستەیەکی سەخت و تووند و تۆڵە و تا ئەندازەیەکی زۆر خاوەنی شورەیەکی پتەوی داخراوە، وەك چۆن وەك مانا- بابەت، هەڵگری چاونەترسی و ئازایی و سەرفرازیی میللەتی کوردە.

ئەگەر لە سەر ئەو بنەمایە (ئەی رەقیب) وەك (پەیکەر) جەستەیەکی داخراو بێت، یان شێوەیەکی داخراو بنوێنێت، ئەوە وەك ماناش (دڵدار) لەبری ئەوەی مانا بەرهەم بهێنێت لە سەر مانای حازربەدەست وەستاوە، یان لەبری ئەوەی وزەی زمان لە پێناو شیعرییەت کار پێبکات، لە ئاماژە بۆ کردنی واقیع کورتی دەکاتەوە، دوا جار هەر ئەو رووەی مانا شە لە بوونیادی پەیکەری دەق رەنگدەداتەوە و وێنەی پەیکەری دەق بەو شێوەیەی کە هەیە دەکێشێت. **لێرەوە ئەگەر بمانەوێت بۆ مانای حازربەدەست پەیوەندی بە دەقەوە بکەین، دەشێ دەستەواژەی (ئەی رەقیب) لە دەسپێکدا بێتە سەرەتایەکی بەڵگە نەویست، جگە لە (ئێمە، میدیا، کەیخوسرەو) وەك رەمز و ئینجا دەستەواژە پەرگیر و تۆتالیتێرەکانی دیکەی وەك (زیندووە-زیندووە) (قەت نامرێ) (جانفیدا یە جانفیدایە)...**

لە کۆکردنەوەی نەتەوە لە نێو جەستەیەکی سنور بۆ داڕێژراو، لە کۆی ئەو هەموو دیسپلین و گوێڕایەڵییە، لە ناخی ئەو هەموو قوربانیدا نە.. جگە لە

گوتارێکی نەتەوەیی پەڕگیر، جگە لە ئەمرکردن و بیرکردنەوەی تۆتۆلۆژیا نە..
دە قی ئەی رەۆ یب تەواوی ز مان وەك هەل و ئە گەرێك بۆ بە هێز کردن و دەر کەوتنی جە ستەی نە تەوە نی شان دەدات، بە دیوە کەی دی کەش بە شێکی زۆری جوانی دەق و جوانی ژ یان دە سڕێتەوە، وەك چۆن دە شێ خودی ئەو تۆتالیتێرییە و توونە و تیژییە لە ناوەوەی دەق و پەیکەری دەق، نەك هەر بە شێوەی داڕشتن و وێنەکرد نەوە پەیوە ست بکەین، بەڵکو دەکرێت لە دەرەوەی دەق بە قۆناغی منداڵی شاعیریشەوە ببەستینەوە.[٧٠]

بە مانایەکی دیکە لە کاتێکدا کە زمان هەوڵی بەرجەستەکردن و جوانکردنی یەك رووی مانای بابەت دەدات، لەو کا تەدا با بەتخوازی دەبێتە تا کە رەهەندی دیارو بەرچاوی دەق، لەو حاڵەتەشدا مانا هەموو رووەکانی دیکەی خۆی لەناو دەبات، سەرەڕای ئەوەش (دڵدار) نەیتوانیووە بە شێوەیەکی نەرم مامەڵە لەگەڵ ما نادا بکات و ما نا بدوێنێت: بڕوا نە ئەو توو ندو تیژ یەی کە دەق بەرامبەر ئەویدیکە دەینوێنێت. ئەوەش وەك چۆن جۆرێك لە ئیشکالییەتی هو نەری و پشتگوێخستنی وزەی ز مان و خەیاڵو جوانی زما نە، بە هەمان شێوەش کارکردن لە نێو ما نای حازربەدەستی بنبەست، هەرگیز کارکردن نییە لە نێو پرس و گو مان و د ڵەڕاوکێی شیعریی، بەڵکو کارکرد نە لە نێو دنیابینییەکی

---

[٧٠] - شاعیر لە یادەوەریەکانیدا دەنوو سێت: دایکم نەیهێشت بچمە کۆڵان و لەگەڵ منداڵان یاری بکەم بۆ ئەوەی کە لە ماڵەوە عاجز نەبم دایکم ئافرەتێکی بە خێو دەکرد دوو کوڕی پارچەڵەی هەبوو یەکیان ناوی (خدر) بوو ئەویتریان ناوی (عەزین) بوو، ئەو دوو کوڕە لە حەوشەدا یارییان لەگەڵدا دەکردم ئەغڵب یاریمان عیبارەت بوو لە تەمسیلی ئا غا و نۆکەر، منیان دە کردە (ئا غا) و خۆ شیان دە بوون بە (نۆکەر) ئیتر ئەمرم دە کرد.. بڕوا نە د ڵدار– هـ.س.پ. ل.١٧.

بەرتە سك، کەوا تە (ئەی رەقیب) لە جو لە و جواذ کاری ناوکۆیەوە لە دا یك نەبووە، لە گەڕان و پرس و گو مان هەڵ نەقولاوە، بەڵکو لە پرۆسیسەکردنی جۆرێك لە ئەخلاق دێت، کە هەستی نەتەوایەتی دەیخا تە پێش (رەقیب)، وەك جەستەیەکی ئامادەکراو هەستی نەتەوایەتی دروستی کردووە.

لێرەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی کە بەر لەوەی (دڵدار) بە کردەی شیعری هەڵبسێت بیری لە جەستەی نەتەوە کردۆتەوە، بەر لەوەی ئالأی شیعرییەت بەرز بکاتەوە، ئالأی نا سیونالییەت هەڵدەکات، کەوا تە **لای (دڵدار) دەق پەیوەندی نێوان شاعیرو نەتەوەیە، نەك پەیوەندی ناپەیوەستیانەی نێوان وشە و شتەکان، مرۆڤ و دنیا..** کە وشەی ناپەیوەست بەکار دەبەین، بەو مانایە دێت کە پەیوەندییەکان نە دەقی شیعری دەیسەپێنێت نە شاعیر بەڵکو راستەخۆ بە ساتەوەختی پرۆسەی نووسینی شیعرەوە بەندە، دەکەوێتە دوتوێی پرۆسیسەکردنێکی هونەری و خەیاڵی ئیستێتیکییەوە.

بە مانایەکی دیکەش دەشێ لە بری وشەی (سەپاندن) وشەی نزیکایەتی بەکار بەرین، ئەگەر وشەی نزیکایەتی بەکار بەرین، ئەوە لە بری بەکار هێنانی پەیوەندی ناپەیوەستانە، دەتوانین بە نزیکایەتیکردنی ذهێنی و شەکان و شتەکان، ذهێنی مرۆڤ و دذیا.. تەعبیر لە رستەی پێشوو بکەین! پەیوەندی ناپەیوەستانە یان نزیکایەتیکردنی نێوان وشەکان و شتەکان، مرۆڤ و دذیا.. پەیوەند یەکی گوما ناوی و ناد یارە بە جیاوازی خوێندنەوەکانەوە بەندە، جیاوازی خوێندنەوەکانیش بە دذیابینی و ئاگایی خوێنەرەکانەوە دەلکێت.

بەو مانا یەش کو شتنی وەسف و رووە جیاوازەکان، لەلا یەك داخرانی رەهەندەکانی بیرکردنەوە و دڵەڕاوکێی مەعریفی لەخۆدا هەڵگرتووە، لە لا یەکی دیکە کو شتنی جوانی و شیعرییەتی لێدەبێتەوە، لەنێوانی کوشتنی جوانی

داخرا نی رووه جیاوازه کان (ئەی رەقیب) له لا یەك دەبێ تە هەڵگری و یژدانی نەتەوە، له لایەکی دیکه دەبێتە هەڵگری جەستەی داخراوی دەق.

ئه گەر هەڵگری و یژدانی نه تەوه به بیرکرد نەوەی نا سیونالیانه پەیوه ست بکەین، ئەوە هەڵگری جه ستەی شیعر به دا خران و داخرا نی پەیوەندییەکانی ناوەوەی دەقەوە بەندە. مەبەستمە بڵێم (دڵدار) له بری ئەوەی هەڵوێستی خۆی له بەرام بەر ز مان د یاری بکات، را ستەوخۆ له واق یع را ستدەبێتەوە، له بری ئەوەی بەرەو هو نەر بچێت له ئا کاردا کورتی دەکا تەوە، کا تێك و یژدان بەرەو واقیع دەچێت چێژی شیعری بوونی نامێنێت، کاتێکیش بەرەو ئا کار دە چێت هەستی دەروونی رقمان نیشان دەدات، کەوا تە و یژدانی کوردا نەی (د ڵدار) یان هەستی ئاکارخوازانەی (دڵدار) له رووه دیارەکەی (ئەی رەقیب) توو ندو تیژی، یان رقێکه بەرامبەر رەقیب، ئەو رقەش له حەز و ئارەزووه ناسیونالیستەکەیەوە بەرهەم ها تووه.

ل ێرەوه خوێ نەر له خوێند نەوەی ئەو دە قه دەکەوێ تە ن ێوان ئا مادەیی شۆڕ شگێڕانه و نائا مادەیی هونەری یەوە، ئه گەر ئا مادەیی شۆڕ شگێرانه راستەخۆ لەدەرکەوتنی دەسەڵاتی بابەتەوە بێت، ئەوە نائامادەیی هو نەریی له دەرنەکەوتنی دە سەڵاتی ئیستێتیکییەوە خۆی دەبینێتەوە، یان به مانا یەکی دیکه ئەگەر دەرکەوتنی با بەت خۆی به عەقڵەوە پەیوه ست بکات، حا ڵەتێکی د یار بخا تەوە ، ئەوە دەرنه کەوتنی هو نەری له لا یەك به داخرا نی ئا سۆکانی جه ستەی دە قەوه به ندە و له لا یەکی دی کەش نەیتوانیوه حاڵه تە مەجاز و نادیارەکه بکێشێت.

ئەوەی ئا مادەیی دەرکەوتنی با بەت بەرجه ستە دە کات مانا یە، ئەوەی کە ج یاوازی ن ێوان مانا کانیش رە شدەکاتەوە لێك چوونە، ئەو لێك چوونەی کە

دەكەوێتە نێوان جەستەی دەق و جەستەی نەتەوە، یان ئەو لێكچوونەی كە دەكەوێتە نێوان تۆكمەیی پەیكەری داخراوی دەق و تۆكمەیی تاك ماناییەوە.

كەواتە ئەگەر بمانەوێت لەو دەقەدا بەدوای دەركەوتنی ما نا-بابەتدا بڕۆین بەشێكی زۆری شیعرییەت لە دەست دەدەین، چونكە دەقی شیعری هەر تەنها تەعبیركردن نییە، یان راڤەكردنی واقیعێكی دیاریكراو نییە، بەڵكو نهێنی دەقی شیعری لە مەجازەدا یە، زمانی مەجازیش زمانی سیحرە و هەتا هەتا یە وێنەكانی نوێیە و زۆرترین مانا بەكەمترین واژە دەگەیەنێت، لە مەجازدا (دیار) قسە ناكات، بەڵكو (نادیارە) دێتە گۆ، یان بە مانا یەكی دیكە زمانی مەجازی ئەوەیە كە گومان دەخاتەوە، دەقیش لەوێوە سیحرە، كە مەجاز لە رێگای وێنە و رەمزەوە دنیا را ڤە دەكاتەوە، هەر لەوێ شەوە دەچێتە فەزای خەیاڵ و ئازادییەوە، خەیاڵیش بە چاوی خەیاڵەوە درك دەكرێت، نەك هەست، ئازادی دەقیش لەوێوە دێت كە سەرسامبوون دەست پێدەكات، ئازادی دەقی بە روانینی ئازادانەوە بەندە، نەك حوكمی عەقڵ.. بەڵام ئەگەر بە دوای هەستی ناسیونالیانە بكەوین بە ئامانجێكەوە پەیوەست دەبین كە بەرەو سیاسەت و شتی دیكەمان دەبات، بەمجۆرەش وەك ئەدۆنیس دەڵێت: بە هۆی وەزیفەكەی لە مردن نزیك دەبێتەوە چونكە بە پێی چالاكی وەزیفەكەی مامەڵە دەكات-[٧١].

__تێبینی__:

لە ٢٠١٤/٢/٣ دەسكاری كراوە و دووبارە دارێژراوەتەوە.

---

[٧١] . بڕوانە: ادونيس/ النص القراني و افاق الكتابة- دار الاداب-بيروت/١٩٩٣ ل١١٤).

ئه نجام:-

١- ئەی رەقیب سروودێکە، کە دلداری شاعیری بە هەموو کورد ستان ناساند، خودی ئەو سرووده لە دو توێی زمانە رەمزییەکە یدا تەعبیر لە بەسەرهاتی خوێناوی میللەتی کورد دەکات، بەڵام لە رووە نادیارەکەی تەعبیر لە هەستی چەپێنراوی خودی شاعیر دەکات.

شاعیر لە رووە دیارەکە یەوە لە بری میدلەتێك دێتە گۆ و رە سەنایەتی خەباتو کۆڵنەدان و سەرکەوتنەکانی کورد بە ناحەزان رادەگەیەنێت، هەروەها توانیوو یەتی رۆشنبیرییەك وێنە بکات، کە کۆمەڵگا لە کۆدەکانیدا بە شداره، هەر لەوێ شەوە جۆرێك لە سێنتراليەت بۆ خۆی دە سازێنێت. بەڵام لە رووە نادیارەکەی لە بۆ شاییەکانی نێوان دەنگو دەنگدانەوە، نێوان هەڵچوونو بێدەنگیدا و سبەلێکراوەکانی خۆی شاردۆتەوە. کەواتە ئەوەی ئەی رەقیب بەرجەستە دەکات خرۆشانی هەستی نەتەوایەتیەو تەعبیری کۆی هەڵگرتووه، نەك چەپێنراوەکانی نەستی شاعیرو دەربڕینی داهێنەرانەی تاك.

٢- هیچ کارێك کە لە زمان دێتە بەرهەم داخراو نییە، وەك چۆن هیچ دەقێك نییە هەموو ئەوەمان پێبڵێت کە دەیەوێت. کەواتە ئەی رەقیب لەوێوە داخراو نییە، کە زمان هەڵگری ماناو دەلالەتو مێژووو یادەوەریو خەیاڵی خۆیەتی.

٣- لە نێوان بێدەنگی دلدارو نەستی دلدار وەك تاك لە لا یەكو هەستی خۆشی خوێنەری ناسیونالو هەستی دژبوونەوەی خوێنەرانی دیکە، مەرجی بەیەکەوە هەڵکردن مەحاڵ دەکەوێتەوە، ئەوەش ئەوەمان پێدەڵێت کە ئەی رەقیب بە قەد ئەوەی هەڵگری پەرگیرییە، داهێنان نییە چونکە پرسی ئیبداعو پرسی ئازادی بیروراو پرسی خەڵقکردن ...هتد بە گشتی مەرجی بە یەکەوە هەڵکردن دەنوێنێ.

٤-ئەی رەقیب ئەوەندەی خەمی گەیاندنی تیا بەرجەستەیە، ئەوەندە بەرەو شیعرییەت هەنگاو نانێت. لێرەدا ژیانی ئەو دەقە دەبێتە ئاوێنەی قۆناغێکی دیاریکراوی دەلالەتو ژانوژوارەکانی کۆمەڵگا، وەك چۆن کۆمەڵگاش بۆ هەمان قۆناغی دیاریکراو دەبێتە ئاوێنەی دەقی ناوبراو، هەر لەو هەستە شەوە بۆ ئەویدیکەی جیاوازو ناکوردیو بۆ نەستی شاعیر هەستی گرژبوونەوە دەدات، ئەوەش خاڵی سێیەممان تۆختر نیشان دەدات.

٥- لە ئەی رەقیبدا فیکری ئایدیۆلۆژیو سیاسی دەبێتە تاکە تەوەرەی دەسەلاتو دەبێتە تاکە مەبەستی دیاریکراو، هەر لەوێشەوە بە شێکی زۆری ئەی رەقیب دەکەوێتە دەرەوەی فیکری مەعریفیو ئەدەبییەوە، هەروەها زمان لە میانی فیکری ئایدیۆلۆژیو سیاسیدا تەنیا گرنگی بە تاکە مەدلولێك دەداتو هۆشی خوێنەری پێ کۆنترۆڵ دەکات، ئەو کردارەش بە هەموو مانایەکەوە داماڵینی زمانە لە بەهای مەعریفیو رۆشنبیریو نەستیو ئیستێتیکیەکانو کوشتنی دالە لە چوارچێوەی تاکە مەدلولێکی ئایدیۆلۆژیو سیاسییانەوە.

سەرچاوەکان:

کتێبە کوردییەکان:

* ئەدۆنیس ، کفتو گۆ لە گەڵ ئەدۆنیس- و: نەوزاد ئە حمەد ئە سوەد/ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ۲۰۰۱.

* علا ئەدین،ع، د ڵدار شاعیری شۆڕ شگێری کورد، چاپی یە کەم بـ غداد- ۱۹۸۵.

* دیاینی،ر، دەچز، دا، ئەبرامز، ڕێبازەکانی رەخنەیی ئەدەبی، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەتا قەداغی، لە بلاۆکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی ۲۰۰۲.

* عەبدوڵلاَ،ع، ئاگایی زمان زمانی ئاگایی- چاپ و پەخشی سەردەم چاپی یەکەم، سلێمانی- ۱۹۹۹.

* فەللاح، ك، کاروانی شیعری نوێی کوردی بەرگی یەکەم -بەغداد ۱۹۷۸

کتێبە عەرەبییەکان:

* ادو نيس، ا لنص القرا ني و ا فاق الكتا بة- دار الاداب- بيروت، ط=١، ١٩٩٣.

* ابو زيد، ن، ا شكالية القراء ة و التاو يل- المركز الثقافي العربي- الفصل الاول، ط٤-١٩٩٦ .

* السيد، ع، الابداع و الشخصية، دار المعارف/ القاهرة، ط،١٩٧١

* تودوروف، ت -نقد النقد- ترجمة:- د. سامي سويدان/مراجعة: د.ليليان سويدان، بغداد،ط ١٩٨٦.

* راي، و، المعني الادبي من الضاهيراتية الى التفكيكية، ترجمة:- د. يوئيل يوسف عزيز□دار المامون للترجمة و النشر،ط١، بغداد، ١٩٨٧.

* سوكولوف، ي، الفولكلور قظايا و تاريخة/ ترجمة:- حلمي شعراوي- عبدالحميد حواس، مراجعة، الدكتور: عبدالحميد يونس.الهيئة المصرية العامة للتاليف و النشر ط/١٩٧١

* صالح، د، نظرية التلقي اصول و تطبيقات، ط١ بغداد (١٩٩٩).

* كوهين، ج، بذية اللغة الشعرية، ترجمة:- محمد الولي ومحمد العمري، المغرب، ط ١٩٨٦ .

* كريستيفا، ج ، علم النص- ترجمة:- فريد الزاهي، مراجعة: عبدالجليل ناظم-دار توبقال للنشر.

*مجاهد عبدالمنعم، م، علم الجمال في الفلسفة المعاصر، عالم الكتب- بيروت، ط١٩٨٦،٣.

* محمود، ا، جماليات الصمت في اصل المخفي و المكبوت- مركز انماء الحضاري-ديمشق/ط٢٠٠٢،١.

* ياوس, هـ، جمالية التلقي- من اجل تاء و يل جديد لنص الادبي، ترجمة:- رشيد بنحدو، القاهرة،ط١، ٢٠٠٤.

* هيغل, ف كرة الجمال، ترجمة: جورج طرابيشي، دار الطليعة- بيروت،ط١.١٩٧٨.

<u>گۆڤارە کوردییەکان</u>

* رۆلان بارت/ مەرگی نوو سەر- گۆ ڤاری سەراب/ژ(٣-٤)، و: ئازاد بەرزنجی.

گۆڤارەعەرەبییەکان:

* ابو شهاب، ر، اللغة الحافز و المؤثر، مجلة الجسور-٢٠٠٤. دەتوانیت لە ئینتەرنێت لەم پێگەیە سەیری بکەیت: www.arabicstory.net

* القاسمي، م، القراءة و التاويل في النقد الادبي الحديث، مجلة (فكر و النقد) العدد (٦٧) المغرب.

* توفيق، س (هرمينوتيكا الادبي بين هيدجر و جادامير) مجلة (النزوى) العدد (٢) تصدر عن موسسة (عمان) للصحافة و الانباء و النشر و الاعلان.

* خرماش، م، النص الادبي و اشكالية القراءة و التاويل، مجلة/ فكر و النقد المغربي- العدد ٢٠٠٥،٦٧.

* ريكور، ب، الشعر والإمكان – مجلة (نزوى) العدد (١٥) ص ١٥٥ www.nizwa.com/volume15/p155_160.html **حوار مع بول ريكور، ترجمة: سامح فكري (باحث ومترجم من مصر)**

* صالح، ف، (ناقد و مترجم من الاردن) من توقعات القاريء الى معنى التجربة الجمالية- مجلة نزوى تصدر عن موسسة (عمان) للصحافة و الانباء و النشر و الاعلان/العدد ١٩/شهر يوليو/١٩٩٩.

* عمراني، ا، القراءة و التاويل بين امبرتو ايكو و فولفغانغ ايزر، مجلة/ فكر و النقد المغربي- العدد ٢٠٠٥،٦٧.

پێگەکان:

*- الحبيب، د. مصدق ، حول جدلية المعيار الجمالي قي الفن و الادب: الحوار المتمدن، العدد ١٥٥٦-٢٠٠٦/٥/٢٠.

* سعداللة د.– م ناهج ما بعد الذ صية:معرفة نحو الا خر– له پێ گەی www.odabasham.net.

*:– الشهيد، ز، تأويل النص بين الثوابت و الدلالات المفترضة– پێگەی گوگول–١١/٦/٢٠٠٦.

* شرتح، ح، الانزياح و الشعرية قي النظرية النقدية و الاسلوبية الحديثة، پێگەی گوگوڵ.

* نصر، د.– الادب الشعبي و العادات و التقاليد الشعبية/ پێگەی گوگول– يان:– magazine/002/m00213a.htm

بەرهەمە چاپکراوەکانی نووسەر:

١- سێبەری ئاو- کۆمەڵە شیعر-١٩٩٥.

٢- بازەمەنێك لە تەماشاکردنی ئاو بەرۆژووبین-قەسیدە-١٩٩٦.

٣- ئاگایی زمان زمانی ئاگایی-لێکۆڵینەوە-١٩٩٩.

٤- تەنیا مەرگ سێ دەقی شانۆیی وەرگێردراو لە عەرەبییەوە-١٩٩٩.

٥- تەنیا ئاو تەنیا باران-کۆمەڵە شیعر-٢٠٠١.

٦.-پەیبردن بە ژیان، پەیبردن بەشیعر بوون-لێکۆڵینەوە-٢٠٠١.

٧-- شیعریەتی دەق-ئەدۆنیس-وەرگێرانی لە عەرەبییەوە-٢٠٠٢

٨- مرۆڤ لە روانگەی فرۆید-وەرگێرانی لەعەرەبییەوە-٢٠٠٢.

٠- خەیاڵی زمان لێکۆڵینەوە-٢٠٠٤.

١٠- شوێنکاتی یەکەم لە دووەم و ئێستای سەرگوڕە-٢٠٠٤.

١١- ئەدۆنیس- دوو گفتوگۆی فیکریو ئەدەبییە- وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە-٢٠٠٥.

١٢- خوێندنەوەی پەراوێز، پەراوێزی خوێندنەوە-نومایشکردنی فیکری سەردەم لە چەند پەراوێزێ-لێکۆڵینەوە-٢٠٠٥.

13-دریدا- رەخنە لە سێنترالیزمی خۆرئاوایی-وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە-٢٠٠٥.

١٤- نووسین خۆکوژییەکی تەواو نەکراو- کۆمەڵێك وتارو گفتوگۆی ئەدەبیو فیکرییە- وەرگێرانی لە عەرەبییەوە-٢٠٠٦.